

ТЕОФІЛЬ ГОСТЬЕ
Панна де Мопен

РОМАН
ПЕРШИЙ ТОМ



КІЇВ · ВІДЕΝЬ · ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

I. Українська бібліотека.

Досі появивались:

- П. Карманський: Між рідними в південній Америці. З передмовою А. Крушельницького. З 16 малюнками 8°, 211 + (1) сторін.
А. Крушельницький: Орли, комедія. 8°, 2:6 + (2) ст.
— Трівога, драма. 8°, 132 сторін.
— Змагання, повість. 8°, 415 + (1) сторін
— Дужим помахом крил, роман. I. том. 8°, 404 сторін.
— Дужим помахом крил, роман. II. том. 8°, 499 сторін.
Іван А. Крушельницький: Весняна пісня, 8°, 83 ст.
А. Хомік: Всесильний доляр, опов., з пер. словом М. Шаповала. 8°, 188 сторін. З портретом автора.
С. Черкасенко: Кавка старого млина, драма. 8°, 138 + (2) сторін.
— Про що тирса шелестіла, трагедія. 8°, 170 + (2) ст.
— Твори, том III. (Поезії.) 8°, 238 + (2) сторін.

Друкується:

- А. Крушельницький: Дужим помахом крил, роман. III. том. 8°.

II. Бібліотека світової літератури.

Досі появивались:

- В. Гюго: Люкреція Борджія, траг., пер. В. О'Коннор-Вілінська. З пер. дра О. Грицая. 8°, XVI + 94 + (2) ст.
Т. Готье: Панна де Мопен, роман, переклав М. Шраг. З пер. дра О. Грицая. I. том. 8°, XX 262 + (2) сторін.
— Панна де Мопен, роман II. том. 8°, 298 + (2) ст.
Ч. Дікенс: Цвіркун у вапічку, опов. пер. Др. Н. Суровцова. З передм. дра О. Грицая. 8°, XVI + 120 сторін.
І. Мопасан: На воді, оповідання, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. 8°. XX + 144 сторін.
А. Мюссе: Андреа дель Сарто, драма, пер. С. Пащенко. З передм. дра О. Грицая. 8°, VIII + 91 + (1) ст.
— Тіціянів Син, оповід., пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8°, XII + 79 + (1) сторін.
Стендалль: Абатесса ді Кастро, оповід., пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8°, XVI + 160 ст
— Ченчі, оповідання, пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8°, XII + 56 сторін.
Л. Толстой: На кожний день, переклав В. Тулюпа, том I, Січень. 8°, 100 сторін.
— На кожний день, том II, Лютій. 8°, 96 сторін.
— На кожний день, том III, Березень. 8°, 104 сторін.

ТЕОФІЛЬ ГТЬЄ
ПАННА ДЕ МОПЕН

РОМАН

ПЕРШИЙ ТОМ

З передмовою
Дра ОСТАПА ГРИЦАЯ



КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

**З французької мови переклав
МИКОЛА ШРАГ**

З друкарні Христофа Райсера Синів у Відні.

Передмова.

Коли дня 25. лютого 1830 р. — того пропамятного дня безсмертної перемоги молодого ґенія французької романтики над старечими пе-руками класицизму — заповнений битком Théâtre Français в Парижі виставляв уперве нечувано сміливe „Неграпі“ Віктора Гюго*), то на чолі гурта одушевлених одномишленників цього поета, готових у кожній хвилині кинутися в бій з його противниками, звертав на себе загальну увагу молоденький 19-літній юнак — як один з головних вождів авангарди романтиків. Кільки разів того вечора в одну з льож увійшла яка гарна жінка, то цей юнак зараз давав знак свому відділові вітати її сальвою рясних оплесків. Слава Красі! Коли ж у своїй льожі з'явилася славна тоді в Парижі красуня, панна Дельфіна Гай, в нєвишуканім одязі, за те ж у романтичній блакитній ленті, то наш бадьорий юнак наказав для неї аж три довготриваючі сальви оплесків захвату.

Слава Красі!

*) Див. мою передмову до драми В. Гюго „Люкреція Борджія“, виданої видавництвом „Чайка“.

Нехай, що всі набожні, упривилейовані та старечі перуки — особливо ж у льожах членів Французької Академії — були просто обурені таким поведінням цього, як вони казали, цілком неприличного хлопця. Молодий аргант дивився, не зміняючи ні разу краски лиця, не кліпаючи ні разу оком, просто у вічі усій публиці і з такими гордощами, немов би ціла авдиторія була його покірним гостем. А до того на ньому був визиваючий, невиданий, словом — як нарікали всі тітки в Faubourg St. Germain — цілком непристойний одяг: Червона як кров камізелька, ясно-зелені штани з чорно-шовковими попружками та чорний жабот зі широким оксамітним ковшіром. Щось наче письменницько-богемське повторення того славетного Наполеонового генерала кавалерії Мюра, який попри свою божевільно сміливу відвагу любив осліплювати армії всього світа казковою близкучістю своїх лицарських одягів*).

*) Йоаким Мюра (Murat), — пізніше король Неаполю, — одна з найзначніших і найсимпатичніших постатей Наполеонської легенди. Уродився 1767 р. як син власника господи, відбув він з Наполеоном усі його походи, одружився з сестрою Наполеона Кароліною, а в р. 1808 став королем Неаполю. Після упадку Наполеона здетронізований і розстріляний дня 13. жовтня 1815 р. в Неаполі. Як вождь здобув собі Мюра славу й велику популярність у жовнірів тим, що все на самім чолі свого полку кидався з веселим усміхом і з високо піднесеною шаблею в роз-

Мюра романтизму!

Справді — може воно не так то невлучно порівнювати з неабутнім Гасконцем цього 19-літнього, боркого юнака, який спершу тоді, в Théâtre Français, звертив на себе увагу всієї публіки своєю провокуючою поверховністю, а згодом як поет захоплював, чудував і бентежив уми всеї Европи своїми нечувано сміливими думками, концепціями і мріями. Це будучий автор голосного незабаром роману — „Madeleine de Maupin“ (1835). Його імя Теофіль Готіє (Théophile Gautier), — ім'я одного з найгениальніших поетів, що їх видав все-європейський романтизм у першій половині XIX. ст.

Його можна порівнювати з Йоакимом Мюра ще й тому, що він разом з ним один з тих своєрдних репрезентантів французької духовності, яких колиска стояла у Франції південній. У залиші сонцем, роскішній Франції півдня, яка наче у протиставленні до невблагано скептичного духа Нормандії, дав своїм уроженцям на дорогу життя жагучу любов до єсних красок і проміння. Анакреонтовий хист раювання красою життя і красою соториння. Та цей непохитний змісл для всього, що в роскішю істну-

гар найлюдітішого бою і рішав здебільшого про окончну побіду французької армії. При тім любувався він у сліпучо красивих одягах, зза чого жовніри називали його жартобливо іменем відомого тоді в Парижі циркового артиста Франконі.

вання, виявляється в кожного з тих блаженних синів південної Франції без огляду на те, в якій саме формі. Чи як безприкладна відвага веселого генерала Франконі й райдужна красивість його одягів. Чи як соняшний гумор пана Тартаріна з Таракон. Чи як чарівна своєю солодкістю любовна пісня Ф. Містраля. Чи як захоплюючі ескапади безсмертного лицаря Сірана де Бержерак. Чи врешті як одиноче у своїм роді, безумовне, до краю послідовне обожання краси, проголошене як найвищий ідеал поетичної творчості — Теофілем Готіє. Слава Красі! „Штука ради штуки“, творчість тільки й виключно ради і для краси, — „*L'art pour l'art*“ — це його славнозвісний, несмертельний клич. Готіє, той колишній задирливий юначок у пурпурно-зеленим костюмі, як перший з модерних поетів проголосив це відоме нині в цілім світі гасло, яке так інавгурує поетичну творчість нашої модерної епохи, як Вольтерове „*Écrasez l'infame*“ цілу письменницьку культуру XVIII. ст.

Штука для штуки.

Той одинокий і найсвятіший клич своєї поетичної творчості переводив Готіє у своїх творах з тою безумовною послідовністю, здібною до найвищої саможертуви, яка є достойним знаменем усіх, що хотіли бути й стали апостолами укоханої собою ідеї. Гіпокрити й академісти між критиками, раби освячених традицій між читачами і крикливи моралісти в суспільності

ляяли його — і лають ще й інші — де тільки могли й можуть. Для більшості німецьких критиків упродовж XIX. ст. був Готіє нічим іншим — тільки представником небувалого хаотизму, не-відповіальної плутанини та просто — божевілля в поезії. („Je verrückter — desto besser!“) Але Готіє протягом цілого свого життя — він уродився 31. серпня 1811 в Тарбес (департ. Hautes Pyrénées), а помер 23. жовтня 1872 в Нейлі (Neuilly) близь Паризька *), — не оглядався ні на лайки псевдоморалістів, ні на критиків, ні на забаганки читачів. Моралістам, критикам і журналістичним пасквілянтам звик він був відповідати з тою чудовою злобою, великим знанням та, сказати б, вищим над усіяку злобо-прозу дня артизмом, що так принадло передуховлюю передмову до поданого тут нами роману „Панна Мопен“. Воно аж тяжко вірити, що цю передмову і той цілий роман — писав колись двадцятьчетирилітній юнак.

*) Його батько — як і батько Віктора Гюго — був генералом в армії Наполеона. Готіє спершу занимався малярством, опісля одначе покинув його й почав працювати як письменник. Його першими творами були: збірка ліричних віршів „Poésies“ (1830), теоліогічна легенда „Albertus“ (1832) та збірка сповідань „Les jeunes France“ (1833). З пізніших його збірок цінна особливо „Fataux et Camées“ (1852). З інших романів визначні два: „Fortunio“ (1838) і „Capitaine Fracasse“ (1861-1863). Цінні дуже його листи з подорожею („Voyage en Espagne“, 1843) та естетичні студії.

Таке те все багате своїми думками, красотами і глибиною. А у всьому вичувається утиснене вістря творчого спротиву проти всяких пакованіших естетичних, моральних чи громадянських догм. У всьому, що Іотів проголошує в романі про химерну панну Мопен своїм аристичним Вірую, є така володарська суверенність поетового почування і світогляду, така, скавати б, законодатна рішучість, що можна б порівняти те все тільки з володарською суверенністю світогляду льорда Байрона.

Із того погляду, з погляду на геніяльну психольгою незображені своїми таємницями душі поета, роман „Панна Мопен“ — це одна з епохальних книг у письменстві XIX. ст.

Я думаю тому, що наголовок цього чудового твору дібраний великим письменником усесили — невлучно. Не ця химерна панна Мопен є тут — на мою думку — головним героєм, тим найціннішим, що створив Іотів, а той його прообраз тут — молоденький поет д'Альбер. І не пікантні пригоди своєвладної панни Мопен є тут найважніші, а важне і справді достойне памяти людства є те все, що діється в душі цього справжнього модерного творця — цього вдумливого д'Альбера-Іотів. Тип такої гарненької собі панночки Мопен, яка з упрямістю вередливої дитини береться їхати сама у світ, у чоловічім одязі, верхом, у чоботях, з нагаєм у ніжній руці та в тою одинокою ціллю, щоб без благо-

словення матері й попа пізнати звабливі таємниці кохання — був, правда, також доволі сміливою новістю на овиді епохи нашого письменника. Знажмо тільки, що це епоха розливного до краю сентименталізму й той дряхло-мельодраматичної романтики германсько-славянського типу, яка оперувала ще залишки і адприродними, за-світовими моментами (Е. Т. А. Гофман — В. А. Жуковський). Карамзинівські, бідні, потапаючі в слузах Лізи, які так гарно достроюються до славянських Марусь і Марій та германських пів-святих Агнез і Ленор, на овиді перших десятиліть XIX. ст. більш міродатні, ніж бадьора панна Мопен, про яку шановні абатесси з Сакр-Кер впевняли пів століття, що вона така сама імпертінентна своїми думками, безсоромна, словом — зле вихована, як і її безбожний автор, той грішник Готіє. Ale як-не-як, — а на овиді французького письменства й життя мопенівська психіка являлася навіть в р. 1835 на ґрунті вже доволі приготованім.

Ми ось не можемо забувати, що велич і роскішність товариського життя в сальонах Франції витворили ще в добі королівства все-таки, не дивлячися на всі конвенанси й етикети марки Фонтенбло-Верзайль, своєрідний тип вільнодумної, свідомої свого значіння і впливу жінки (мадам Севініє). Не можемо забувати далі, що епохальна роль, яку в епосі революційного перевороту у XVIII. ст. відіграли у Фран-

ції — й далеко поза її межами! — товариські сходини в сальонах таких високо освічених французьких жінок як Клявдія Тансен-Герен*), Марія Тереса Роде-Жеофрен**), маркіза Марія ді Дефан***) та панна Кляра Лесспінаст†), причинилася зі свого боку до витворення гостро вільнодумних індивідуальностей між жіноцтвом Франції Ампіру. І так само треба нам памятати, що на доволі довго перед появою „Панни Мопен“ пані Стель-Гольштайн, а за кілька років до Готіє і пані Жорж-Занд не тільки пишуть романі жінок з поневоленою або ві своєвільною психікою — особливо ця друга — але й живуть собі життям, доволі незалежним від традиційних суспільних норм. Пані Стель як молода вдовичка цілком не була сумуючою Артемізією. А велика сучасниця Готіє, Жорж-

*) Ур. 1681 р., ум. 1749. Це мати славного математика д'Алембера, одного з найвизначніших співробітників французької Енциклопедії. Вона написала кілька романів.

**) Ур. 1699 р., ум. 1777. Сальон пані Жеофрен був місцем сходин найвизначніших фільософів Франції у XVIII. ст.

***) Ур. 1697 р., ум. 1780. Маркіза ді Дефан відома особливо своїм листуванням з Вольтером, Монтескієм та іншими корифеями передреволюційного письменства у Франції та Англії.

†) Ур. 1732 р., ум. 1776. Панна Лесспінас замітна перед усім своїм листуванням та своїм близким відношенням до д'Алембера, з яким вона жила.

Занд, краще вміла орудувати чоловічими одягами, кін'ми, нагаями та коханцями, ніж навіть сама вимріяна нашим поетом геройка. Можна сказати навіть, що в порівнянні з тим живучим прототипом — панна Мопен надто виідеалізована й витончена, а вже таки цілком неприродна у своїм первіснім відношенні до Розети. Ось чому видається мені, що чисто еротичні партії роману з панною Мопен як головною геройкою ні не такі нові, ні не такі важні свою появою, як усе те, що торкається мужеського героя роману — д'Альбера.

Цей д'Альбер — як уже зазначено — поет. Його коханка висловлюється, правда, доволі байдуже про його поезії, але він усе таки більший поет, ніж це здавалося його Розеті й самому Готіє. Він передовсім дивиться і бачить усе довкола себе як одушевлений і — підчеркнім це — південно французький поет. Поети з півночі Франції, Нормандці Фльобер і Мопасан, теж творчим поглядом огортають усе довкола себе. Але поза ясним днем вони спиняють свою увагу на темних, демонічно таємних ночах. У людині вони добачують побіч краси — погань і підлоту. В істнуванні побіч життя — жорстоку смерть. У коханні поза роскошами Едenu — страждання ада і брутальні гвалти звірюк. А д'Альбер-Готіє — все вітхнений поет. Захоплений маляр і різьбар красот життя, чи-там скажім краще: маляр красот поетового царства.

Царства поетової душі. Її найглибших таємниць бажань і мрій. Д'Альбер як і Готіє — колишній адепт мальстрима — бачить усе в красних формах і в гарних, ясних красках. Дні в нашім романі всі ясні, повні проміння і квітів, блакиту й зелені. В обох частинах „Панни Мопен“ майже ні разу не падає дощ. Немав тут опису якихсь поганих закамарків, болотистих доріг, або поганих будинків, хіба раз два для контрасту. Все, що тут являється — це найясніші, найпишніші картини з блаженних левад у душі поета. *L'art pour l'art*, — штука для штуки, а не на те, — як ось у Мопасана або Фльобера — щоб доказувати всетрагізм людського створіння. „Краса — читаємо раз у щоденнику д'Альбера — це єдина річ, якої не можна придбати, яка назавжди недоступна для тих, хто її спочатку не мав; це недовгочасна та крихка квітка, що росте непосіяна, чистий дарунок неба! О красо! найроскішніше сяюча діядемо, якою коронувати чоло може тільки випадок, — ти чудесна й дорогоцінна, як усе, що є поза досягненням людини, як блакить неба, як золото зірки, як паході янгольської лілеї! — Можна змінити стілець на трон, можна покорити всесвіт, багато хто це зробив; але хто може не стати навколошки перед тобою, справжнім втіленням Господньої думки?“

І цей ідеал найвищої краси є для Готіє однією міродатним чинником в усьому, що він

творить і описує. Жіночі герої нашого роману — Розета й панна Мопен — це властиво дві синфонії самих ясних і роскішних красок, привабливих, рококових ліній у стилі солодких рококових мрій Ватто, Буше і Грэз'а, — але д'Альбер-Ґотіє не уважає цеї однотонної рожевости ніякою хибою свого малюнку. Хіба він нормандський, похмурий натураліст, щоб стежити за клеймами погані та недосконалості в подобах своїх героїв? Йому байдуже й те, що між Розетою і панною Мопен у ґрунті річи нема властиво ніякої ріжници. Що більше, — що чудовий лист, який при кінці роману пише панна Мопен д'Альберові, міг би в рівно добрій мірі написати д'Альбер тій гарній дівчині. Можна тому сказати цілком сміло, що ніякий роман-сіер зі школи пізнішого французького реалізму не важився б вгортати цілий овид свого роману в такі рожево-злотисті, всепроображенчі шовки, як Ґотіє. Але це в Ґотіє так тому, бо він не любить правди брудної, нецікавої буденщини, тільки намагається вінчати сотворіння скрізь осліплюючо гарними діядемами краси. В боротьбі життя для нього — як і для генерала Франконі — найважніша річ — краса одягу його героїв і краса їх тіла, краса людського середовища і краса його овидів. Краса форми, досяканість зовнішності, це для Ґотіє одинокий, вартий уваги чинник життя. Не внутрішня краса, — краса душі або якоїсь там моралі. Те все

для нього — Гекуба. Тому він з такою скінченою майстерністю й насолодою описує красоти тіл своїх геройок, але зберігає при тім навіть у великій дії, де панна Мопен віддається д'Альберові, повну непорочність і святу наївність справді артистичного малюнку, бо навіть пересічний читач мусить почувати, що Іотіє творить тут прообраз пречистого обнаження найглибшої душі кохаючої жінки, а не якусь на найнижчі інстинкти обчислену пікантерію. Тому той тріумф найвищого кохання наступає в нашім романі при самім кінці й більше не повторюється. В тім його природна достойність і моральна велич.

Той із замітною послідовністю переведений світогляд діонізово радісного поета поясняє нам також усі інші питомі признаки нашого роману. Люблячі картини старих замків, садів та затишних ставів з лебедями та качками, в яких є смараґдові ший. Люблячі слова і краски, при допомозі яких Іотіє має живучі гарні сотворіння, починаючи від жовтих метеличків, кінчаючи на пишнім коні Фераюсі. Кохаючі, пестливі риси, якими намальовані тут старі, замкові дерева і сріблисті зірки жасмину, сяєва срібних хмар і чудово таємний світ водних цвітів, розстелених мов зелене волосся Наяд. Непохитно вдатні, просто живим подихом наявні подоби світа природи витворюють разом з діонізовими душами накреслених тут геройв

той гостро окремішний, пів-романтичний, півдійсний світ роскішного, гарного життя, який уже далі сто літ з неослабаючою силою чарує кожного читача „Панни Мопен“ — навіть без огляду на те, що сама структура цього роману цілком не взірцева й доволі нерівномірна. І без огляду на те, що послідовність поетового світогляду велить авторові добувати на світло денне такі признаки душі д'Альбера, які з буденною мораллю нашого часу не мають нічого спільногого.

Д'Альбер — це властиво душа антична, це поганин, який попав у світ нудної для нього християнської моралі, якої він не любить, бо її не розуміє.

Це остання послідовність розмріяного Геленізму в істоті поета д'Альбера, чи-там в істоті поета взагалі. Вона, ця благородно поганська стихія в душі нашого героя, поясняє всі ті блискучі думки й парадокси, що їх він висловлює про вартість християнської моралі у протиставленні до геленського культу краси. Далі, думки про таємні глибини, в яких плила жорстокість Цезарів, і думки про всі ті володарські примхи в душі поета, силою яких він цілий світ хотів би примусити служити тільки собі і своїм забаганкам. — Мені треба коханки, треба чудової краси, нечуваної насолоди, бо я поет — от і вся рація забаганок д'Альбера. В тім іраціональнім, цезарівсько-божеськім „Хочу“

цеї індивідуальності є так само джерело її найвищої блаженности, як і її найглибшого болю, — тої вбивчої нудьги і перетоми нездійснимими бажаннями, яка нашптує д'Альберові раз ті позірно неарозумілі слова: „Мені здається, що потрібно сто тисяч віків небуття, щоб я відпочив від стоми цих (моїх) двадцяти років життя.“ Або ті його вражаючі слова про таємну красу й демонічну принаду всього, що — неможливе, а проте таке принадне у мріях. Або те все, що д'Альбер пише про жадливого тигра в собі, або про своє бажання стати жінкою, щоб пізнати жіночі насолоди. Або про красу тих архитворів, що їх поети й мистці тільки подумати всилі, з минаючим сяєвом яких вони конають і йдуть до гробу, не здійснивши їх ніколи. І цілий ряд інших таких чудових обявлінь творчої душі, які постаті д'Альбера надають саме ту, просто незбагнену глибінь, якої ні в часті не має подоба панни Мопен.

Це глибінь душі поета.

Іотіє являється тому побіч Байрона одним із перших, справді замітних, справді достойних уваги психольоґів творчої душі. Письменники XVIII. ст. не мали часу займатися психольоґією химер поетичних душ, бо вони здебільшого суспільні фільософи, писали передовсім про ледачих королів, аристократів і попів і турбувалися долею громадянства та правами звичайної собі людини. А на цезарівські забаганки

творчих душ уроджених поетів так само не було місця на овиді XVIII. ст., як не було його на забаганки Марії Антуанети або її близкучих, непотрібних нікому кавалірів. Що-йно потім, як залізна рука Наполеона завела лад на окрівавлених гільотиною просторах світа — можна було поетові, тому божеському непотрібові, почати знову пісню про свою бездонну нудьгу за — красою. Нудьгу за Геленою та Аспа-вією, за Нарцізом і Антіноєм, за боговитим шаліттям Цезарів, а далі за роскішними красками і лініями Рафаелів і Тіціанів. Нудьгу не-наситної красою, творчої душі поета. І от як перший і наймогутніший з тих нудьгуючих поетів нового часу являється Його Величність льорд Гордон-Байрон, або нечувано знуджений юнак Чайльд-Гарольд. А далі являються інші такі Гарольди, осторонь від них одначе, але все-таки як споріднена душа — юнак д'Альбер, або пан Теофіль Готів, син наполеонського генерала. Той сам бадьорий юнчик, що на виставі Гюгового „Гернані“ був одним з провідників авангарди романтиків, велів трьома сальвами оплескувати появу гарної панни Дельфіни Гай, і мав на собі червону як кров камізвельку, зелені штани та чорний жабот.

Як той одчайдушно сміливий і одчайдушно веселий генерал Мюра. Слава Красі!

Др. Остан Грицай.

ТЕОФІЛЬ ГОТЬЄ
ПАННА ДЕ МОПЕН



ПЕРЕДМОВА.

Одна з найкумедніших річей славної доби, в котрій ми маємо щастя жити, це, безумовно, розпочата всіми часописями, незалежно від їх кольору, і червоними, і зеленими, і трьохбарвними, регабілітація доброчинності.

Доброчинність, це дійсно щось дуже поважане, і бережи нас Боже! ми не маємо бажання її уникати! добра й порядна жінка!

Ми знаходимо, що її очі досить блищать крізь її окуляри, що її панчохи не занадто зле натягнені, що вона бере свій тютюн зі золотої табакерки з усією ґрацією, яку тільки можна собі уявити, що її маленьке цуценя робить реверанс, як якийсь учитель танців. — Усе це ми знаходимо. — Ми навіть погодимось, що для свого віку вона не дуже й негарна, і що вона надзвичайно добре носить свої роки. — Це дуже приємна бабуня, але це бабуня...

Мені здається природним дати перевагу над нею, особливо коли маєш двадцять років, якийсь невеличкій аморальності, дуже чепурній, дуже кокетливій, дуже гарній дівчині, з трохи розвитим волоссям, з скоршо короткою ніж

довгою спідницею, із зворушуючою ніжкою та ручкою, з легко палаючими лицями, з сміхом на вустах та з відкритим серцем.

Найдивовижніше доброчинні журналісти не можуть мати іншої гадки; а коли вони й кажуть противне, то певно, що вони того не думають.

Думати одне, писати про це ж таки друге, це трапляється що-дня, особливо з доброчинними людьми.

Я пригадую дурні дотепи, скеровані перед революцією (я говорю тут про липневу) проти цього нещасного та невинного віконта Состен де Ля Рошфуко, котрий наказав зробити довшими убрання оперних танцюристок та свою патріціянською рукою приклав соромливий пластирь на середину всіх статуй. — Пан віконт Состен де Ля Рошфуко на багато перевищений. — Від того часу соромливість було дуже удосконалено, і в цім змислі істнують витонченості, яких він не міг би собі й уявити.

Я, котрий не маю звички дивитись на певні місця статуй, я, як і інші, знаходив, що виноградний листок, вирізуваний ножицями пана повіреного по справах мистецтва, це найбільш чудернацька річ на світі. Кажуть, ніби я не мав рації, і що виноградний листок це одна з найдостойніших установ.

Мені переказували, — але я відмовився тому повірити, оскільки воно здалось мені дивним, —

що існують люди, котрі в фресці Останнього Суду Мікель Анджельо не вбачили нічого іншого крім епізоду розпустних прелатів, та прикрили своє обличчя, голосючи про погань запустіння!

Ці, такі люди, знають також з роману Родріго тільки куплет про змія. — Коли в якомусь малюнкові або в якійсь книзі є якесь оголення, вони переходят просто до нього, як свиня до багна, та не турбуються ні про розквітлі квіти, ні про чудові позолочені плоди, які звисають з усіх сторін.

Признаюсь, що я не досить для цього доброчинний. Доріна, безсоромна субретка, чудово може виявити мені своє опукле лоно, я безумовно не витягну свої хустки, щоб вкрити ці груди, котрих не можна ніби бачити. — Я дивився б на її лоно, як і на її обличчя, і коли воно в неї біле та добре оздоблене, я б почував від того приємність. — Але я б не мав, чи сукня Ельміри мягка, і я б не штовхав її побожно на край стола, як це робив цей бідолаха Тартюф.

Це велике удавання моральности, котре тепер панув, було б дуже кумедне, як би воно не було дуже набридливе.

Кожен фейлєтон стає катедрою; кожен журналіст — проповідником; їм бракує ще хіба тонзури та низенького ковнірця. Тепер час дощу та проповіді; від одного і другої можна

себе захиистити, виїздючи тільки в кареті та перечитуючи поміж пляшкою й лулькою Пантагрюеля.

Мій ніжний Ісусе! що за несамовитість! що за шаленість! — Хто вас укусив? хто вас вжалив? якого чорта ви кричите так голосно, і що вам зробив цей бідолашний порок, що ви на цього так нападаєте, він, що в такою доброю, легкою в житті особою, і що тільки хоче бавитись сам і, як-що можна, не набридати іншим? — Зробіть з пороком, як Серр з жандаром: обійтесь, і хай усьому цьому прийде край. — Повірьте мені, ви добре себе почуватимете від того. — Ну! Боже ж мій! панове проповідники, що ж бо ви робили б без пороків? — Як би сьогодня всі стали доброчинними, ви завтра мусіли б зайнятись жебрацтвом.

У той вечір закрились би театри. — З природу чого писали б ви свої фейлєтони? — Не було б уже балів в опері, щоб заповнювати ваші стовбці, не було б романів для тельбушіння; бо балі, романі, комедії, це все, коли вірити нашій святій Матері Церкви, це справжні пишності Сатани. — Актриса вигнала б геть свого утримувача, ѹ не могла б уже платити вам за хвалу. — Ніхто б не передплачував ваших часописей; читали б святого Августина, ходили б до церкви, молились би, перебираючи свої чотки. Це було б може дуже добре; але, без сумніву, ви б від того нічого не виграли.

Як би стали доброчинними, де б ви вміщали ваші статті про аморальність цієї доби? Отже бачите, і пороки на щось придатні.

Але тепер мода бути доброчинним та християнином, усі приймають цей вигляд; з себе удають святого Єремію, як колись удавали Дон-Жуана; всі бліді та виснажені, зачісують волосся по апостольськи, ходять склавши руки та спустивши додолу очі; набирають вигляду довершеності в досконалості; мають одкриту Біблію на каміні, розпяття та свячений букшпан над ліжком; уже не божаться, мало курять, і ледви жують тютюн. — Тоді ви робитесь християнином, розмовляєте про святість мистецтва, про високу місію артиста, про поезію католицизма, про пана де Ляменес, про малярів янгольської школи, про собор Тридцяти, про поступ людства та про тисячу інших гарних речей.

Де-котрі вкладають до своєї релігії трохи республіканства, і це не найменш цікаві. Вони в найвеселіший спосіб злучають Робеспера та Ісуса Христа, і з гідною похвали серіозністю змішують Діяння Апостолів та декрети святого Конвенту, святого — це сакраментальний епітет; інші приєднують до цього, як останній складовий чинник, кілька сен-сімоністських ідей. — Ці, в основі, довершені та чванливі; на їх погляд, треба натягувати мотузок. Людська кумедність не може йти далі, — *has ultra metas...* і т. д. Це Геркулесові стовпи кумедності,

Християнізм остільки в моді завдяки тартифству, що навіть і нео-християнізм починає набувати де-якого признання. Кажуть, що він нараховує аж до одного адепта, маючи під тим на увазі пана Друїшо.

Надзвичайно цікава відміна чисто морального журналіста, — це журналіст із жіночим характером.

Такий доводить свою соромливу вразливість навіть до людожерства, чи майже до цього.

Його спосіб поступовання, хоч і здається з першого погляду простим та легким, від того однаке не менш кумедний та увищій мірі забавний, і мені здається, що він вартий того, щоб його зберегти нашадкам, — нашим останнім онукам, як казали старі дурні в париках з так званого великого століття.

Перш за все, щоб стати журналістом цього роду, потрібно кілька підготовчих знаряддів, — як ось: дві або три законні жінки, кілька матерей, як можна більше сестер, повний асортимент дочок та нечисленну силу кузін. — Далі, потрібно мати театральну п'есу або який-будь роман, перо, чорнило, папір та видавця. Може, звичайно, треба б іще мати якусь думку; але при великій фільософії й згрішми акціонерів обходяться й без неї.

Коли все це є, можна стати моральним журналістом.

Для редакції вистарчають два ось такі, пристойно скомбіновані, рецепти:

Зразки доброчинних статей з приводу першої вистави.

„Після літератури крові — література бруду; після Морға та каторги, — альков і дім розпусти; після заплямленого вбивством лахміття, — лахміття заплямлене розпустою; після... і т. п. (відповідно до потреби та місця, можна продовжувати в цім же тоні від шести рядків аж до п'ятидесяти й більше), — це правосуддя.

„Ось куди ведуть забуття здорових доктрин та романтична безсоромність: театр зробився школою проституції, куди тільки з третмінням смієш піти з якоюсь жінкою, которую поважаеш. Ви приходите, маючи довірря до якогось славно-звісного імені, і ви змушені йти геть під час третьої дії з вашою молодою, зовсім збентеженою та зовсім схвильованою доночкою. Ваша жінка ховає свою зашареність за своїм віялом; ваша сестра, ваша кузіна, і т. д.“ (Можна змінювати титули рідні; вистарчає, щоб це були жінки.)

Примітка. Є один, котрий дійшов у своїй моральності до того, що сказав: „Я б не пішов дивитись на цю драму з моєю коханкою.“

Цим я захоплююсь і я люблю його; я ношу його в своїм серці, як носив у своїм цілу Францію Людовик XVIII; бо він мав найпобід-

нішу, найпіраміdalальнішу, найчуднішу, найблескучішу ідею, яка тільки зявлялась коли в мізку людини в цім благословенім дев'ятнадцятім віці, коли їх зявлялось стільки і то таких кумедних.

Метода критичного відчиту про якусь книгу дуже швидка і на неї здібний кожен розум:

„Як-що ви хочете перечитати цю книгу, дбайливо замкніться в своїй кімнаті; не лишайте її десь на столі. Коли б ваша жінка й ваша донька відкрили її, вони були б згублені.

„Ця книга небезпечна. Вона родить пороки. Може б вона мала великий успіх в часи Кребійльона, в маленьких будиночках, при тонких вечерях герцогинь; але тепер, коли звичаї очистились, тепер, коли народня рука рознесла червовий будинок аристократії, і т. д.... і т. д.... коли... коли... коли... — в кожнім творі потрібна ідея, ідея... там, моральна та релігійна ідея, котра... високий та глибокий, відповідаючий потребам людства погляд; бо дуже сумно, що молоді письменники приносять у жертву успіху найсвятіші речі та використовують свій, зрештою поважний талант, на розпустні малюнки, які змусили б почервоніти драгунських капітанів (соромливість драгунських капітанів, це, після відкриття Америки, найгарніше відкриття, подібного якому не було зроблено вже віддавна).

„Роман, котрого критику ми тут робимо, нагадує фільософа Терезія, Феліція, Кума Матвія, оповідання Грекура.“

Доброчинний журналіст має надзвичайну ерудицію в обсягу брудних романів; — я був би цікавий знати чому.

Страшно подумати, що існує чимало чесних ремісників, які мають по вказівці газет на виживлення своє і своєї численної родини тільки ці два рецепти, які й вживають.

Очевидно, я найаморальніша особа, яку тільки можна знайти в Європі й де-інде; бо я не бачу нічого більш розпустного в сучасних романах і комедіях, ніж у колишніх романах і комедіях, і я зовсім не розумію, чому вуха панів з газет зробились раптом такі янсенистсько дражливі.

Я не думаю, щоб найневинніший журналіст осмілився казати, що Піголь Лебрен, Кребільон син, Луве, Вуазенон, Мармонтель та всі інші творці романів та новель не перевищують в аморальності, коли вже вона існує, найрозтріпаниших та найбезсоромніших творів панів таких а таких, котрих я не називаю з поваги до їх соромливості.

Треба мати надзвичайно злу волю, щоб не погодитись із цим.

Хай мені не дорікають, що я послався тут на недобре або мало знані призвища. Коли я не згадав видатних та монументальних імен, це не тому, що вони не можуть підтвердити своїм великим авторитетом мого твердження.

Романи та оповідання Вольтера певно не на-

багато більш, — а по ріжниці вартостей майже однаково — варті того, щоб давати їх у нагороду маленьким дівчаткам з пансіонатів, ніж аморальні оповідання нашого друга лісантропа*), або навіть за моральні оповідання дуже солодкого Мармонтеля.

Що ви бачите в комедіях великого Мольєра? Святий інститут шлюбу (стиль катехізму та журналіста) в кожній сцені висміяний та виявлений у всій своїй кумедності.

Чоловік старий, виродливий та хирлявий; він криво одягає свій парик; його убрання вже не модерне; він має ключку, запорошений у тютюн ніс, короткі ноги, велике, як бюджет, черево. — Він мурмоче і говорить виключно дурниці, він робить так само як і говорить; він нічого не бачить, він нічого не чує; в нього під носом цілують його жінку, а він не знає наявіть, у чому тут справа: це триває так, аж доки він зовсім і остаточно не виявить на власні очі й перед очима та під шалені оплески публики, яка отримала добру науку, що він носить роги.

Ті, котрі найбільш оплескують, це ті, що найбільш одружені.

У Мольєра шлюб називається Жорж Данден або Станарель.

Чужелюбство, Даміс або Клітандра; для нього нема досить ніжного та чарівного призвища.

*) Лісантропія — своєрідне божевільство.

Прим. пер.

Чужелюбець завжди молодий, гарний, добре побудований і що найменше маркиз. Він входить, наспівуючи ще за лаштунками найновіший курант*); він проходить по сцені з пайвільнішим та найпобіднішим виглядом на світі; він чеше собі вухо своїм рожевим нігтем маленького, манірно віддаленого пальця; своїм черепаховим гребінцем він зачісує своє світле волосся та підправляє свої великого об'єму роструби**). Його куртка та штани щезають під аксельбантами та вузлами стрічок, його бриджі зроблені гарною майстерицею; його рукавички пахнуть сильніш за смирну та за праж; його піря коштували по луї за парост.

Як горять його очі, як цвіте його щока! як посміхається його рот! які білі в нього зуби! яка в нього ніжна та гарно вмита рука!

Він говорить, і це все виключно мадригали, напарфумовані ґалантності, в доброму, коштовному стилі та найкращого рода; він читав романі та знає поезію; він хоробрій та з запалом виймає свою шпагу, він сіє золото на всі боки. — Не диво, що, хоч як гарно виховані та хоч які поважні дами Анжеліка, Агнес, Ізабеля, але вони ледви стримуються, щоб не скочити йому на шию; не диво, що чоловік з правила одурений у пятій дії, і велике щастя, що це не трапляється ще в першій.

*) Танок. Прим. пер.

**) Широкі халяви. Мода XVI в. Прим. пер.

Ось як Мольєр трактує шлюб, Мольєр, цей один з найвищих та найповажніших ґеніїв, які коли були.

Чи ви думаете, що нема нічого ще більш влучного в реквізітах Індіяни та Валентіни?

Коли тільки це можливе, батьківство ще менш пошановане.

Погляньте на Оргона, погляньте на Жеронта, подивіться на них усіх!

Як їх обкрадають їх сини, біуть їх льокаї! Як оголюється, без жалю до їх віку, і їх скучість, і їх упертість, і їх йолопство!

Які жарти! Які містифікації!

Як гонять їх у плечі геть від життя, цих бідних старих, котрі так довго не вмірають і котрі зовсім не хочуть давати свої гроші! як говорять про вічність батьків! які промови проти спадковости, і оскільки це більш переконуюче за всі сен-сімоністські декламації!

Батько, — це людожер, це Артус, це вязничний сторож, тиран, щось таке, що годиться хіба, що найбільш, для затримання шлюбу впродовж трьох дій, аж до кінцевого признання. — В доповнення, батько — це кумедний чоловік.

Син ніколи не осміянний у Мольєра; бо Мольєр, як усі автори всіх часів, упадав за молодою ґенерацією, за рахунок старої.

А Скалени, з їх посмугованим по неаполітанськи плащем, і з їх ковпаком, що злазить

аж на вуха, і з їх пером, що замітає повітря, чи ж вони не являються дуже побожними, дуже чистими й дуже достойними канонізовання людьми?

Каторга повна чесних людей, котрі не зробили й чверти того, що вони роблять. В порівнянні з їх розпустою, розпуста Тріяльфа здається незначною. А Лізети, а Мартони, що це за гуляки, біс їх візьми!

Вуличні розпустниці далеко не такі розбещені, не такі швидкі на вільну відповідь. Як вони вміють передати записочку! як вони чудово стережуться під час потайних зустрічі! — Це, бігме, дорогоцінні дівчата, прислужливі та доброї ради.

В цих комедіях та імброгліо хвилюється та проходить перед очима чарівне товариство. — Ошахраєні опікуни, рогаті чоловіки, розпустні служниці, пройдисвіти льокаї, скажені від кохання панночки, зіпсовані сини, невірні жінки; — хіба ж це не варте гарних молодих мелянхоліків та бідних пригнічених і пристрастних слабких жінок з драм і романів наших модерних відомих творців?

І все це, без кінцевого удару кінжалом, без змушеної чашки отрути; розвязки такі ж щасливі, як чарівні казки про фей, і всі, аж до чоловіка, надзвичайно задоволені. У Мольєра доброчинність завжди проклята та полуп'язана; це вона носить роги та підставляє спину

Маскарільо; моральність ледви зявляється один раз у кінці песи під трохи буржуазною персоніфікацією звільненої Законності.

Все, що ми тут сказали, не має на увазі відламати кутків з п'єдесталу Мольєра; ми не настільки божевільні, щоб спробувати струсити цього бронзового велетня нашими маленькими руками; ми просто хотіли показати побожним фейлєтоністам, котрих лякають нові й романтичні твори, що колишні клясики, читання та наслідування яких вони рекомендують щодня, на багато перевищають їх у вільноти та аморальності.

Ми б могли легко приєднати до Мольєра і Моріво і Ля Фонтена, — ці два остільки протилежні вияви французького духу, — і Рене, і Рабле, і Маро, і багатьох інших. Але не є нашим заміром викладати тут, з приводу моралі, курс літератури для користі невинниць фейлєтона.

Мені здається, що не слід робити стільки шуму зза дрібниць. На щастя, ми не перебуваємо вже більше в добі білявої Еви і, в добром сумлінні, ми не можемо бути такими примітивними та патріярхальними, якими були в Ноєвім Ковчезі. Ми не маленькі дівчатка, що готуються до свого першого причастя; і коли ми граємо в корбільон, ми не відповідаємо торт з кремом. Наша наївність досить добре обізнана, а наша цілинність давно вже бігає

по місту; це ж усе речі, яких не маєш двічі, і, що б ми не робили, ми не в стані їх знову піймати, бо нема нічого на світі, що б тікало швидче за невинність, яка віддаляється, та за ілюзію, яка одлітає.

Зрештою, це може вже й не так зло, і чи не більш варте знання всіх річей, ніж не-внання їх? Це питання, яке я облишаю для дебатування вченішим за мене особам. В кожному разі світ перейшов вік, у котрому можна грати в скромність та соромливість, і я вважаю, що він занадто старий бородач, щоб гратись у дитинство та цілинність, не роблячи себе кумедним.

Від часу свого одруження з цивілізацією суспільство втратило своє право бути наївним та соромливим. Існують певні червоні плями, які ще чогось варті при виставі лягання спати одруженеї і котрі вже нічого не варті на другий день; бо молода жінка може вже не памятає більше молодої дівчини, або, коли вона її пам'ятє, це дуже непристойна річ, яка поважно компромітує репутацію чоловіка.

Коли я випадково читаю одну з цих чудових проповідей, які замінили в публичних листках літературну критику, в мене зявляються інколи великі гризоти та великі острахи, — в мене, що має на сумлінні кілька дрібних жартів, трохи засильно приправлених корінням, — подібні тим, які бувають у молодого

чоловіка, що має вогонь та запал, за які може себе дорікати.

Поруч з цими Боссюе з Паризького Кафе, з цими Бурдалу з балькону Опера, з цими Катонами, котрі таким чудовим способом лають світ, я справді вважаю себе найстрахітнішим негідником, який тільки коли-будь бруднив обличчя землі; а між тим, Господь це знає, номенклатура моїх гріхів, остільки капітальних, як і вибачливих, разом з білим та необхідними міжрядкамі, могла б, у руках спрітного друкаря, ледви скласти один або два томи ін 8⁰ що-дня, а це дуже мало для того, хто не має претензій попасті до раю на тому світі, та виграти приз Монтіона, або бути гідною рожевого вінця дівчиною на цім світі.

Потім, коли я думаю, що зустрів під столом, і навіть де-инде, чимало цих драгунів добродинності, я починаю краще про себе думати, і гадаю, що при всіх тих хибах, які я можу мати, вони мають іншу, яка, певно, в моїх очах найбільша й найгірша з усіх: — я говорю про лицемірство.

Добре шукаючи, можна б, звичайно, знайти ще в додаток і іншу хибу; але ця вже остільки огидна, що, правду сказати, я майже не смію її назвати. Наблизьтесь трохи, і я вам прошепчу її імя на вухо: — це заздрість.

Заздрість і ніщо інше.

Це ж вона віддаюється, повзучи та звива-

ючись, крізь усі свої проповідні підземні ходи: які заходи не робить вона, щоб сховатись, але час від часу видко, як понад метафорами та реторичними прикрасами виблискув її маленька бліда голова гадюки; її застаєш раптом, як вона облизує своїм подібним до вил язиком зовсім сині від отрути уста, її чуєш, як вона насвистує тихо-тихо в тіні лукавого епітету.

Я чудесно знаю, що думати, ніби вам заздрять, це в нетерпима пиха, і що це майже щось так само огидне, як коли якийсь галанець пишається своїм щастям.

Я не маю хвальби думати, що маю ворогів і людей, які заздрять мені; це щастя, яке не всім дане, і я мабуть довго не матиму його: тому я й говоритиму вільно та без задньої думки, як хтось зовсім незацікавлений у цім питанні.

Дуже певна річ, яку легко довести тим, хто могли б у ній мати сумнів, це природна антипатія критика супроти поета, — того, котрий нічого не робить, супроти того, хто робить, — трутня супроти бджоли, — коня супроти заводського жеребця.

Ви займаєтесь критикою тільки після того, як ви сами добре переконалися, що не можете зробитись поетом. Перед тим, ніж перейти до сумного заняття зберігати одіж та нотувати удари, як білярдний хлопець чи льокай при грі в мяч, ви довго залиялись до Музи, ви спро-

бували позбавити її невинності; але на це ви не маєте досить сили; вам не вистарчило дихання, і ви впали блідий та зморений у підніжжя святої гори.

Я розумію цю ненависть. Боляче бачити, як другий бере участь у банкеті, на котрий вас не запрошено, і як він спить з жінкою, котра вас не захтіла. Я від усього серця жалкую бідного евнуха, що примушений бути присутнім при забавах свого Великого Повелителя.

Він допущений до найсекретніших глибин Ода; він веде сультанш до купелів; він бачить, як під срібною водою великих резервуарів сяють ці роскішні тіла, з котрих течуть перлинині котрі блискучіші за агати; найзахованіші красуні зявляються перед ним без покривал. Перед ним не соромляться. — Це евнух. — Султан пестить свою фаворитку та цілує її в ґранатові вуста в його присутності. — Справді, його становище дуже фальшиве, і він повинен бути дуже затруднений у своїй поставі.

Те ж саме і з критиком, котрий бачить, як поет прогулюється по саду поезії з своїми девятю гарними одалісками та ліниво бавиться під тінню великих зелених лаврових дерев. Йому дуже важко утриматись, щоб не почати збирати камінці на шляху, щоб ними кинути в нього та зранити його з-за стіни, коли він на це досить зручний.

Критик, який нічого не створив, підлій; він

подібний до абата, що впадає за жінкою мирянину: цей не може ані відповісти йому тим же, ані битись з ним.

Мені здається, що історія ріжних способів обезцінення якогось твору від місяця до наших днів була б принаймні такою ж цікавою, як історія Теглят-Фалязара або Гемагога, який винайшов решетовані черевики.

Матеріалу вистарчить для п'ятнадцяти чи шіснадцяти томів інфоліо; але ми жалітимемо читача й обмежимось кількома рядками, — добродійство, за яке просимо більше, ніж вічну вдячність.

В дуже віддаленій добі, яка губиться в ночі віків, ось уже добрих три тижні тому, середньовічний роман роззвітав у Парижі та в окрузі. У великій пошані було озброєне вбрання; не ставились із призиством до зачісок *à la Hennin*, дуже поважали короткі штани; кінжал був страшенно цінний; решетовий черевик обожувався, як фетиш. — Це були виключно стрільчасті склепіння, вежі, колони, розфарблене скло, собори та кріпости; — це були все панночки та панички, пажі та шляхтичі, бродяги та старі слуги, ввічливі шевальє та жорстокі володарі замків; — всі речі безумовно невинніші за невинні забави, які не робили нікому нічого злого.

Критик не дочекався другого роману, аби почати свою працю обезцінення; як тільки

зявився перший, він загорнувся в свою волосину з верблюжої шерсти та висипав четверик попілу на свою голову; потім розпочав кричати своїм голосним і жалісним голосом:

— Це середнєвіччя, знов середнєвіччя! хто визволить мене від середнєвіччя, від цього середнєвіччя, яке не є середнєвіччям? Картонове та глиняне середнєвіччя, яке в ним тільки по імені. — О! залізні барони, в їхній залізній броні, з їхнім залізним серцем в їхніх залізних грудях! — О! собори з їхніми завжди розквітлими розетками та їхнім шклом у квітах, з їхнім ґранитовим мережевом, з їхніми ажурними трьохлистниками, з їхніми вирізаними як пилка причілками, з їхньою вишитою, як намітка молодої, камяною ризою, з їхніми свічками, з їхніми співами, з їхніми сяючими попами, з їхнім народом навколошках, з їхнім органом, який гуде, та їхніми янголами, які літають і змахують крилами попід склепінням! — як вони зіпсували мені моє середнєвіччя, моє таке тонке та таке барвисте середнєвіччя! — як вони зуміли змусити його зникнути попід купою грубого цементу! які крикливи фарби!

— Ax! темні балакуни, що думаєте, ніби створили кольорит, тому, що наклали червоне на синє, біле на чорне та зелене на жовте, ви побачили тільки шкарлупину середнєвіччя, ви не вгадали душі середнєвіччя; в шкірі, в котру ви вбіраєте ваші привиди, не циркулює

кров, під вашими стальними кальчугами немав серця, у ваших штанях з тріко немав ніг, за вашими вимальованими спідницями немав ані живота, апі грудей: це убрання, які мають людську форму, ось-і все.

— Отже, геть середнєвіччя, таке, як його роблять майстри (велике слово знайдене! майстри)! Середнєвіччя тепер ні до чого, ми бажаємо чогось іншого.

А публика, побачивши, що фейлстоністи гавкали на нього, перейнялась чудовою пристрастю до цього бідного середнєвіччя, про котре ті гадали, що вони його одразу вбили. Середнєвіччя, знайшовши поміч у спротиві газет, пересякає все: драми, мельодрами, романі, новелі, поезію, зявилися навіть середнєвічні водевілі, а Момюс повторив февдельні куплети.

Поруч з середнєвічним романом зеленів роман-мертвечина, рід дуже приємного роману, до котрого були дуже охочі нервові парадниці та пересичені куховарки.

Фейлстоністи дуже хутко зявилися на запах, як ворони на мертвечину, і клювом своїх пер розшматували та довели до смерти цей бідний тип роману, що міг процвісти та згнити попід сальонним промінням кабінетів для читання. Чого тільки вони не казали? Чого тільки вони не писали?

Література моря або каторги, кошмарата,

галюцинація пяного гицеля та хворого на білу гарячку сторожка з каторті! Вони лагідно на-тякали, що автори були душогуби та вампіри, що вони мають хибну звичку вбивати своїх батьків та матерів, що вони пили кров черепами, що вони замісць виделок користалися цівками та розрізували свій хліб гільотиною.

А між тим вони знали краще, ніж хто інший, — бо часто снідали разом, — що автори цих чарівних різанин були чесні сини своїх батьків, дуже добродушні та з гарного товариства, що вони мали білі рукавички, були модерно короткозорі, і що вони з більшою охотою їли біфштекси, ніж людські котлети, та пили звичайно Бордоське вино, а не кров молодої дівчини або новонародженої дитини.

Вони ж бо чудово знали, бо бачили й доторкались до їх манускриптів, що ці були написані чорнилами великої вартості на англійськім папері, а не кровю з гільотини на шкірі живцем вбитого християнина.

Але, що б вони не казали й не робили, це була доба мертвечини, і кладовище подобалось їй більше за будуар; читач клював тільки на вудочку, яка мала поживкою якийсь невеличкий, уже синіючий труп.

Дуже зрозуміла річ; прилаштуйте розу на край вашої вудочки, павуки матимуть час зробити свою павутину в складці вашого ліктя, а ви не впіймаєте жадної, найменшої дрібної

риби; причепіть туди червяка або шматочок старого сиру, — коропи, усатики, окуні, угрі стрибатимуть на сажень з води, щоб їх впіймати.

Люди зовсім не остільки відмінні від риб, як це прийнято на загал вважати.

Журналістів раптом охопила така огіда до червоного або до крові, що можна б подумати, ніби вони зробились квакерами, браминами, піфагористами або биками. — Вони ніколи ще не бували такими щирими, такими мягкими; — це була сметанка та сироватка.

Вони допускали тільки дві фарби, блакитно-небесну та зелено-яблучну. Рожеву вони тільки терпіли, і, коли б їм це дозволила публіка, вони б повели її пастись і їсти шпинат на береги Лінъона, поруч з вівцями Амарілліса. Вони змінили свій чорний фрак на горлицеву куртку Селядона або Сільвандра та подібно до пасторської палиці прикрасили свої гусині пера рожевими помпонами та стрічками.

Їх волосся розвівалось, як у дітей, вони творили собі невинності по рецепту Моріон Дельорм, в чому і встигли так само, як і вона,

Вони прикладали до літератури одну з десяти заповідів:

Не вбій.

Вже не можна було собі дозволити найменшого вбивства, і пята дія зробилася неможливою.

Вони вважали книжал чимсь страшним, отруту — монструозним, сокиру — невимовним. Вони б хотіли, щоб драматичні герой жили аж до віку Мельхиседека; але, однаке, споконвіку визнано, що ціль кожної трагедії полягає в тому, щоб убити в останній дії якогось бідоляху великого чоловіка, подібно, як ціль кожної комедії — матримоніяльно обєднати двох йолопів молодих перших коханців, з котрих кожен має коло шестидесяти років.

Приближно в ці часи я кинув до вогню (знявши з них копію, як це завжди робиться в таких випадках) дві роскішні та надзвичайно гарні драми з середнєвіччя, одну віршовану, а другу прозою, котрих герой були четвертовані та виварені на очах у публіки, що є дуже весело та досить непристойно.

Потім, щоб пристосуватись до їх думок, я написав античну трагедію в пяти діях, під назвою Геліогабал, котрої герой кидається до виходка, — надзвичайно нова ситуація, яка має ту перевагу, що вводить на сцену ще не бачену в театрі декорацію.

Я створив також модерну драму, значно вищу за Антонію, Артур або ж Фатальний Чоловік, в котрій ідея Провидіння з'являється під блідою формою страсбурської печінки, яку герой єсть аж до останнього шматочка, проробивши ще перед тим кілька знасиувань жінок, що, разом з його гризотами,

викликає в нього страшне зіпсуття шлунку, від котрого він і вмірає.

Кінець моральний, який доводить, що Бог справедливий і що порок завжди покараний, а доброчинність нагороджена.

Що ж до почварного жанру, ви знаєте, як вони його трактували, як вони обробили цього людожера Гана з Ісляндії, могильщика Габібраха, дзвоняря Квазімода, і всього тільки горбатого Трібулєта, — весь цей, так дивно зворушений, рід, — усі ці величезні баюри, повні жаб, яких мій дорогий сусід змушує ворохобитись та стрибати крізь цілінні ліси та в соборах своїх романів. Ні сміливі риси à la Мікель-Анджельо, ні достойні цікавости Калльо, ні ефекти світла й тіні на взірець Гойя, ніщо не знайшло в них милосердя; коли він творив романі, вони надсиали його до його од; коли писав драми, — до його романів: звичайна тактика журналістів, котрі завжди вважають кращим те, що хтось зробив, за те, що він робить.

Однаке, щасливий той чоловік, котрого визнали великим навіть фейлстоуністи, — і то в усіх його творах, за виключенням, само собою розуміється, того, про який вони дають відчit, — і котрому вистарчило б написати теплоогічний трактат або куховарський підручник, щоб визнали надзвичайними і його театральні твори! Що ж до сердечного роману, палкого та пристрасного роману, котрий має

батьком Німця Вертера, а матірю Француженку Манон Леско, то ми, на початку цієї передмови, торкнулись у кількох словах гнилої моралі, яка безнадійно привязалась до нього під приводом релігії та добрих звичаїв. Воші критики подібні до тілесної воши, яка залишає трупи, щоб перейти до живих. З трупу середньовічного роману критики перейшли на тіло цього, котрий має тверду та живучу шкіру і може їм сильно поламати зуби.

Не зважаючи на всю ту повагу, яку ми маємо до модерних апостолів, ми думаємо, що автори тих романів, які називаються аморальними, хоч і не стільки одружувались, як доброчинні журналісти, на загал мають матір, і що чимало з них мають сестер та наділені досить великою жіночою родиною; але їх матері та сестри не читаютъ романів, навіть аморальних романів; вони шиють, вишиваютъ та займаються хатніми справами. — Їх панчохи, як сказав би пан Плянар, — цілковитої білизни: ви можете побачити їх на ногах, — вони не сині, і добродій Хрізаль, той, що так ненавидів учених жінок, пропонував би їх, як приклад, ученій Філямінті.

Що ж до дружин цих панів, коли вони вже стількох їх мають, то мені здається, що, якими б не були невинними їх чоловіки, маються певні речі, які вони мусять знати.

Справді, дуже може бути, що вони їм ні-

чого не показували. Тоді я розумію, що їм залежить на тому, щоб їх тримати й на далі в цім дорогоціннім та святім незнанні. Бог великий і Магомет його пророк!

Жінки цікаві; нехай же зроблять небо ї мораль, щоб вони задовольнили свою цікавість більш законним способом, ніж це зробила Ева, їхня бабуся, та не йшли запитувати змія!

Що ж до їхніх дочок, то, коли ці були в пансіоні, я не знаю, чому б могли ще навчити їх такі книги.

Так само абсурдно казати, що якийсь чоловік пьяниця, бо описує оргії, розпустник, бо оповідає про розпусту, як і стверджувати, що якась людина доброчинна, бо написала книгу про мораль; що-дня бачиш протилежне.

Промовляє особа дії, а не автор; його герой атеїст, це не значить, що й він атеїст; він змушує розбішак діяти та говорити по розбишацьки, від того сам він не розбішака. Коли б так вважати, то треба б гільотинувати Шекспіра, Корнеля і всіх трагіків; вони заподіяли більше вбивств, ніж Мандрен і Картуш: проте, цього не зроблено, і я навіть не думаю, щоб це колись зробили, хоч якою доброчинною та моральною може стати критика. Одна з маній цих маленьких вузьколобих писак, це завжди підміняти автора твором та звертатись до особистості, щоб надати хоч якусь злиденну скандалальну цікавість своїм не-

гідним мерзотним творам, яких, це вони знають, ніхто б не читав, коли б вони містили в собі тільки їх індивідуальну опінію.

Ми зовсім не розуміємо, до чого стремить увесь цей галас, нашо вся ця злість і все це гавкання, — хто штовхає невеличкіх Жеофроїв робитись Дон-Кіхотами моралі, та, як справжні жандари літературних міст, брати за комір та лупцювати, в імя доброчинності, кожну думку, яка прогулюється по книзі з трохи набік вдягненим очіпком або трохи зависоко підколотою спідницею. — Це дуже дивне.

Що б вони там не казали — доба аморальна (як-що це слово щось означає, в чому ми сильно сумніваємось), і ми не приводимо інших прикладів, як кількість продукованіх нею аморальних книг та успіх, який вони мають.

Книги наслідують звичаї, але звичаї не наслідують книг.

Реґентство створило Кребільона, але не Кребільон Реґентство:

Маленькі пастушки Буше були підфарбовані та оголені, тому, що підфарбованими та оголеними були маленькі маркизи.

Картини робляться з моделів, а не моделі з картин. Я не знаю, хто й де саме сказав, що література і штука впливають на звичаї. Хто б це не був, це без сумніву великий дурень.

Це подібне до того, коли б казали: горошок викликав весну; навпаки, горошок росте, бо

прийшла весна, — вишні, бо надійшло літо. Плоди приносяться деревами, а, певно, не дерева плодами, це вічний і незмінний у своїй зміні закон; віки йдуть один за другим, і кожен приносить свій плід, який не є плодом попереднього віку; книги — плоди звичаїв.

Поруч з моральними журналістами, попід цим дощем проповідей, так ніби попід дощем у якомусь парку, поміж досок сен-сімоністського намету зявилась теорія маленьких грибів нового, дуже цікавого сорту, котрої природну історію ми тут і наведемо.

Це утилітарні критики. Бідні люди, що мали закороткий ніс, на котрий не могли надіти окулярів, а між тим не бачили далі свого носу.

Коли автор кидав на їх стіл який-будь том, роман чи вірші, — ці панове недбайливо розлягались у своїм кріслі, становили його в рівновазі на його задніх ніжках та, зручені колишучись, втягали голову до плеч і казали:

— Чого варта ця книга? Як можна її використати для моралізації та добробуту найчисленнішої та найбіднішої кляси? Що?! Ні слова про потреби суспільства, нічого про цивілізуюче та поступове! Як, чи ж потрібно замісць того, щоб робити великий сінтез гуманності, та слідкувати крізь події історії за фазами оздоровлюючої та провіденціяльної ідеї, складати вірші та писати романі, котрі ні до чого

не приводять і котрі не штовхають людського роду наперед по шляху будуччини? Як можна займатись формою, стилем, рифмою, коли маються такі поважні завдання?

— Що нам дають і стиль, і рифма, і форма? ніби це чогось варте (бідні лиси, вони занадто зелені)!

— Суспільство страждає, воно переживає велике внутрішнє розшматування (розумійте: ніхто не хоче підписуватись на утилітарні газети). Саме поет мусить шукати причини цього нездужання та лікувати його. Спосіб, його він знайде, серцем і душою співчуваючи людському родові (поети філянтропи! це було б щось незвичайне та чарівне). Цього поета ми чекаємо, ми кличемо його всім нашим еством. Коли він зявиться, його всі вітатимуть, йому припаде тріумф, корони, йому припаде Пританей...

Слава Богу; але через те, що ми бажаємо, щоб наш читач лишався зацікавленим аж до кінця цієї блаженної передмови, ми не продовжуватимемо цієї дуже вірної імітації утилітарного стилю, який, по своїй природі, досить сноторвний і міг би з успіхом замінити лаудан*) та академічні промови.

Ні, йолопи, ні, ви, кретини та волові голови, з книги не зробиш холодця; — роман, це не пара незшитих черевиків; сонет не сикавка для спринцування; драма не залізниця, чи якась

*) Настойка опію. Прим. пер.

инша головно цивілізаторська річ, яка допомагав людству йти по шляху поступу.

Іменем кишок усіх колишніх пап, сучасних і будучих, ні і двіста тисяч раз — ні.

Неможна собі зробити шерстяного ковпака з метонімії, порівняння не можна вдягти, як пантофлю; антітезою неможна скористатись, як парасолем; на жаль, ніхто не зможе прilаштувати собі до черева, на взірець жилетки, кількох сорокатих рифм. Я внутрішньо перевонаний, що ода, це занадто легеньке убрання для зіми, і що в строфу, антистрофу та епод неможна вдягтись краще за ту жінку циніка, котрій за сорочку була її власна доброчинність і котра, як оповідає історія, ходила гола, як рука.

Проте, славнозвісний пан де Ля Кальпренед одного разу мав убрання, про котре, коли його питали, з якої воно матерії, він відповідав: Це з Сільвандра. — Сільвандр була п'еса, яку він перед тим з успіхом виставляв на сцені.

Подібні розумування викликають здвигання рамен аж понад голову, і ще вище, ніж це робив Ілочестерський герцог.

Люди, котрі мають претензію бути економістами і хотять з верху до низу перебудувати суспільство, серіозно верзуть подібні нісенітниці.

Роман має дві користі: — одну матеріальну, другу духову, як-що тільки можна прикладти подібний вислів до роману.

Матеріальна користь, це, перш за все, ті
Панна де Мопен

кілька тисяч франків, які вступають до кишені автора та навантажують його так, щоб його не зміг підхопити в повітря ні вітер, ні біс; для видавця, це роскішний породистий кінь, який бе ногою та стрибає, запряжений до свого кабріолету з чорного дерева та сталі, як каже Фігаро; для торговця паперу, це ще одна нова фабрика на якійсь річці, і часто засіб попсувати якийсь гарний краєвид; для друкарів, кілька тон кампешу, щоб що тижня нафарбовувати собі пельку; для читалень — це купа дуже по пролетарськи вкритих мідною іржою грубих су та сила товщу, котрий, коли б його відповідно зібрати та використати, зробив би зайвими ловці китів.

Духова користь полягає в тому, що під час читання романів спиш та не читаєш корисних, добродинних та поступових газет, або інших подібних незваримих та дурманючих ліків.

Нехай кажуть після цього, що романі не допомагають цивілізації.

Я не говоритиму про продавців тютюну, про бакалейщиків та про торговців смаженої картоплі, які мають дуже великий інтерес до цієї галузі літератури, бо, на загал, вживаний нею папір вищої якості за газетний.

Справді, є від чого страшенно сміятись, коли чуєш, як міркують панове республиканські та сен-сімоністські утилітаристи.

Перше, я б дуже хотів точно знати, що

саме має означати цей здоровий вислюган іменник, яким вони що-дня заповнюють порожнечу своїх стовбців, і який їм служить жупелом та сакраментальним виразом. — Користь: що це за слово, і до чого воно прикладається?

Існують два сорти користі, і змісл цього слова завжди тільки дуже відносний. Те, що корисне одному, не корисне другому. Ви поганий швець, а я поет. — Мені корисно, щоб мій перший вірш рифмував з другим. — Мені надзвичайно корисний словник рифм; вам же він може придатись хіба тільки на направу підметок на старій парі чобіт; а, правду казати, кривий ніж мало б у чім мені міг прислужитись при складанні якоїсь оди.

Тепер ви зазначите, що швець значно вищий, ніж поет, і що можна легше обійтись без другого, ніж без першого. Не маючи бажання принижувати славної шевської професії, яку я так само поважаю, як і професію конституційного монарха, я покірливо признаюсь, що волів би краще мати подертий черевик, ніж зло зрифмувати свій вірш, і що я охотніш обійшовся б без чобіт, ніж без поем. Майже ніколи не виходючи з дому та ступаючи зручніш головою, ніж ногами, я псую свої черевики менше, ніж доброчинний республиканець, який тільки й робить, що бігає від одного міністерства до другого, щоб випросити собі там якусь посаду.

Я знаю, що існують такі, які воліють краще млини за церкви, та хліб для тіла ніж хліб для душі. Що до цих, я не маю нічого, що б їм сказати. Вони заслуговують бути економістами, як на цьому, так і на тому світі.

Чи мається щось абсолютно корисне на цій землі та в цім житті, яке ми ведемо? Перш за все, дуже мало користі в тому, що ми на землі й що ми живемо. Я кличу найвченішого з цієї банди, щоб сказав — нашо ми існуємо; хіба що для того, щоб передплачувати Констітюціонель або якусь іншу газету.

Далі, прийнявши à priori, що наше існування корисне, які ж речі справді корисні для його піддержання? Зупа та шматок мяса двічі на день, це в точнім розумінні слова все те, що потрібно, щоб наповнити собі живіт. Людина, котрій після її смерти вистарчає, ю то з лишком, домовина завширшки в два ступні, завдовжки у шість, не потрібує в житті багато більше місця. Порожній куб в сім або вісім ступнів в усіх напрямах, з діркою для дихання, з однієюкою відтулиною, — більше їй не потрібно для житла та на те, щоб їй не падав на спину дощ. Порядно огорнute навколо тіла покривало захистить її досить добре, ліпше, ніж найелегантніший та найкраще покраиний фрак від Ставба.

З цим він безумовно зможе існувати. Кажуть же, що можна жити на 25 сувень день; але

заважати собі померти, це не є жити; і я не розумію, чим якась утилітарно організована вілля приємніша для життя ніж *Père la Chaise**).

Все те, що гарне, не є необхідним для життя.

Коли б знищити квіти, всесвіт не потерпів би від того матеріально; а, між тим, хто міг би хотіти, щоб не було більше квітів? Я б скорше відмовився від картоплі, ніж від роз, і я думаю, що на світі тільки один утилітарист здатний знищити грядку квітів тульпанів, щоб насадовити там капусту.

Чого варта краса жінок? Вистарчає, щоб жінка була з медичної точки погляду добре побудована, в стані родити дітей, і для економістів вона завжди буде досить гарною.

На якого дідька музика? для чого малярство? Хто мав би божевільство воліти краще Моцарта ніж пана Карреля, а Мікель Анджельо ніж винаходця білої гірчиці?

Справді гарне буває тільки те, що не може ні до чого придатись; все те, що корисне — виродливе, бо це вияв якоїсь потреби, а потреби людини мерзотні та огидні, як і її бідна та безсила природа.

Найкорисніше місце в кожнім домі, це виходок.

Я,— хоч це й не подобається цим панам,— я з тих, для кого необхідне зайве,— і я тим більш люблю речі та людей, чим менше вони

*) Відомий паризький цвінтарь. Прим. пер.

мені роблять послуг. Я краще волію не ті певні вази, котрими послуговуюсь, а китайську, усіяну драконами та мандаринами вазу, яка мені ні для чого не служить; мій талант, котрий я найбільш ціну, це невміння відгадувати логографи та шаради. Я б з великою радістю відмовився від моїх прав Француза та громадянина за те, щоб поглянути на автентичну картину Рафаеля або на роскішну голу жінку: — ось, наприклад, на принцесу Борджез, коли вона позувала Канові, чи на Жюлію Грізі, коли вона входить до купелі. Я б дуже охоче погодився на поворот цього антропофага Карла X, коли б він мені приніс з собою з свого Богемського замку кошик з винами Токаю або Йоганісбергу, і я буважав досить широкими виборчі права, коли б де-які вулиці були більше, а інші знов речі менше широкими. Хоч я й не родився аматором музики, я волію краще шум гудків та бубнів, ніж брязкіт давіночка пана президента. Я продав би свої штани, щоб дістати перстень, а свій хліб, щоб мати варення.

Мені здається, що найпристойніше заняття освіченого чоловіка, це нічого не робити, або аналітично палити свою люльку чи свою сигару. Я так само високо поважаю того, хто грав в скраклі, і того, хто добре пише вірші. Отже, як ви бачите, утилітарні принципи далекі від того, щоб бути моїми, і я ніколи

не буду редактором якоїсь доброчинної газети, хіба що увірую, а це знову було б досить кумедне.

Замісць встановляти приз Монтіона в на-городу за доброчинність, я б охотніш, подібно до Сарданапала, цього великого фільософа, якого так зле зрозуміли, дав би значну нагороду тому, хто б винайшов нову насолоду; бо приємність здається мені ціллю життя й єдиною корисною річчю на світі. Таким власне й бажав його Бог, Бог, котрий створив жіноч, парфуми, світло, гарні квіти, смачні вина, гарячі коні, хортів та ангорських котів; Бог, котрий не сказав своїм янголам: „Майте доброчинність“, а „Майте любов“, і котрий дав нам уста чутливіші, ніж усі інші органи тіла, щоб цілувати жіноч, піднесені до гори очі, щоб бачити світло, гострий нюх, щоб вдихати душу квітів, нервові стегна, щоб стискати живіт заводських жеребців та летіти так швидко, як думка, без за-лізниці та паровика, ніжні руки, щоб проводити ними по довгій голові хортів, по оксамитній спині кицюнь та по блискучому плечу мало доброчинних створінь; Бог, котрий, нарешті, одним тільки нам дав цю потрійну та знамениту привілею, пити, коли не чуєш згади, вибивати вогонь та кохатись у всіх сезонах року; все це нас значно більше відріжняє від звіря, ніж звичка читати газети та фабрикувати хартії.

Боже ж мій! що це за йолопство, це так зване удосконалення людського роду, яким нам забивають вуха!

Справді, можна б подумати, що людина — це здатна на удосконалення машина, яку краще зчіплені колеса, відповідніш настановлена противага можуть змусити функціонувати зручнішим та легшим способом. — Коли осягнуть того, що дадуть людині подвійний шлунок, аби вона, завдяки цьому, могла жувати та відригати як бик, очі на другому боці голови, щоб вона могла дивитись, як Янус, хто їй показувє ззаду язика, та зоріти на свою негідність у менш незручній позі, ніж яка є в Атенської Венери Калліпійської, того, що насадовлять їй на плечі крила, аби вона не була змушена платити шість су за їзду на омнібусі; нарешті, коли їй створять новий орган: тоді почне щось означати слово удосконалення.

Що саме, від часу всіх цих гарних удоскональень, зробили такого, чого не робили б так само і краще до потопу?

Чи ж почали тепер пити більше, ніж пили в час темноти та варварства (старий стиль)? Олександр, двозначний друг гарного Ефестіона, пив не дуже зло, хоч в його часи й не існувало часописі корисних знань, і я не знаю, хто б з утилітаристів був здібний ви-сушити великий кубок, який він називав Геркулесовою чашою, не ставши при тому грубшим

та більш спухлим, ніж молодий Лепентр чи якийсь гіпопотам.

Маршал де Бассомп'єр, що спорожнив свою велику бочку, починає з лійки за здоровля тринацяті кантонів, здається мені, в своєму роді, був вельми й дивно шановним, і я гадаю, що його дуже важко перевищити.

Який економіст остаточно пошириє нам шлунок, щоб він міг вмістити в собі стільки біфштексів, скільки міг їх проковтнути покійний Мілон Кротоніят, котрий зідав бика? Карта Англійського Кафе, Вефура, або якоєсь іншої, якої хочете, кулінарної знаменитості, здається мені дуже пурпурною та дуже загально людською в порівнянні з картою обіду Трімальціона.

За яким столом подають тепер на одному й тому ж полумиску свиню та її дванадцять поросят? Хто їв годованих людським мясом мурен та миногів? Чи ж ви вірите справді, що Брійт-Саварен перевершив Апісіюса? Чи зміг би великий продавець фляк Вітеліос знайти у Шеве все потрібне, щоб наповнити свій славний щит Мінерви фазановим та павіним мізком, язиками флямінго та печінками зелено-брюшок?

Ваші устриці з Канкальської Склі справді щось дуже вишукане в порівнянні з устрицями Люкрена, для котрого спеціально було створене море.

Маленькі будинки в передмістях маркизів

часів Регентства, це злиденні порожні пляшки, коли їх порівняти до віль римських патриціїв Байсс, Капре та Тібюра. Велетенські роскоші цих великих сласнолюбців, які будували вічні монументи ради втіх одного дня, чи ж вони не повинні б змусити нас впасти ниць перед античним генієм та на завжди викреслити з наших словників слово удосконалення?

Чи винайшли хоч один новий головний гріх? Іх, на нещастя, мається сім, як і раніш: число падань праведника на один день, що дуже злиденне.

Я навіть думаю, що через століття поступу, при тім ході його, яким він зараз іде, жаден закоханий не буде в стані розпочати знов тринадцятої праці Геркулеса.

Чи можна бути хоч трохи присмнішим його божеству, ніж у часи Соломона? Багато славно-звісних учених та дуже поважних пань піддержують як-раз протилежну опінію й гадають, що ввічливість все більше зменшується. Ну ось! так що ж ви нам верзете про поступ?

Я дуже добре знаю, що ви мені скажете, що маються вища палата і нижча палата, що сподіваються, що хутко всі будуть виборцями, а число представників побільшиться вдвічі а то й в тричі. Невже ви знаходите, що і так вже роблять не досить помилок у французькій мові на національній трибуні, і що їх там не вистарчав для злого зайняття, в якім вони

варяється? Я зовсім не розумію, яка користь у тому, щоб як худобу загоняти двіста чи триста провінціалів до деревляного бараку, з розмальованою паном Фрагонаром стелею, та змушувати їх напакостити та паскудити кілька якихсь невеличких абсурдних або жорстоких законів.

Яка ріжниця в тому, чи вами управляє шабля, чи кропило, чи парасоль? — Однаково, це завжди палиця, і я дивуюсь, що поступові люди можуть сперечатись про вибір ломаки, яка має лоскотати їм плечі, тоді, як було б значно більш поступовим та менш втратним зломити її та викинути її шматки під три чорти.

Єдиний з вас, хто має здоровий розум, це божевільний, великий геній, дурень, божествений поет значно вищий за Лямартіна, Гюго та Байрона; це Шарль Фурье, творець фалянстер, котрий один усе це в собі поєднує: тільки він один був льготичний та мав сміливість аж до кінця довести консеквенції.

Він стверджує, не вагаючись, що люди не далекі від того, щоб дістати хвіст довжиною в пятнадцять стіп з оком на його кінці; а це безумовно поступ, бо дозволяє робити тисячу всяких гарних речей, яких неможна було робити раніше, як ось: вбивати слонів без бою, гойдатись на деревах без орелей, так же зручно, як найкраще вправлена малпа, не потрібувати парасоля від дощу чи сонця, розгортаючи хвіст

понад головою немов китицю, як це роблять білки, які чудово обходяться без парасоля, і інші переваги, які було б занадто довго перераховувати. Кілька фалянстерців кажуть навіть, що вони вже мають маленький хвіст, котрий певно виросте, коли тільки Бог пошле їм довше життя.

Шарль Фурье вигадав стільки родів тварин, як і великий натуралист Жорж Кюве. Він винайшов коней, які будуть в тричі більші за слонів, великих, як тигри, собак, риб, здатних нагодувати більше людей, ніж три риби Ісуса Христа, про які недовірливі вольтеріянці думають, що це першо-квітневі риби, а я що це роскішна байка.

Він побудував міста, поруч з якими Рим, Вавилон і Тір, це всього тільки кротовини. Він накопичив одна на другу Вавилонські башти, та змусив підійматись у хмарах спиралі безко нечніші, ніж ті, які видніються на всіх гравюрах Джона Мартена; він вигадав величезну кількість архітектурних систем та нових приправ; він склав проект театру, який здався б грандіозним навіть Римлянам часів Імперії, та встановив меню на обід, яке може б знайшли вистарчаючим для дружнього обіду Люціос чи Номентанус; він обіцяє створити нові втіхи та розвинути органи й почуття; він має зробити жінок гарнішими та спричиняючими більше насолоди, чоловіків здоровішими та сильнішими;

він вам гарантую дітей та має на думці встановити таку кількість населення Всесвіту, щоб кожний чув себе в ньому приємно; це, звичайно, значно розумніш, ніж штовхати пролетарів родити ще нових дітей, щоб їх потім, коли вони занадто розплодяться, розстрілювати на вулицях та надсиляти їм гарматні кулі замісць хліба.

Поступ можливий виключно таким способом.

Все останнє це гірьке глузування, нерозумне блазнівство, яке навіть не надається на те, щоб обдурити ідіотських мухоловок.

Фалянстер це справді поступ у порівнянні з Телемським монастирем; він остаточно відносить земний рай до числа зовсім застарілих та дурних річей. Тисяча й одна ніч та оповідання пані д'Альнай хіба тільки й можуть успішно конкурувати з фалянстером. Яка плодовитість! яка фантазія! Тут стільки чарівного, що ним можна заповнити три повозки романтичних чи класичних поем; і наші віршовники, академики й неакадемики, дуже погані вигадники, як-що їх зрівнювати з паном Шарлем Фурье, винахідцем пристрасних принад.

Ця ідея використовувати рухи, котрі до цього стреміли здушити, це безумовно висока й могутня ідея.

Aх! ви кажете, що ми поступаємо вперед!

Коли б завтра на Монмартрі відкрив якийсь вулькан свою пастику та вкрив Париж саваном

попілу і домовиною ляви, як зробив це колись Везувій із Стабіями, Помпеями та Геркулянумом, і коли б через кілька тисяч років тодішні антівари поробили розкопи та витягли труп мертвого міста, скажіть, який монумент залишився б, що свідчив би про величъ великою похованого, — готична *Notre-Dame*^{*)})?

Справді, мали б чудову уяву про наше мистецтво, коли б відкопали ретушовані паном Фонтеном Тюлєрі! Великий ефект зробили б, перенесені до тодішніх музеїв, статуї з мосту Людовика XVI I, коли не рахувати картин старих шкіл та античних статуй або статуй часів ренесансу, що накопичені в Луврській галереї, в цім довгім, безформеннім вузькім переході; коли не рахувати Інгревого^{**)} пляфону, який завадив би думати, що Париж був усього тільки табором Варварів, оселенням Вельхів чи Топінамбу, — все те, що витягли б з розкопок, було б щось дуже цікаве.

Тесаки національних гвардійців та каски пожарних саперів, безформенно вибивані екю^{***}), ось що знайшли б замісць цієї гарної, так цікаво вибиваної зброї, яку лишає середньовіччя в глибині своїх зруйнованих веж та могил, замісць цих медалів, котрі наповнюють етруські вази та замощують підвалини всіх рим-

^{*)} Собор Парижкої Богоматері.

^{**) Ingre} — видатний франц. маляр. Прим. пер.

^{***} Пятифранкова монета. Прим. пер.

ських будівель. Що ж до наших злиденних меблів з накладного дерева, до всіх цих нещасних, таких голих, таких виродливих, таких нужденних скринь, що називаються комодами або секретерами, що ж до всього негарного та крихкого посуду, то, маю надію, час матиме досить жалю на те, аби знищити все це до останку безслідно.

Одного разу нам прийшла фантазія збудувати грандіозний та роскішний монумент. Ми одразу ж були змушені запозичити його плян у старовинних Римлян; і, навіть ще до свого закінчення, наш Пантеон, подібно до ракитичної дитини, зігнувсь на своїх ногах та захистився, як до смерті п'яній інвалід, так що нам довелось дати йому камяні костури, бо без цього він жалюгідно упав би, розпростершись на очах у всіх, та на добре століття дав би народам привід до сміху.

Ми хотіли поставити обеліск на одній з наших площ; нам довелось поїхати украсти його в Люксорі, і ми витратили два роки на те, щоб його сюди перевезти. Старий Египет вкрашивав свої шляхи обелісками, як ми вкрашаємо їх тополями; він носив вязки їх під своїми руками, як носить свої вязки шпараги який будь городник, та викроював якийсь моноліт у боках своїх ґранітових гір лекше, ніж ми краємо корпозубку або корпоушку. Кілька століть тому мали Рафаеля, мали Мікель-Анджельо;

тепер мають пана Поля Делярош; все це тому, бо ми йдемо вперед.

Ви пишаєтесь вашою Оперою; десять таких Опер, як ваша, танцювали б сарабанду в якомусь римському цирку. Навіть сам пан Мартен з своїм прирученним тигром та бідним податрічним та заснувши, як передплатник Газети, львом, це щось нужденне в порівнянні з гладіатором античності. Ваші бенефисні вистави, що тягнуться до двох годин ранку, що ж це таке, коли згадати про ті забави, котрі тривали сто день, про ті вистави, при котрих справжні судна справді бились на справжньому морі; коли тисячі людей сумлінно розрізували себе на часті; — зблідни, о героїчний Франконі! — коли, після моря, зявлялась пустеля з своїми рикаючими тиграми й львами, цимі страхітними статистами, що грали тільки один раз, коли першу ролю виконував якийсь силений атлєт Дацій чи Панноній, якого дуже часто важко було змусити показатись на прикінці песи, і якого коханкою була якась гарна та ласа, не ївшя впродовж трьох днів львиця з Нумідії?

Чи не здається вам танцюючий на канаті слон вищим за панну Жорж? Чи ви думаете, що панна Тагліоні танцює краще, ніж Арбюскула, а Перро краще, ніж Батійль? Я переконаний, що Росціос переміг би Бокажа, хоч і який цей чудовий.

Галерія Коппіола виконала роль першої коханки, коли їй минуло сто років. Справедливість вимагав сказати, що найстаріша з наших перших коханок ніяк не має більше шестидесяти років, і що в цьому змислі не є поступовою навіть панна Маре; вони мали три чи чотири тисячі богів, у яких вірували, а ми маємо всього тільки одного, в котрого зовсім не вірюємо; це дуже дивний поступ.

Чи Юпітер не більший мистець за Дон-Жуана, і не ліпший за нього спокусник? Справді, я не знаю, що саме ми винайшли або удосконалили.

Слідом за поступовими журналістами, і наче, щоб бути їх антітезою, існують пересичені журналісти, котрі звичайно мають двадцять чи двадцять два роки, котрі ніколи не виходили поза свій квартал та спали ще тільки з своєю клюшницею. Що до цих, то їм усе докучає, все їм набридає, все їх обтяжує; вони пересичені, занехочені, зношені, неприступні. Вони заздалегідь знають, що ви маєте їм сказати; вони бачили, почували, скоштували, чули все, що тільки можна бачити, почувати, коштувати та чути; людське серце не має такого незнаного кутка, де б вони не побували з своїм лихтарем. Вони з знаменитим апломбом кажуть вам: Людське серце не таке; жінки створені не так; цей характер фальшивий; — або ще: — Та що бо там! завжди кохання або ненависть!

Завжди чоловіки та жінки! Чи нам не можуть говорити про щось інше! Але ж чоловік використаний до останку, а жінка ще більше, від часу, як пан де Бальзак цим займається.

Хто визволить нас від чоловіків та жінок?

— Ви гадаєте, добродію, що ваша казка нова? вона нова на манір народньої казки: нема нічого в світі більш звичайного; я це читав, не памятаю вже де саме, коли був на клуні або де-інде; ось уже десять років, як мені це безнастанино повторяють.

— Проте, прошу вас памятати, добродію, що не існує нічого, чого б я не знав, що я все випробував, і що, яким би не був ваш ідеал, нехай це навіть буде така діва, як пречиста діва Марія, я все одно запевнятиму, що бачив, як вона віддавалась розпусті в рівчаках з найменшими школярами та з нікчемними шкільними сторожками.

Ці журналісти були причиною Жокко, Зеленого Монстру, Мізорських Львів та тисячі інших гарних вигадок.

Ці постійно жаліються, що змушені читати книги та дивитись на театральні п'єси; з приводу якогось кепського водевіля вони вам говорять про розквітлі мигдалеві дерева, про пахучі липи, про весняний вітрець, про пахощі молодої листви; вони удають з себе закоханих у природу на манір молодого Вертера, а між

тим ніколи не бували за межами Парижу та не відріжнили б капусти від буряка.

Коли йде про зіму, вони говоритимуть вам про приємності родинного огнища, і про тріску вогня, і про камяний таган, і про пантофлі, і про мріяння, і про пів-сон; вони не промінують зацитувати знаний вірш Тіболя:

Quam juvat immites ventos audire cibantem,
 за помічю котрого вони нададуть собі маленьку, одночасно й наївну й розчаровану, найчарівнішу на світі позу. Вони уявлятимуть з себе людей, на яких людський твір не може вже ніяк вплинути, яких драматичні вражіння лишають такі ж холодні й сухі, як той ножичок, котрим вони загострюють своє перо, і які кричать одначе, як Жан-Жак Руссо: Ось барвінок! Ці повні жорстокої пенависті до полковників Гімназії, дядюшок з Америки, кузенів, кузін, старих чутливих сварливців, романтичних удовиць, та намагаються вилікувати нас від водевіля, доводючи що-дня своїми фейлетонами, що всі Французи не народились хитромудрими.

Справді, ми не вбачаємо в цьому великого зла, зовсім навпаки, ми з охотою визнаємо, що знищення водевіля або комічної опери у Франції (національний жанр) це було б одне з найбільших добродійств неба.

Але я дуже хотів би знати, якому родові літературі дозволили б ці панове зайняти місце

цього самого. Однаке правда, що жадний інший не буде гірший.

Другі проповідують проти злого смаку та перекладають трагіка Сенеку. В останніх часах, і, щоб завершити наш перегляд, сформувався новий батальон критиків і то ще незнаного досі сорту.

Їх формула оцінки найзручніша, найрозтяжніща, найрішучіша та найпобідніша з усіх тих, яку тільки коли-будь міг собі уявити якийсь критик. Зоїл певно не втратив би, як-що б скориставсь нею.

Дотепер, коли хотіли знищити якийсь твір або позбавити його поваги в очах патріярхального та наївного передплатника, з його робили фальшиві або віроломно ізольовані цитати; так скорочували речення та нівечили вірші, що навіть сам автор знайшов би себе найкумеднішим на світі; його обвинувачували в усіх можливих плягіях; порівнювали уривки з його книги з уривками з інших старих чи модерних, котрі не мали з нею найменшої схожості; його обвинувачували, пишучи стилем куховарки та роблючи силу синтаксичних помилок, в незнанні мови та в каліченні французького Расіна і Вольтера; серіозно запевняли, що його твір доходить до людожерства і що читачі обовязково стають канібалами або гідрофобами впродовж тижня: але все це було бідне, запізнене, фальшиве й дурне та надзвичайно за-

старілс. Обвинувачення в аморальності стільки волочилося вздовж фейлестонів та статей Варете, що ставало не вистарчаючим і остильки поза потребою, що лишився тільки один Констітюціонель, ця, як відомо, соромлива та поступова часопись, яка все ще мала безнадійну мужність вживати його.

Отже винайшли критику будуччини, проспективну критику. Чи ви сразу розумієте, яке це чарівне і з якої чудової уяви воно походить? Рецепт простий і його можна вам викласти.

Гарна книга, та книга, яку вихвалятимуть, це — яка ще не зявилася. Та ж, котра зявляється, обовязково огидна. Завтрішня буде роскішна. З цією критикою те ж, що й з тим цирульником, котрий мав замісьць вивіски ці слова, намальовані великими літерами:

Тут голитимуть тратіс ЗАВТРА.

Всі бідолахи, котрі читали таблицю, чекали на завтра цієї невимовної та найвищої радости бути раз у своєму житті поголеними, не одкривши гаманця: і від того волосся зростало у них впродовж ночі перед цим дуже щасливим днем на підборіддю на пів-стопи; але, коли вони мали на шиї сервієтку, цирульник питав у них, чи вони мають гроші, та казав їм, щоб вони приготувались платити, інакше він їх перетворить в оріхових дроворубів або в збі-

рачів яблук du Perche; він божився та клявся, що перетне їх горло своєю бритвою, коли тільки вони йому не заплатять, а нещасні бідолахи, зовсім жалюгідні та нужденні, починали посылатись на вивішену обяву та на її свято-священий напис.

— Ге! ге! мої маленькі тарабанчики! — казав цирульник, — ви не великі писарі і вам би дуже не завадило повернутись до шкіл! Обява каже: Завтра. Я не такий уже йолоп та не маю такого дивовижного настрою, щоб голити задарма сьогодня; мої товариші сказали б, що я гублю ремесло. — Прийдіть минулого разу або в тиждень трьох четвергів, це вам чудесно підійде. Нехай я буду зелений від прокази чи ще страшнішої хороби, коли я вам не зроблю цього тоді ґратіг, слово чести цирульника.

Автори, які читають якусь проспективну статтю, в якій насміхаються над новим твором, завжди надіються, що та книга, над котрою вони працюють, буде книгою будуччини. Вони намагаються пристосуватись, оскільки це можливо, до ідей критика, і стають соціальними, поступовими, моралізуючими, відроджуючими, міфичними, пантейстами, бюшетістами, в надії, що завдяки цьому зможуть уникнути страшної анафеми; але з ними трапляється те, що траплялось з клієнтами цирульника: — сьогодня, це не переддень того завтра. Стільки обіцянє завтра не сяятиме над світом; бо ця формула

занадто зручна, щоб її одразу покинули. Критикуючи ту книгу, якій вони заздрять і яку хотіли б знищити, вони вдягають рукавички найвеликодушнішої безсторонності. Мають вигляд, ніби дуже хотіли б вихваляти та знайти добрим, та однаке ніколи цього не роблять. Цей рецепт значно вищий, ніж той, котрий можна було назвати ретроспективним і котрий полягає в вихвалюванні тільки старих творів, яких уже не читають і які нікому не заважають; про модерні ж книги, якими цікавляться і які пряміш зранюють самолюбства, вони не згадують.

Перед тим, як почати цей перегляд пашів критиків, ми сказали, що ця тема могла б заповнити пятнадцять чи шіснадцять томів *in-folio*, але що ми обмежимось кількома рядками; я починаю боятись, щоб ці кілька рядків не зробились рядками в дві або три тисячі стіп довжини кожна та не почали нагадувати ці великі товсті брошури, яких неможна пробити гарматнім стрілом і які мають облесливий заголовок: Слово про революцію, слово про це або те. Історія вчинків та рухів багатьох кохань діви Маделени де Мопен дуже ризикувала, що її зле приймуть, але кожен мусить визнати, що не забагато одного тому, щоб порядно оспівати пригоди цієї гарної Брадаманти.

Ось чому, хоч яке ми мали бажання про-

довжувати вияснення геральдики славних Аристархів нашої доби, ми задовольняємося розпочатим начерком, який ми щойно дали, додаючи до цього кілька міркувань про добродушність наших лагідних спітвоваришів в Аполоні, котрі, такі ж дурні, як Касандра в пантомімах, стоять не поворухнувшись, немов ті ідоли, отримуючи ляпаси драницями Арлекина та стусани Паяца ногою в зад.

Вони подібні до якогось фехтувального вчителя, котрий, при нападі, скрестив би свої руки за спиною й одержував би в одкриті груди всі рапиркові удари свого супротивника, не даючи собі жадної поради.

Це наче суд, у котрім має слово виключно королівський прокурор, або дебати, в яких не дозволені відповіді.

Критик висовує і те і це. Він рубає з плеча та кроїть великими шматами. Абсурдне, огидне, монструозне: це ні до чого не подібне, це подібне до всього. Виставляють драму, критик іде на неї поглянути; трапляється, що вона ні в чім не відповідає тій драмі, яку він склав собі в голові під цією ж назвою; тоді в своїм фейлетоні він замінює свою власною драмою драму автора. Він тримає величезні беззмістовні промови щоб виявити ерудицію; він опорожнюється від усього того знання, яке напередодні ходив набрати в якісь бібліотеці, та жорстоко критикує людей, до яких мусів би

ходити вчитись, і з котрих найменший міг би навчити вченіших від нього.

Автори зносять це з великудущністю, з довготерпінням, яке мені здається справді незрозумілим. Хто ж це такі, врешті, ці критики з таким гострим тоном, таким коротким словом, що їх би можна прийняти за справжніх синів неба? це всього тільки люди, з котрими ми ходили разом до школи, і яким, без сумніву, їх заняття принесло менше користі, ніж нам, бо вони не були в стані написати жадного твору і не вміють робити нічого, як тільки смоктати та псувати твори інших, немов справжні упирі.

Чи ж це не значило б щось робити, критикувати критиків? бо ці великі обридливці, які так виставляють свою вищість та недосяжність, далеко не мають непогрішимості нашого святого отця. Цим можна б заповнити щоденну часопись і то найбільшого формату. Їхні історичні та інші прогріхи, їхні вигадані цитати, їхні помилки в французькім, їхні плягіяти, їхні брехні, їхні все одні й ті ж несмачні жарти, біdnість думок, брак розуму та такту, їхнє незнання найпростіших речей, завдяки якому вони радо вважають Пірея за чоловіка, а пана Делякруа за маляра, з лишком дали б авторам матеріялу для реваншу; і на це не потрібувалось би іншої праці, як тільки підкреслювати олівцем окремі місця та текстуально їх повторити; бо разом з патентом критика не одер-

жуєш ще патенту великого письменника, і не вистарчає дорікати іншим у помилках в мові або в смаку, щоб і самому їх не робити; наші критики що-дня це доводять.

Коли б займались критикою Шатобріан, Ля-мартін і інші такі ж люди, я б зрозумів, коли б стали перед ними на вколошки та їх обожували; але щоб панове З. К. У. С. Х., або інші подібні літери азбуки поміж А. і О., уявляли з себе маленьких Квінтіліянів та лаяли вас в імя моралі та красного письменства, це завжди мене обурює та переймає страшеним гнівом. Я хотів би, щоб був виданий поліцейський наказ, який би забороняв одним певним призвищам торкатись певних других. Правда, собака може дивитись на єпископа, і хоч який велетень Святий Петро в Римі, але й він не може заборонити своїм богомольцям загажувати себе знизу найдивовижнішим способом; але все ж я не думаю, що було б божевільним написати вздовж певних монументальних слав-нозвісних імен:

Тут заборонено зваливати бруд.

Тільки один Карло X і зрозумів це добре. Наказавши знищити газети, він робив велику прислугу мистецтву та цивілізації. Газети, це свого роду маклери, які стають поміж артистами та публикою, поміж королем та народом. Відомо, які гарні речі були наслідком цього. Ці безперестан-

ні гавкания заглушують натхнення та кидають таке недовірря до сердець та до розумів, що люди не осмілюються вже довіритись ані поетові, ані урядові; а в наслідок цього королівство та поезія, ці дві найбільші речі на світі, стають неможливими, на велику біду народів, які приносять в жертву свій добробут, щоб мати нужденну втіху читати кожного ранку якийсь поганий листок поганого паперу, забруднений поганим чорнилом та поганим стилем. При Юлію II зовсім не існувала критика і я не знаю фейлстонів про Даніеля де Вольтера, Себастьяна дель Піомбо, Мікель-Анджељо, Рафаеля, ні також про Чіберті делле Порте, ні про Бенвенуто Челліні; а між тим, я гадаю, що для людей, які цілком не мали газет, які не знали ні слова мистецтво, ні слова артистичний, вони й так мали досить талану та не дуже зле справлялись із своїм ремеслом. Читання газет заважає існуванню справжніх учених та справжніх артистів; це, як щоденний запал, котрий змушує вас зявлятись знервованим та безсилим на ліжко Муз, цих жорстоких та вередливих дівчат, котрі бажають міцних і зовсім свіжих коханців. Газета вбиває книгу, як книга вбила архітектуру, як артилерія вбила мужність та чоловічу силу. Не уявляють собі навіть, яких утіх позбавляють нас газети. Вони від усього відбирають цілинність; завдяки їм ніщо не вважаєш чистим, і не можеш мати

книги, якою тільки сам один володієш; вони позбавляють вас театральної несподіванки та заздалегідь повідомляють вас про всі розвязки; вони одбирають од вас приємність пащкувати, обмірковувати, балакати та лихословити, вигадувати новину або розносити якусь справжню новину впродовж восьми день по всіх сальонах світу. Вони, проти нашої волі, вливають у нас зовсім готові гадки, та упереджують нас проти річей, які ми б може й любили; завдяки їм, торговці сірничків, коли тільки мають трохи памяти, так само нахабно кажуть дурниці про літературу, як провінціяльні академики; завдяки їм, ми чуємо цілісінський день, замісць наївних думок або індивідуальних дурниць, зле переварені уривки з газет, котрі нагадують незасмагену з одного боку та припечену з другого яєшню, і нас безжалісно годують застарілими на чотирі або пять годин новинами, котрі вже відомі грудним дітям; вони притуплюють нам смак та роблять нас подібними до тих питців наперченої горілки, до цих їдців цитронів та винограду, котрі вже не знаходять жадної пріємності в найсмачніших винах, в яких не в стані почути розквітлого та запашного букета.

Коли б Луї-Філіп раз на завше знищив був літературні та політичні часописі, я був би йому безконечно обовязаний і вдячний, та не гаючись зріфмував би йому гарний дітирамб, написаний вільними віршами та скрещеними рифмами; під-

пис: ваш дуже-покірливий та дуже-вірний підданий, і т. д. Хай не уявляють собі, що тоді не займались би більш літературою; в часи, коли не було ще газет, якісь чотири вірші занимали цілий Париж впродовж восьми день а перша вистава — шести місяців.

Правда, при цім ми втратили б анонси та хвальбу в тридцять су за рядок, а відомість робилася би не така швидка та блискавична. Але я винайшов дуже хитромудрий спосіб замінити анонси. Як-що б від сьогодня до дня початку продажу цього побідного роману мій монарх знищив би часописи, я цілком певноскористався б ним, і я не маю сумніву, що він зробив би чудеса. Коли настане великий день, двадцять чотирі вістуни на конях, в ліvreях видавця, з його адресою на грудях і на спині, маючи в руці стяг, що на обох його боках був би вишитий заголовок роману, а поперед себе барабанщика та котляра, обїздитимуть місто, та, спиняючись на площах та перехрестях, кричатимуть голосно та розбрірно:

— Сьогодня, а не вчора й не завтра, зявляється в продажу чудесний, ненаслідований, божествений і більш ніж божествений роман дуже славновзвісного Теофіля Готье, Панна де Мопен, котрого Європа і навіть інші частини світу і Полінезія так нетерпляче чекають ось уже більше року. Його продається п'ятьсот у хвилину, і видання його слідують з півгодини

на півгодину; вже досягли дев'ятнадцятого. Охорона муніципальних ґвардійців стоїть коло двох крамниці, стримує натовп та пильнує порядку.

Безумовно, це було б значно більш варте, піж якийсь анонс у три рядки в Деба або в Кур'є Франсе, поміж елястичних поясів, кринолінових ковнірів, дитячих сосульок з нешкідливою пипкою, крема Рейньоля та рецептів проти зубної болі.

Травень 1834.

I.

Ти скаржишся, мій дорогий друже, що я рідко пишу. — Що ж я маю тобі писати окрім того, що я почуваю себе добре й що люблю тебе, як і завше? — А це ж речі, про котрі ти дуже добре знаєш і котрі остільки звичайні в моїм віку й при твоїх добрих властивостях, що майже смішино заставляти нещасний клаптик паперу пробігти сто верстов, щоб нічого більш не сказати. — Я дуже дбайливо вишукую, однаке не маю нічого такого, що варто було б описувати; — мое життя пливе найрівніше в світі, й нічого не приходить до нього, що могло б припинити його монотонність. Сьодняшній день веде за собою завтрашній, так само як вчорайший привів сьогодняшній; не маючи претенсії бути пророком, я сміливо можу передбачити зранку, що зо мною станеться ввечері.

Ось порядок моого дня: я встаю, саме собою розуміється, і це початок цілого дня; снідаю, вправляюсь у фехтуванню, вихожу, вертаюсь, обідаю, одвідую де-кого або трохи що-небудь читаю; потім лягаю спати, зовсім так само

як це я робив напередодні; я засипаю і моя уява, не розбуджена новими предметами, навиває мені старі, багато разів уже видані сни, так само монотонні, як і мое дійсне життя: це, як бачиш, не дуже весело. Однак я пристосовуюсь до цього життя краще, ніж це я зробив би шість місяців тому. — Я нудьгую, що правда, але спокійно й без нарікань, і це не позбавлене певної приємності, которую я доволі охоче прирівняв би до тих блідих холоднуватих осінніх днів, у котрих знаходять таємниче очарування після страшної літньої спеки.

Однак це істнування, хоч я на він й погодився з ним, зовсім не для мене, або, принаймні, воно дуже мало подібне до того, про котре я мрію й для котрого я вважаю себе здатним. Можливо, що я дурю себе й що я справді сотворений тільки для такого роду життя; але мені трудно в це вірити, бо, коли б воно було моїм справжнім призначенням, то я б вигідніше помістився в нім і його канти не прошибали б мене в стількох місцях і так боляче.

Ти знаєш, яку могутню притягуючу силу мають наді мною чудесні пригоди, як я захоплююсь усім, що особливе, надзвичайне і небезпечне, з якою жадобою я зжираю романі й історії подорожей; може на цілій землі нема буйнішої фантазії, як моя; і ось — я не знаю, яка недоля цим керує — мені не траплялось ніколи жадної пригоди, я не зробив ніколи

жадної подорожки. Для мене кругом світа — це кругом того міста, де я живу; я дотикаюсь до свого горизонта зо всіх сторін; я стикаюсь з дійсністю. Мое життя — це життя черепашки на пісчаній мілизні, плюща круг дерева, цвіркуна в запічку. Я дивуюсь, справді, як це мої ноги не поросли ще досі корінням.

Любов малюють з повязкою на очах: треба було б так само малювати й Долю.

Я маю за льокая одного досить вайловатого і доволі дурного селянина, котрий стільки бував по світах, як біз*), котрий був у самого дідька й не знаю, де ще; котрий на власні очі бачив усе те, про що я роблю собі такі пречудесні уявлення, і котрого все це турбує так само, як та шклянка води. Він бував у найкумедніших ситуаціях, він мав такі вражаючі пригоди, які но тільки можуть бути. Я заставляю його иноді оповідати і скаженію від думки, що всі ці прекрасні речі траплялися й олопові, який не здатний ні відчувати, ні роздумувати й який тільки до того й здібний, щоб робити те, що він робить, тоб-то витріпувати одежду й чистити чоботи.

Очевидна річ, що життя цього ледаща повинно було бути моїм. Що ж до нього, то він вважає мене за дуже щасливого й дуже дивиться, бачучи мене сумного, як це я буваю.

*) Сильний вітер, що вів з гір у південно-західній Швейцарії й східній Франції. Прим. пер.

Чи ж не правда, мій бідний друже, що все це не дуже цікаве й зовсім не варте того, щоб його описувати? Але тому, що ти рішучо настоюєш, щоб я тобі писав, треба, щоб я тобі розказав, що я думаю й ішо відчуваю, і щоб я тобі виложив історію моїх думок, коли немає подій і акції. Можливо, що в тім, що я тобі буду казати, не буде ані великої послідовності, ані великої новини: але тоді вини сам себе. Бо ти хотів того.

Ти мені друг з дитинства, мене виховувано разом з тобою; уже довго наше життя було спільне, і ми з тобою звикли обмінюватись найінтимнішими думками. Отже я можу тобі розказувати, не червоніючи, всі дурниці, котрі проходять через мій пічний незанятій мізок; я не додам ні одного слова й не затаю жадного, перед тобою я не маю самолюбства. Так само я буду цілковито правдивий — навіть у річах дрібних і ганебних; перед тобою, будь певний, я не буду драпуватись.

Під цим покрівцем лінивої й тяжкої нудьги, про котру я тобі щойно говорив, ворушиться часами думка, радше оніміла, ніж мертвa, і я не завше маю той приємний і сумний спокій, який дає мелянхолія. В мене бувають рецідиви, і я знов впадаю в свої давні хвилювання. Нема на світі нічого, що більш втомлювало б, як оці безпричинні вири й безцільні стремління.— Сими днями, хоч я й не маю до роботи більше,

ніж усі інші, встаю я дуже раніше, до сонця, остильки мені здається, я поспішаю, але ніколи не матиму потрібного часу; я вдягаюсь з цілою поспішістю, так ніби в домі горить, як попало пакидаю на себе одягу й нарікаю на себе за кожну пропащу хвилину. — Коли б хто мене побачив, то подумав би, що я йду на любовне побачення або шукати гроші. — Зовсім ні. — Я навіть не знаю, куди я піду; але мені треба йти, і коли б я не пішов, то вважав би, що від того потерпить мое щастя. — Мені здається, що мене кличуть з-зовні, що в цю мить моя доля йде по вулиці й що має розвязатись проблема моого життя.

Я вихожу. В мене змішаний і здивований вигляд: одяга в неладі, волосся зле зачесане; люди обертаються й сміються, зустрічаючи мене, і думають, що це молодий гуляка, котрий був ніч у шинку або де-інде. Та й справді, я п'яній, хоч і не пив нічого; у мене все як у пяниці, аж до непевної ходи — раз тихої, раз швидкої. Я хожу з вулиці на вулицю, як той собака, що загубив свого пана, я шукаю як приайдеться, я дуже неспокійний, дуже схильований, обертаюся при найменшім шумі, втираюся в кожний натовп, не турбується тим, що мене лають люди, котрих я пхаю, і розглядається скрізь з такою ясністю зору, якої в мене не буває в інші хвилини. — Потім раптом мені починає здаватись, що я помиля-

юся, що це напевно не там, що треба йти далі, на другий кінець міста, — чи ж я знаю? — I я біжу, так ніби мене вхопила нечиста сила. — Тільки кінчиками ніг приторкаюсь я до землі і не важу й одної унції. З своїм заклопотаним і скаженим виглядом, жестикулюючими руками й недоладними вигуками, які я роблю, я, справді, повинен уявляти з себе незвичайний вигляд. Коли я думаю про те холодною головою, я від широго серця сміюся сам із себе, але це не перешкоджає мені — прошу тебе, повірь мені, — при ближчій нагоді знов розпочати те саме.

Коли б мене спитали, чого оце я так бігаю, мені, напевно, було б дуже трудно відповісти. Я не поспішаю з прибуттям, бо я нікуди не йду. Я не боюсь спізнатися, бо в мене нема призначеної пори. — Ніхто мене не чекає й я не маю жадної причини поспішати.

Чи це нагода когось покохати, чи пригода, жінка, ідея або щастя, чи це щось таке, чого бракує моєму життю й чого я шукаю, не здаючи собі з того справи, побуджуваний тільки неясним інстинктом? чи це мое істнування хоче надати собі змісту? чи це бажання вийти з свого кутка і з самого себе, огіда до свого становища й бажання іншого? Де-що з цього єсть у тім, а, може, й все це разом. — Але завше це єсть дуже оплакане становище, гарячкова іритація, за котрою наступає звичайно пренесмачне розслаблення.

Мені приходить часто думка, що, коли б я був пішов на годину раніше, або коли б подвоїв був свій крок, то я прийшов би в пору; що тоді, коли я йшов цією вулицею, те, чого я шукаю, йшло іншою й що вистарчало по-трудитись узяти візника, щоб від мене не втікло те, за чим я так здавна ганяюся на вздогад. — Ти не можеш уявити собі того великого суму й глибокого отчаяння, які на мене нападають, коли я бачу, що все це ні до чого не доводить, що минає моя молодість і ніяка перспектива не розкривається передо мною; всі мої порожні пристрасти глухо гарчать тоді в моїм серці і взаємно пожирають себе самих за браком іншої поживи, як ті звіри в звіринцю, котрим сторож забув покласти їхню їжу. Невважаючи на постійні незадоволення, потухлі й затаєні, в мені єсть щось таке, що пручиться й не хоче вмірати. Я не маю надії, бо для того, щоб надіятись, треба мати бажання, мати певний нахил до хотіння, щоб щось робилось так, а не інакше. Я ж нічого не бажаю, бо я бажаю всього. Я не надіюсь, чи, радше, я більше не надіюсь; — це занадто дурне, — й мені однаковісінько, чи буде щось, чи його не буде. — Я очікую, — чого? Не знаю, але очікую.

Це єсть трепочуче, повне нетерплячки дожидання, котре перебивається шарпанням жил і нервовими рухами; таке, яке повинно бути в коханця, котрий вижидав своєї коханки. —

Нічого не приходить; я впадаю в шал або починаю плакати. — Я чекаю, що ось відчиниться небо і з нього зійде янгол, котрий зробить мені відкриття, що вибухне революція й що мені дадуть трон; що рафаелівська Мадонна відділиться від свого полотна і прийде мене поцілувати; що батьки мої, котрих уже нема, вмірають і оставляють мені щось, що дозволяє моїй фантазії плисти по золотій ріці; що гіппогріф*) мене хапає й несе в невідомі краї. — Але все те, чого б я не чекав, напевно, не єсть щось звичайне або щось просте.

Це дійшло до того, що, коли я вертаюсь до дому, я ніколи не промину спитати: — Ніхто не приходив? нема листів для мене? нічого нового? — Я чудесно знаю, що нема нічого й що не може нічого бути. Однаково! Я завжди дуже здивований і дуже незадоволений, коли мені дають звичайну відповідь: — Ні, пане, рішучо нічого.

Іноді, — правда, це буває рідко, — уявлення прецизується більше. — Це мала б бути якась гарна жінка, котрої ані я не знав би і котра мене не знала б, з котрою я зустрівся б у театрі або в церкві і котра не звернула б на мене найменшої уваги. — Я оббігаю цілий дім і аж доти, доки я не відчинив дверей останньої кімнати (я ледви смію про це говорити, оскільки це божевільне), я надіюся, що вона

*) Кінь з крилами. Прим. пер.

прийшла й єсть тут. — Це не самохвальство з моєго боку. Я остільки мало самовпевнений, що навіть не підозрівав, що, як це мені де-хто казав, де-які жінки, яких я вважав зовсім байдужими до себе і про котрих я був тої гадки, що вони ніколи нічого особливо про мене не думали, дуже обережно розпитувались про мене. — Це щось інше.

Коли я не пригноблений нудьгою й сумуванням, моя душа прокидається і знов набирається своєї колишньої сили. Я надіюся, я люблю, бажаю, і мої бажання остільки сильні, що я собі уявляю, ніби вони заставлять усе прийти до них, подібно до того, як наділений великою силою магніт притягує до себе кавалки заліза, хоч би вони й були досить далеко від нього. — Ось чому я чекаю того, чого бажаю, замісць того, щоб самому йти до нього, ось чому я занедбую дуже часто ті полегкости, які як найсприятливіше відкриваються перед моїми надіями. — Інший на моєму місці написав би до богині свого серця найлюбовнішу в світі карточку або шукав би нагоди підійти до неї близче. — Я ж, я жду від листоноші відповіді на лист, котрого не писав, і провожу свій час, укладаючи в своїй голові ситуації, як найкращі для того, щоб я побачив ту, котру кохаю, найбільш несподіваного і найбільш сприятливого дня. — Про всі ті стратажеми*), які я собі

*) Військові хитрощі. Прим. пер.

видумую, щоб тільки змогти дістатись до неї і розкрити їй свою страсть, можна б написати цілу книжку, більшу й талановитішу за „Стратажеми“ Поліба. А найчастіше вистарчило б сказати котромусь з моїх друзів: — представте мене такий-то пані, — було б досить мітольгічного комплімента, з зітханням на належнім місці.

Як послухати це все, то можна вважати, що мене треба б віддати в дім божевільних; але я досить розсудливий хлопець; я перевів у життя небагато з своїх божевільств. Все це відбувається в глибинах моєї душі, і всі ці безглазді ідеї дуже старанно заховані в середині мене; з зовні не видно нічого, і я маю репутацію спокійшої й холодної молодої людини, неласої до жінок і байдужої до річей, властивих моєму віку, що так само далеке від правди, як звичайно всяка громадська опінія.

Однаке, не вважаючи на все те, що мене відіпхнуло, де-які з моїх бажань здійснилися і через їхнє здійснення, котре справило мені мало радості, я дійшов до того, що боюся здійснення інших. Ти пригадуєш собі дитячу палкість, з котрою я бажав мати свого коня; отже моя мати зовсім недавно подарувала мені його; він карий, як чорне дерево, з маленькою білою зіркою на лобі, з блискучою шерстю й волосінням, з тонкими ногами, — як раз саме такий, якого я хотів. Коли мені його привели, я був так захоплений, що добрих чверть го-

дини був зовсім блідий, не був в стані прийти до себе; потім я сів на нього і, не сказавши ні слова, поїхав великим ґальопом; більше як годину скакав я по полях з трудно зрозумілим захопленням; протягом більше як тижня я робив це що-дня і, правду сказати, не знаю, як це я не довів його до того, щоб він здох, або принаймні як я його не зробив задушним. Поволі весь цей великий запал вигас. Я почав їздити на своїм коні риссю, потім кроком, нарешті, дійшов до такої недбалої їзди, що він часто стає, а я цього й не помічаю: приємність перейшла в звичку значно скорше, ніж я цього міг сподіватись. — Що ж до Феррагюса (так я його називав), то це, справді, найчарівніша тварина, яку тільки можна собі уявити. Волосся в нього на ногах — мов з орлиного пуху; він бистрий, як коза, і спокійний, як ягня. Тобі зробить найбільшу приємність ґальопувати на нім, коли ти приїдеш сюди; хоч мій запал до верхової їзди й упав досить значно, але я все ще його дуже люблю, бо він має дуже гарну конячу вдачу, і я щиро волію його, як багато осіб. Коли б ти почув, як він весело рже, коли я навідуєсь до нього в стайню, і якими розумними очима дивиться він на мене! Признаюся, так мене зворушують ці знаки привязаності, що я беру його за шию й цілую його так ніжно, слово чести, як би то була гарна дівчина.

Я мав іще одне бажання, ще жвавіше, ще більш палке, яке прокидалось іще постійніше і ще більш широко було викохане; бажання, для котрого в душі своїй я будував пречудесний замок з карт, химерний палац, дуже часто руйнований і знов споруджуваний з одчайдушною постійністю: — це було бажання мати коханку, зовсім свою коханку, — як от коня. Я не знаю, чи охолодило б мене здійснення цієї мрії так само скоро, як і здійснення першої. Сумніваюсь. Але, можливо, що я помиляюся; можливо, що й від того я так само скоро втомився б. — Завдяки спеціальній властивості своїй, я бажаю так інтенсивно того, чого я бажаю (нічого однак не роблю, щоб його здобути), що, коли випадково, або якось інакше, я дохожу до предмета своїх бажань, то в мене буває такий сильний моральний заворот і я буваю остільки втомлений, що мене беруть мlosti і не вистарчає сили для насолоди: не диво, що те, що приходить без бажання з моєї сторони, робить мені звичайно більш приємності, ніж те, чого я бажав як найпалкіше.

Мені двадцять два роки; я не невиннятко. На жаль, не бувають ним у такім віку, ні тілом, — ні духом, — що далеко гірше. — Окрім тих жінок, котрі роблять людям приємність за гроші і котрі не повинні рахувати на більше, як на похітливу мрію, мав таки я — то там, то сям, у якімсь темнім закутку — і чесних

або більш-менш чесних жінок, ні гарних, а ні поганих, ні молодих, а ні старих, як то трапляється молодим людям, котрі зовсім не мають сталого заняття і в серці котрих панує порожнеча. — При невеликій кількості доброї волі та досить сильній дозі романтичних ілюзій — це називають коханкою, коли хотять. Що ж до мене, то це для мене зовсім неможлива річ, і коли б я мав їх тисячу в цім роді, то й тоді я вважав би своє бажання так само несповненим, як і завше.

Отже я ще не мав коханки, і все моє бажання в тім, щоб її мати. — Це думка, котра особливо мені докучає; це не єсть клекотіння темпераменту, кипіння крові або перші признаки розпусти змужнілого юнака. Не жінки я хочу, а коханки; я хочу її і я буду її мати незабаром; коли б це мені не вдалось, я признаюся тобі, що від тоді я не поправився б і ховав би сам перед собою внутрішню несміливість, занепад духа, котрі тяжко вплинули б на дальнє моє життя. — Я вважав би, що під деякими зглядами мені чогось бракує, вважав би себе за негармонійного або вибитого з колії, зі скривленим духом або серцем; бо ж, нарешті, те, чого я шукаю, справедливе і природа мусить це дати кожній людині. Доки я не осягну своєї мети, я буду вважати себе дитиною, я не матиму до себе того довірря, яке я мушу мати. — Коханка для мене це те саме,

що убрання дорослого чоловіка для молодого римлянина.

Я бачу стількох в усіх відношеннях підлих чоловіків, що мають гарних жінок, навіть льокаями котрих вони не гідні бути, що в мене червоніють лиця за них — і за себе. — Потроху в мене складається погана опінія про жінок, коли я бачу, як вони цупко тримаються за зраджуючих та зневажаючих їх грубіянів, замісць того, щоб віддатись якомусь чесному та щирому молодому чоловікові, який вважав би себе дуже щасливим і навколошках, з запалом кохав би їх; наприклад, мені. Правда, саме ці грубіяни наповнюють сальони, колесом згинаються перед усіми сонцями і завжди лежать спіраючись на спинку якогось крісла, тоді як я лишаюсь вдома, притуливши чоло до шкла, розглядаючи, як іде пар від річки та як підіймається понад нею туман, тихо викохуючи в своєму серці напарфюмовану святиню, чудесний храм, де я маю оселити майбутнього ідола своєї душі. — Невинне та поетичне заняття, за котре жінки ніколи не бувають вам ні трошечки вдячні.

Жінки мають надзвичайно мало смаку до мрійників і дивовижно люблять тих, хто переводить свої думки в діло. Зрештою, це не позбавлено слушності. Приневолені своїм вихованням та своїм соціальним положенням до чекання й мовчання, вони, природно, дають

перевагу тим, що приходять до них і розмовляють; ці визволяють їх з фальшивого та нудного становища: я почуваю все це; але ніколи в житті я не міг би змусити себе, як це я бачу багато хто робить, піднятись зі свого місця, перейти через сальон та піти несподівано сказати якій-небудь жінці: — Ваше убрання вам до лиця, так як янголу, або: — Сьогодня ввечері ваші очі мають в собі якесь особливе сяєво.

Все це на заважає тому, що мені необхідно мати коханку. Я не знаю, хто нею буде, але між знайомими мені жінками я не бачу ніодної, яка б могла пристойно виконувати цю важливу роль. Я знахожу в них занадто мало потрібних мені прикмет. Ті, в яких досить молодості, не мають досить краси чи досить приемності в розумі; ті, які й молоді й гарні, мають або огидну та відштовхуючу чесноту, або не мають необхідної волі; до того ж тут завжди є десь якийсь чоловік, якийсь брат, якась мати чи тітка, не знаю що ще, хто має великі очі та такі ж вуха, і кого треба або улестити, або викинути в вікно. — Кожна роза має свою рослинну вошу, кожна жінка має силу родичів, від яких, як від гусениць, треба дбало її звільнити, коли бажаєш зірвати плід її краси. Всі, аж до внучатих кузенів з провінції, яких ніколи ніхто не бачив, усі вони бажають зберегти всю білизну незаплямленої

невинності їх любої кузіні. Це викликає пудоту, і я ніколи не матиму досить терпіння, потрібного, щоб вирвати весь бурян та обрізати гильки тернових кущів, які так фатально засмічують шляхи гарної жінки.

Я не дуже люблю матерів, а ще менше маленьких дівчат. Я мушу також признатись, що заміжні жінки надзвичайно мало мене приваблюють. — В цьому мається якась неясність та мішанина, які мене обурюють; я не можу перенести цієї думки про поділ. Жінка, котра має чоловіка й коханця, це проститутка для одного з них, а часто, навіть, і для обох, а, потім, я б ніколи не згодився уступити місце комусь іншому. Моя природна гордість не могла б дійти до такого приниження. Я ніколи не пішов би геть тому, що приходить якийсь другий чоловік. Хай була б із-за цього скомпромітована жінка, хай ми примушені були б потому битись на ножах, поклавши кожен ногу на її тіло, — я лишився б. — Таємні сходи, шуфляди, кабінети і всі інші хитрощі чужо-ложства не знайшли б у мене вжитку.

Мене мало захоплює все те, що звється незайманна невинність, несвідомість молодого віку, чистота серця і другі чудові речі, які роблять у віршах великий ефект; я називаю все це просто несвідомістю, недоумством чи лицемірством. — Ця незайманна невинність, котра полягає в тому, що сідають на краю

крісла з прикладеними до тіла руками, з очима опущеними до долу, що розмовляють тільки з дозволу дідів, ця несвідомість, яка має монополію на незавите волосся та білі сукні, ця чистота серця, яка носить убрання з високими ковнірами, бо вона ще не має ні плеч, ні шиї, не здаються вони мені, справді, дуже смачним ragu*). Я мало дбаю про те, щоб навчати азбуці кохання маленьких простух. — Я ані досить старий, аші досить зіпсований, щоб знаходити в цьому велику втіху; до того ж я б не мав у цьому значного успіху, бо ніколи не вмів нікому пояснити навіть нічого з того, що я знав як найкраще. Я більше волію жінок, які вже вміють швидко читати; з ними швидче доходиш до кінця розділу; а в усіх справах, і особливо в коханні, найбільшу увагу треба звертати на самий кінець. З цього ось боку я досить подібний до тих людей, які починають романі з хвоста і перечитують передусім розвязку, крім того тільки, що я не читаю потім з кінця, йдуши аж до першої сторінки. Цей спосіб читати й кохати має своє чарування. Коли спокійний за кінець, краще насолоджується подробицями; нелад же приводить непередбачене.

Так ось маленькі дівчата та одружені жінки вже зняті з рахунку. — Отже, ми виберемо наше божество з поміж удовиць. — Та ба!

^{*)} Страва. Прим. пер.

я дуже боюсь, хоч нам лишаються тільки вони, що ми ще й тут не знайдемо того, чого бажаємо.

Як-що б я покохав одного з цих блідих нарцізів, що вкриті теплою росою сліз і з мелянхолійною красою схиляються над новим мармуровим нагробом якогось недавно й щасливо помершого чоловіка, я, певно, і то досить хутко, став би таким же нещасним, як і покійний чоловік при своєму житті. Удовиці, які б гарні та молоді вони не були, мають одну страшну ваду, якої не мають інші жінки: досить того, щоб ви були в не зовсім гарних відносинах з ними, досить того, щоб на вашому небі кохання зявилася маленька хмарка, вони вам зараз же кажуть з погордливим та зневажливим виглядом: — Ax! який ви сьогодня! Це рішучо, так само, як той добродій: — коли ми сварились, він не міг мені сказати нічого іншого; це дивовижно, ви навіть маєте такий же тон голосу й такий само погляд; ви не можете собі уявити, як ви подібні до моого чоловіка, коли ви сердитесь, це просто може злякати. — Дуже приємно слухати, як тобі кажуть ці речі просто до обличчя та дивлячись в очі! В своїй необережності серед них бувають і такі, які доходять навіть до вихвалювання покійника, так немов би складають йому надгробний напис, та вихвалюють його серце і його ногу на рахунок вашої ноги і вашого серця. —

З жінками, які мають тільки одного або багатьох коханців, маєш, принаймні, хоч ту перевагу, що від них ніколи не почуєш розмов про свого попередника, а це перевага немалого значення. Жінки мають занадто велику любов до всього пристойного та законного і тому дбайливо мовчать про подібні пригоди, відносячи їх з усією можливою скрістю до олімпів*). — Розуміється, що ви завжди перший коханець у кожної жінки.

Я не думаю, що можна відповісти щось серйозне на так добре угрунтовану огиду. Це не значить, що я не знахожу жадної приемності в удовицях, коли вони молоді та гарні і не покинули ще свого жалобного убрання. Томний вигляд, особлива манера опускати руки, схиляти шию та величатись, як розлучена горлиця; стільки чарівних манірностей піжно прикритих прозорим крепом, таке уміле кокетство віддаю, такі влучно стримані зітхання, такі до речі падюочі слізози, які роблять очі такими блискучими! — Певно, після вина, як-що не перед ним, лікер, який я найбільш люблю пити, це гарна, дуже прозора і дуже світла слізоза, що тремтить на краї русявої чи чорнявої вії. — Чи є можливість противитись цьому? — Ні цьому немає спротиву; — а потім, чорне так добре пасує жінкам! — Поза поезією, біла шкіра

*^o) Старовинні парламентські протоколи у Франції.

Прим. пер.

стає подібною до слонової кости, до снігу, до молока, до алябастру, до всього, що є щирого в світі до вжитку творців мадригалів: смуглява шкіра став тільки відтінком темного кольору, але повним жвавости та вогню. — Жалоба це щастя для жінки, і це причина, чому я ніколи не одружусь; бо я буду боятись, що моя дружина позбавиться мене, щоб носити по мені жалобу. — Але істнують жінки, які зовсім не вміють використати свого суму, і плачуть до того, що їх ніс червоніс, а обличчя стає подібним до масок на водогряях: це велика небезпека. Треба мати багато чару та мистецтва, щоб уміти присмно плакати; як-що цього уміння бракує, жінка рискує довго лишатись невтішеною. — Проте, яким би великим не було задовolenня зробити яку-будь Артемізу зрадницею тіні свого Мозола, я рішуче не хочу вибирати з поміж цієї стогнутої юрби собі тої, в якої я прохав би її серце взамін моого.

Я звідсіль чую, як ти кажеш: — „Але кого ж ти візьмеш? — Ти не хочеш ні молодих панночок, ні одружених жінок, ні удовиць. — Ти не любиш матерів; я не припускаю, що ти більше любиш бабунь. Так кого ж, чорти тебе візьмуть, ти любиш?“ — Це розгадка шаради, і як би я її знав, цю розгадку, то я так би й не турбувався. Досі я ще не любив жадної жінки, але я любив і люблю — кохання. Хоч у мене ніколи не було коханки, а жінки, яких

я мав, викликали в мене тільки бажання, я за-
звав і я знаю, чим є саме кохання; я не любив
ні цієї, ні тієї, скорше цю, ніж ту, але я люблю
якусь іншу, котрої ніколи не бачив, котра
мусить десь існувати і котру я, Бог дасть,
знайду. Я добре знаю, яка вона, і коли я її
зустріну, я пізнаю її.

Я дуже часто собі уявляв ту місцевість,
в якій вона мешкає, убрання, в яке вона вдяг-
нена, очі й волосся, які вона має. — Я чую
її голос; я пізnav би її кроки між тисячю
інших, і як-що, випадково, хто не будь про-
мовить її імя, я обернусь; не може бути, щоб
вона не мала одного з пяти чи шести тих
імен, які я їй призначив у своїй голові.

Їй двадцять шість років, — не більше, і, ні
в якому разі, не менше. — Вона вже не неук,
але ще й не пересичена. Це чудовий вік для
того, щоб пристойно кохатись без дитинства
та без розпусти. Вона середнього зросту. Я не
люблю ні занадто великої, ні дуже малої. Я хочу
мати можливість самому переносити мое бо-
жество з канапи на ліжко; але мені не по-
добалось би розшукувати її там. Треба, щоб
її уста, коли вона підійметься трохи на шпинь-
ках ніг, були на рівні моого поцілунку. Це гар-
ний зрист. Що ж до її повноти, то вона скоріш
повненька, ніж худенька. В цьому відношенні
я трохи турок і мені зовсім не було б до впо-
доби замісць округостей зустрінути ребра.

Треба, щоб шкура жінки була добре наповнена, щоб її тіло було тверде та міцне, як ще трохи недоспілій персик: ось точнісінько так і збудована та коханка, яку я матиму. Вона русява, з чорними очима, біла така, як русява, румяна така, як чорнява, з чимсь червоним і бліскучим у посмішці. Нижня губа трохи широка, зіниці плавають у вохкій істотній їм хвилі, шия округла й маленька, кисти руки тонкі, самі руки довгі та повні, хода хвиляста, як у змія, котрий стоїть на хвості, стегна рухливі та міцні, плечі широкі, шия позаду вкрита пушком: — рід краси одночасно тонкої й міцної, і елегантної і довговічної, поетичної та реальної; мотив Жіоржіоні, виконаний Рубенсом.

Ось її убрання: на ній оксамитова червона чи чорна декольтована сукня з прорізами з білого отласу чи з срібного полотна, з великими розводами *à la Medici*, фетровий капелюх, капризно зігнутий, як у Олени Сістерман, і довгі білі, завиті та пушисті пера, золотий ланцюшок чи брилянтове кольє на шиї і сила великих перстнів з ріжними каміннями на всіх пальцях рукі.

Я не дозволю їй мати ні одного обручка, ні одного браслета. Треба, щоб її сукня була обовязково з оксамиту або з парчі; найбільше, що я б їй ще міг дозволити, це зійти до отласу. Мені любіш мняті шовкову спідницю,

ніж полотняну, й скидати з голови перли чи пірря, ніж живі квіти та прості стрічки; я знаю, що підбивка полотняної спідниці часто бував принаймні такою ж апетитною, як і підбивка шовкової; але я даю перевагу шовковій спідниці. — Ось чому в моїх мріях моїми коханками було багато королевин, імператриць, принцес, багато султанш і знаменитих куртизанок, але ніколи не були ними жінки з буржуазії або пастушки; в моїх найбільш блукаючих бажаннях я ніким не зловживав на травянім килимі чи на шаржевому ліжку Омаля. Я вважаю красу за брилянт, який мусить бути вправлений та вставленний у золото.

Я не уявляю собі гарної жінки, яка б не мала карети, коней, льокаїв і всього того, що мають при сто тисячах ренти: між красою й багатством істнє гармонія. Одне вимогає другого: гарна нога кличе гарного черевика, гарний черевик кличе килим та карету і все те, що за цим слідує. На мій погляд гарна жінка в бідному вбрани, в поганому будинкові — це найприкріща картина, яку тільки можна побачити, і я не зміг би її покохати. Тільки гарні й багаті можуть бути закоханими, не роблячись смішними або жалкими. — Таким чином небагато людей мають право ставати закоханими: я перший був би виключений; проте все ж таки це моя опінія.

Ми зустрінемось в-перше ввечері, — при

чудовому заході сонця; — на небі будуть ті оранжеві, світло-жовті та блідо-зелені тони, які можна бачити на де-яких малюнках великих майстрів минувшини; я йтиму по широкій алєї розцвілих каштанів та вікових вязів, цілком вкритих дикими горлицями, — серед гарних дерев свіжого та темно-зеленого кольору, в сутінках, повних таємниці та вохкості: тут і там кілька статуй та мармурових ваз, які своєю сніжною білизною визначаються на фоні зелені, маленький ставок, де грає приручений лебідь, — а там, зовсім у глибині, збудований з цегли та каміння замок, в стилі Генриха IV, весь у гострих лупцях, з високими димарями, з флюгерами на всіх причілках, з вузенькими та довгими вікнами. — Біля одного з цих вікон, мелянхолійно спершись на балкон, стоїть короля моєї душі в оточенні, яке я тільки-що описав; позаду неї — маленький негр, що тримає її віяло та її папугая. — Ти бачиш, що тут нічого не бракує і що все це надзвичайно безглузде. — Красуня упускає свою рукавичку; — я піднімаю її, цілу її повертаю. Завязується розмова; я показую весь розум, якого я не маю; я кажу чарівні речі; мені відповідають; я знов кажу; це фабрверк, яскравий дощ блискучих слів. — Коротко, я чарівний і мене кохають. — Надходить година вечері, мене запрошують; — я згоджуєсь.

Яка вечеря, мій любий друже, і яка кухо-

варка — моя уява! Вино сміється в кришталі, золотистий та світлий фазан димиться на полумиску з намальованим гербом; бенкет затягається далеко за північ, і як ти добре розумієш, я його кінчаю не в себе вдома. — Хіба все це не чудово вигадано? — Нема в світі нічого простішого, ніж це, і справді дивовижна річ, що такі пригоди не трапляються скорше десятками ніж одиницями.

Інколи, це у великому лісі. Ось полювання; згучить ріг, зграя собак гавкає й перебігає повз шлях з швидкістю блискавки, красуня в амазонці їде верхи на турецькім коні, білому як молоко, надзвичайно гарячому й жвавому. Хоч вона чудова гарцьовниця, але кінь піднімається, грає, стає на дibi, і їй потрібні всі людські зусилля, щоб його стримати; він вгризає удила й несе її до безодні. Я падаю немовби з неба просто до неї, стримую коня, беру до своїх рук непритомну принцесу, відхожую її та провожу до її замку.

Яка шляхетна жінка не буде сердечно вдячна тому чоловікові, котрий ризикував для неї своїм життям? Жадна; а вдячність — це прямий шлях, який дуже швидко веде до кохання.

Ти визнаєш, принаймні, що коли я вдаюсь у романтизм, я це роблю вповні, і стаю таким божевільним, яким лише можна бути. Це завжди так, бо в світі нема нічого гіршого, ніж розсудливе божевілля. Ти визнаєш також, що як-що

я пишу тобі листи, вони скорше томні, ніж прості цидулки. — Я усьому люблю те, що переходить кордони звичайного. — Це тому, що я тебе кохаю. Не глузуй занадто багато над дурницями, які я тобі тут надряпав: я кидаю перо, щоб перевести їх до життя; бо я все ще повертаюсь до свого приспіву: — я хочу мати коханку. Я не знаю, чи це буде дама з парку, чи красуня з балькону, але я кажу тобі „до побачення“, щоб прийнятись за її розшукування. Моя постанова така: Нехай та, яку я шукаю, сховається в королівстві Катгаю або Самарканду, я все таки зумію її знайти. Я дам тобі знати про успіх чи невдачу моого підприємства. Я маю надію, що це буде успіх: молись за мене, мій любий дружко. — Що ж до мене, то я одягаю моє найкраще вбрання та йду з дому, твердо постановивши повернутись тільки з відповідаючою моїм мріям коханкою. — Я досить мріяв; тепер — до діла.

P. S. Напиши ж мені новини про маленького Д***; що з ним сталося? Тут ніхто нічого про це не знає; і передай мої ширі вітання твоєму поважному брату та цілій родині.

II.

Ну, мій друже, я повернувся до дому, я не був ні в Катгаї, ні в Кашемирі, ні в Самарканді; — і по правді тобі признаєшася, я ще далі від своєї мети, ніж коли-будь. — А проте, я взяв сам свою руку й присягнув своєю найсвятішою присягою, що піду на край світу: а справді я не був навіть на краю міста. Я не знаю, що зі мною стає, але я ніколи, ні перед ким, навіть перед самим собою, не міг дотримати свого слова; думаю, що до цього втручається сам дідько. Як-що я кажу: я завтра піду туди, можна бути певним, що я лишусь вдома; як що я рішаю йти до кабаре, я йду до церкви; як-що я хочу піти до церкви, шляхи так плутаються під моїми ногами, як моток заплутаних ниток, і я опиняюсь у зовсім іншому місці. Я пошу, коли постановив влаштовувати оргію, і т. і. Отже я думаю, що мені перешкоджає мати коханку саме те, що я зважився її мати.

Треба тобі розповісти про мою експедицію у всіх подробицях; це варто оповісти. В цей день я провів принаймні дві години часу за моїм туалетом. Мені зачесали та завили во-

лосся, закрутили та напомадили ті невеличкі вуси, які я маю; хвилювання від бажання трохи запалило звичайну блідість моого обличчя, і я справді був не дуже поганий. Після того, як я уважно подивився на себе в зеркало при ріжнім свіtlі, щоб побачити, чи я досить гарний, чи я маю досить мицій вираз обличчя, я, нарешті, рішуче вийшов з дому, з піднятим чолом, піднесеним підборіддям, з прямим поглядом, держав одну руку на стегні, грюкав за-каблуками своїх черевиків, як ефрейтор, штовхав ліктями буржуа, мав уповні побідний та тріумфуючий вигляд.

Я був ніби другим Язоном, що йшов на завоювання золотого руна. — Але, гай-гай! Язон був щасливіший від мене: крім побіди над руном він одержав побіду над гарною принцесою, а я, я не маю ані принцеси, ані руна.

Отже я йшов вулицями, дивився у всіх жінок, біг за ними та придивився до них зблизу, коли вони мені здавались вартими того. — Одні з них приймали добродинний вигляд і проходили, не піднімаючи очей. Другі спочатку дивувались, а потім посміхались, як що мали гарні зуби. Де-які, думаючи, що я вже на них не дивлюсь, через кілька хвилин обертались, щоб глянути на мене, і, опинившись ніс до носу зі мною, червоніли, як вишні. — Погода була гарна; на променаді був великий натовп. І все ж, не дивлячись на всю пошану,

яку я маю до цієї гарної половини людського роду, я мушу признатись, що ті, яких прийнято називати прекрасним полом, страшні вироди: на сто жінок ледви можна було знайти одну сяку-таку. Ця мала вуси, у тої був синій ніс; у інших замість брів були червоні плями; одна була непогано збудована, але все її обличчя було в прищах. Головка другої була чарівна, але своїми плечима вона могла чухати вухо. Третя могла округлістю та ніжністю де-яких контурів засоромити Праксителя, але вона мала ноги, подібні до турецьких стремен. Знов інша показувала найроскішніші плечі, які тільки можна бачити, але її руки нагадували формою та розміром величезні червоні рукавиці, що бувають на продавницях. — А назагал, скільки втоми на всіх цих обличчях! які вони зівялі, змарнілі, огидно виснажені маленькими пристрастями та маленькими вадами! Який вираз заздрості, злісної цікавості, зажерливості, безсоромного кокетства! Негарна жінка значно виродливіша, ніж негарний чоловік.

За винятком кількох ґрізеток я не побачив нічого цікавого; — але у них для мняття є більш полотна, ніж шовку, і тому це не моя справа. Справді, я думаю, що людина, — а під людиною я розумію також і жінку, — це най-огидніша тварина з усіх, які існують на землі. Цей чотирьохногий звірь, що ступає на задніх лапах, здається мені дивовижно самонадійним,

коли думаєш, що по повному праву займає перше місце серед усіх тварин. Лев, тигр значно гарніші від людини і в їхньому роді багато індивідів досягає всієї той краси, яка їм властива. Це надзвичайно рідко буває серед людей. — Скільки виродків на одного Антіноюса! Скільки Готонів на одного Філіса!

Я дуже боюсь, мій любий друже, що ніколи не зможу поцілувати свого ідеалу, хоч він не має нічого незвичайного та неприродного. — Це не є ідеал школяра третьої кляси. Я не вимагаю ні куль із слонової кости, ні алябастрових колон, ні блакитних сіток; для моого твору я не вживаю ні лілей, ні снігу, ні роз, ні чорного янтару, ні чорного дерева, ні коралів, ні амброзії, ні перлів, ані брилянтів; я лишив в спокою небесні зірки і не примушував сонця, щоб сходило у невизначену пору. Цей ідеал такий простий, майже буржуазний, і мені здається, що на першому базарі Константинополя або Смирни за один чи два гаманці піястрів я міг би знайти й зреалізувати мій ідеал; мабуть він би коштував мені менше ніж расовий кінь або пес; і подумати тільки, що я не досягну цього; бо я почую, що я цього не досягну; є з чого сказитись, і мене охоплює страшний гнів проти моєї долі.

Ти, — ти не такий шалений, як я, ти щасливий, ти; — ти просто віддався течії життя, не намагаючись на неї вплинути, ти прийняв

речі такими, якими вони зявилися. Ти не шукаєш щастя, воно само прийшло до тебе; тебе кохають і ти кохаєш. — Я не заздрю тобі; — не подумай цього; але, уявляючи собі твое раювання, я стаю менш веселим, ніж власне мусив би бути, і, зітхаючи, кажу собі, що я також дуже хотів би насолоджуватись таким раюванням.

Може бути, що щастя пройшло біля мене, а я, в своїй сліпоті, не побачив його; може бути, що його голос згучав, але, за шумом моїх бурь, я його не почув.

Може бути, що й мене таємно кохало якесь покірливе серце, котрого я не пізнав та яке я розбив; може я сам був ідеалом якоїсь другої, полюсом якоїсь страждаючої душі, — mrіюночи та думкою дня. — Як би я подивився вниз, може бути, я побачив би біля своїх ніг яку-небудь гарну Маделену з її урною парфумів та з її розкиданим волоссям. Я йшов, простиагши руки до неба, бажаючи зірвати з нього зірки, які від мене тікали, та зневажаючи підняти ту маленьку, яка в росі та в зелені розчиняла мені своє золоте серце. Я робив велику помилку: я прохав у кохання щось інше, ніж кохання, те, чого воно не могло дати. Я забув, що кохання голе, я не зрозумів змислу цього роскішного символу. — Я прохав у нього парчевих убрань, перлів, брилянтів, величного розуму, науки, поезії, краси, молодості, вищої

могутності, — всього того, що не властиве йому; — кохання може запропонувати лише саме себе, і той, хто хоче одержати від нього щось інше, не гідний бути покоханим.

Мабуть я занадто поспішив: мій час ще не прийшов. Господь, який мені дав життя, не одбере його в мене раніш, ніж я встигну по-жити. На-що давати поетові ліру без струн, чоловікові — життя без кохання? Господь не може вчинити подібної непослідовності; і, без сумніву, в відповідну хвилину він поставить на моєму шляху ту, яку я мушу покохати й котра мусить мене покохати.

Але чому кохання прийшло до мене раніш, ніж коханка? чому я відчуваю згаду, а не маю водограю, де я міг би її заспокоїти? або чому я не вмію, як ці птиці в пустелях, полинути до тої місцевости, де є вода? Всесвіт для мене — це Сахара без джерел та без финикових пальм. В моєму житті немає ні одного кутика тіні, в якому я міг би сховатись від сонця: я страждаю всіми запалами пристрасти, але не маю ні її екстазів, ні її невиразних насолод; я знаю її муки, але я не знаю її втіх. Я заздрісний до того, що не істную; мене турбую тінь тіні; я зітхаю без усякої мети; я провожу безсонні ночі, які не прикрашуються присутністю коханого привиду; я плачу слізами, що течуть до землі, і ніхто не витирає їх; я надсилаю вітром поцілунки, які мені ніхто

не вертає; я виснажую очі, бажаючи схопити в далечині неясну та зрадливу форму; я чекаю того, що не мусить прийти і я з трівогою рахую години, так, ніби маю якесь *rendez-vous*.

Хто б ти не була, янгол чи чорт, невинна чи роспustна, пастушка чи принцеса, чи ти прийдеш з півночі чи з півдня, ти, яку я не знаю й яку я кохаю! о! не змушуй чекати себе довше, бо полумя спалить жертвеник і на місці моого серця ти знайдеш тільки грудку холодного попілу. Спустись із небес, на яких ти знаходишся; покинь криштальове небо, втішаючий духу, і прийди кинути на мою душу тінь твоїх великих крил. Ти, жінко, яку я кохатиму, прийди, щоб я міг тебе обніяти моїми так давно простягненими руками. Золоті двері палаца, в якому вона мешкає, оберніться на своїх петлях; покірлива клямко її халупки, піддіймись; гілки лісу, тернові кущі шляхів, роздвинтесь; зачаровані вежі, відкрийтесь; чаклування матів, спиніться; розійдіться, ряди юрби, та пропустіть її!

О мій ідеале! як-що ти прийдеш запізно, у мене не лишиться сили тебе любити: моя душа — як наповнений голубами голубятник. В кожну годину дня вилітає з неї якесь бажання. Голуби повертаються до голубятника, але бажання не вертають уже до серця. — Блакитне небо стає білим від їх нечисленних зграй; вони відлітають повз простір від неба

до неба, від світа до світу, щоб відшукати яке-будь кохання, на котре могли б спуститись і провести ніч; прискорь свої кроки, о моя мрія! бо інакше у спорожнілому гнізді ти знайдеш тільки шкаролупу відлетівших птахів.

Тільки тобі, моєму другові, моєму товаришові дитинства, й можу я розповідати подібні речі. Напиши мені, що ти мене жалуєш, що ти не знаходиш мене іпохондричним; утіш мене, я ще ніколи не мав у цьому такої потреби: гідні заздрости ті, що мають пристрасти й можуть їх вдовольнити! Пяниця не стріває жорстокості в жадній пляшці; з кабаре він падає до струмка, і на купі свого бруду він почуває себе щасливішим за короля, що сидить на своєму троні. Роспustник іде до куртизанок шукати легкого кохання та непристойних утонченостей: розмальованих лиць, короткої спідниці, голих грудей,rosпustnih rozmов; він щасливий; його око білє, його уста тремтять; він досягає останнього ступня свого щастя, він захоплений своєю грубою похотливістю. Той, що любить грati в карти, потребує лише зеленого поля та колоди потріпаних і затовщених карт, щоб викликати гострі муки, нервові спазми та чортячі втіхи своєї страшної пристрасти. Ці ось люди можуть заспокоїтись або розважитись; для мене ж це — неможливе.

Ця ідея так перейняла мене, що я вже майже не люблю мистецтва й що навіть поезія вже

не чарує мене; те, що колись мене захоплювало, тепер не робить на мене найменшого враження.

Я починаю вірити в те, що це моя вина, що я вимагаю від природи й суспільства більше, ніж вони можуть дати. Те, чого я шукаю, зовсім не існує, і я не повинен скаржитись, що його не знахожу. Проте, як-що жінка, про яку ми мріємо, не може існувати в умовах людської природи, хто ж робить те, що ми любимо саме її, а не інших, бо ми ж люди і наш інстинкт повинен би був нас до них непереможно штовхати. Хто дав нам мрію про цю уявлену жінку? З якої глини ми замісили цю невидиму статую? де ми взяли ті пера, котрі причепили до спини цієї химери? який містичний птах поклав у темний куток нашої душі непомітне яйце, з якого вилуплюється ця наша мрія? що ж це за абстрактна краса, яку ми почуваємо й яку не в стані визначити? чому перед жінкою, яка часто буває чарівною, ми інколи кажемо, що вона гарна, тоді як знаходимо, що вона дуже виродлива? Де ж модель, тип, внутрішній зразок, який служить точкою порівнання? бо краса це не абсолютна ідея, і її можна оцінити тільки за помічю контрасту. — Де ми її бачили? чи це була зоря на небі? чи свіжий бутон рожі, що обсипалась на балю в тіні матері? — В Італії чи в Єспанії? тут чи там? вчора чи вже давно? була це рос-

кішна куртизанка, відома співачка чи дочка принца? благородна та горда голова, що склонялась під важкою діядемою з перлів та рубинів? молоде та дитяче обличчя, що зоріло зпоміж цвітів та фіранок на вікні? — До якої школи належала картина, на котрій ця краса зявлялась біла й сяюча поміж темними тінями? Чи це Рафаель голубив ті контури, що вам довподоби? — Чи це Клеомен вилощив той мармур, який ви кохаєте? — Закохані ви в Мадону чи в Діяну? Ваш ідеал янгол, сильфіда чи жінка?

Гай-гай! це трохи від усього цього, але це не те.

Ця прозорість тону, ця чарівна й повна блеску свіжість, ці тіла, в яких тече стільки крові й стільки життя, це гарне, світле волосся, що розгортається як золота мантія, цей блискучий сміх, ці чудесні ямки на лицях, ці хвилясті, як полум'я, форми, ця сила, ця гнучкість, це отласне сяяння, ці так добре вигодовані лінії, ці повні руки, ці мясисті та гладкі спини, все це гарне здоровля властиве Рубенсові.

Тільки один Рафаель зміг наповнити цим кольором блідого янтара такі невинні риси обличчя. Хто інший, крім нього, міг зігнути ці такі тонкі й такі чорні довгі брови, та змалювати френзлі цих так скромно спущених вій?

Ви думаете, що у вашому ідеалі не при чому Алєгрі? Це ж у нього вкрала пані ваших

мрій цю матову та горячу білизну, яка так вас захоплює. Вона дуже надовго спинялась перед його картинами, щоб вивідати таємницю цієї янгольської, завжди ясної посмішки; вона дбає про те, щоб зробити овал свого обличчя на зразок овалу якоєї німфи або якоєї святої. Ця лінія стегон, що так сласно веться мов змій, узята в заснулої Антіопи. Ці повні й тонкі руки можуть визнати за свої Даная чи Маделена.

Спорожніла античність також доставила багато матеріялу для утворення вашої молодої химери; ця гнучка та міцна поясниця, яку ви обіймаєте руками з такою пристрастю, була вирізьблена Праксителем. Це божество навмисно лишило кінчик своєї чарівної ноги поза попілом Геркулянума, щоб ваш ідол не був кульгаючий. З свого боку допомогла також і природа. Крізь призму бажання ви, там і тут, побачили за жалюзі чарівні очі, притулене до шкла чоло з слонової кости, посмішку уст за віялом. Ви по кисті пізнали руку, по щиколотці — коліно. Те, що ви бачили, було досконале; ви уявляли, що все останнє таке ж саме, як те, що ви бачили, і ви завершували її другими красотами, котрі ви взяли де-інде.

Вас не задовольняє навіть ідеальна, зреалізована малярами, краса і ви пішли до поетів прохати у них ще більш округлих контурів, ще ефірніших форм, ще вищого чарування,

ще чудеснішої добірності; ви прохали їх надати вашому привидові дихання й слово, передати йому ціле їх кохання, всі мрії, всі їх радощі й увесь їх сум, усю їх мелянхолію й ніжність, усі їх спомини й усі їх надії, їх знання і пристрасть, їх розум і серце; ви взяли все це у них і ви додали, щоб довершити до кінця неможливе, вашу власну пристрасть, ваш власний розум, вашу власну мрію й вашу власну думку. Зірка позичила свій промінь, квітка — свої парфуми, палітра — свої фарби, мармур — свою форму, ви — своє бажання.

Чи ж може яка-будь жінка, що істнує, єсть, пе, встає ранком і лягає увечері, якою б чарівною й гарною вона не була, витримати порівняння з подібним творінням? На це не можна розсудливо надіятись, а проте все ж на це надіються і цього шукають.

Яке дивовижне засліплення! Це чи щось вище чи щось безглузде. Як я жалкую й як я захоплююсь тими, котрі реально переслідують свою мрію та вмірають задоволені, як-що їм вдалось хоч один раз поцілувати в уста свою химеру! Але яка жахлива доля тих Колумбів, які не винайшли свого світу, та тих коханців, які не знайшли своїх коханок!

Ах! як би я був поетом, я присвятив би свої співи тим, що не скористались своїм життям; тим, яких стріли не досягли ціли, тим,

які вмерли із словом, котре вони хотіли сказати, не стиснувши тої руки, яка була їм призначена; всім тим, кому ніщо не вдавалось; усьому тому, що пройшло непомічене; згаслому вогневі, геніям без успіху, невідомому перлу в глибині морей, усьому тому, що кохало й чого не кохали, усьому тому, що страждало й чого не жалкували; — це було б благородне завдання.

О поети! Плятон дійсно мав повну рацію, коли хотів вигнати вас зі своєї республіки! Скільки ж злого ви нам зробили! Ваша амброзія зробила нашу горілку ще більш гіркою; після того, як ми поринули нашими очима в ті перспективи, які ви нам одкриваєте на безмежне, ми знайшли наше життя ще безплоднішим та ще більш спустошеним! яку страшну боротьбу проти нашої дійсності викликали ваші мрії! і як топтали і мняли ці міцні атлєти наше серце під час змагань!

Як Адам у підніжжя стін земного раю, сиділи ми на тих східцях, що ведуть до створеного вами світу, бачили через щілку дверей якесь світло, сильніше від сонця, неясно чули кілька розкиданих нот якоїсь небесної гармонії. Кожного разу, як один з вибранців входить або виходить у хвилі блеску й сяяння, ми витягаємо ший та намагаємося що-небудь зобачити через одчинену половину дверей. Це феєрична будівля, що має рівну собі тільки в арабських казках.

Натовпи кольон, аркади, що вкривають одна другу, стовпні скручені в спиралі, роскішно підрізана листва, зрізані трьохлистники, порфір, яспис, блакитний камінь, — хіба ж я знаю, чого тільки там не було! прозористі та засліплюючі відблиски, рясні дивовижні каміні, сардонікси, хрізоберіль, аквамаріни, всеселкуваті опали, проміння кришталю, такі світильники, що перед ними зблідли б зірки, якась пишна пара, наповнена вся гомоном і рухом, — цілком асирійська роскіш!

Двері зачиняються; ви більш нічого не бачите, — а ваші очі заплющаються й стають повні їдких сліз; ви плачете над цією бідною, блідою та виснаженою землею, над цими зруйнованими халупками, над цим народом у лахмітті, над вашою душою, безплідною скелею, де ніщо не зростає, над усіми злиднями та нещастями дійсности. Ax! як би принаймні могли ми полинути до цього, як би ступені цих вогняних сходів не палили нам ніг; але, де там! по драбині Якова можуть підійматись тільки янголи!

Яка страшна доля злідара перед дверима баатиря! яке кріаве глузування — палац, що стоїть проти халупки, ідеальне супроти дійсности, поезія супроти прози! яка запекла ненависть повинна скручувати вузли в глибині серця злidenних! який скрегіт зубів повинен чутись на їх огидних ліжках, тоді, як вітер доносить до

їхніх вух зітхання теорб та віоль-д'амур*)? Поети, малярі, різьбарі, музиканти, нащо ви нам брехали? Поети, нащо ви розповіли нам про свої мрії? Малярі, нащо ви утревалили на полотні цей незловимий привид, щоб підіймався та спускався від вашого серця до вашої голови разом з кипінням вашої крові, і нащо сказали ви нам: це є жінка? Різьбарі, нащо ви витягли мармур з глибин Каару, щоб навіки змусити його висловлювати ваше найбільш таємницє та недовговічне бажання? Музиканти, нащо ви слухали в ночі співи зірок та квітів і занотували їх? Нащо ви склали такі гарні пісні, що й найшіжніший голос, котрий нам каже: „я тебе люблю!“ — здається різким, як скрегіт пилки чи крякання ворона?

Будьте прокляті, ошукачі!... і нехай би небесний вогонь спалив та знищив усі малюнки, всі поеми, всі статуї й усі партитури...

Уф! оце тирада безконечної довжини, і яка трохи не підходить до епістолярного стилю.— Яка нудна, беззмістовна промова!

Але я здорово віддався в ліризм, мій дуже дорогий друже, і ось уже довший час я досить кумедно пишу в високомовному стилі. Все це дуже далеке від нашої теми, яка, як-що я добре памятаю, є побідною та тріумфуючою історією лицаря Альберта в погоні за Дараїдою, най-

*) Колишні, дуже піжні музичні струменти.

Прим. пер.

кращою принцесою всесвіту, як кажуть старі романи. Але, справді, історія така бідна, що я примушений кликати на допомогу відхилення і міркування. Я надіюсь, що так буде не завжди, і що невдовзі роман моого життя буде більш заплутаний та складній, ніж якесь еспанське імброгліо*).

Отже, поблукавши по вулицях, я постановив піти відвідати одного з своїх приятелів, який повинен був зазнайомити мене з одною родиною, у котрої, по його словах, можна було зустріти силу гарних жінок, — колекцію реальних ідеалів, — яких було б досить, щоб задовольнити з двадцять постів. Там є ідеали на всякі смаки: — шляхетні красуні з орлиними поглядами, з зеленими, як моря, очима, з прямыми носами, з гордовито піднятими підборіддями, з королівськими руками та з ходою богині; срібні лілії на золотих стеблинах, — скромні фіялки з блідими кольорами, з ніжними пахощами, з зниженими та вохкими поглядами, з тонкими шиями, з прозорою шкурою; — красуні ж wavі та пікантні; — красуні дорогоцінні, красуні всіх жанрів, — бо цей дім, це спражній гарем, тільки без євнухів та кізляр ага**).

Мій приятель каже мені, що він придбав уже тут п'ять чи шість кохань, — не менше; — це мені здається чимсь надзвичайним і я дуже

*) Плутаниця. Прим. пер.

**) Наглядач за гаремами в Туреччині. Прим. пер.

боюсь, що не матиму подібного успіху; де С*** запевняє мене в протилежнім і каже, що скоро я буду мати більше побід, ніж мені їх потрібно. На його погляд я маю тільки одну хибу, яку мені виправить вік та світські звички, а саме ту, що я забагато уділюю уваги жінці, а замало жінкам. — В цьому, може бути, є де-що правди. — Він каже, що я був би цілком ввічливим та приємним, коли б позбавився цієї чудноти. Дай того Боже! Жінки мабуть відчувають, що я їх заневажаю; бо комплімент, який вони знаходять надзвичайно гарним та чарівним, чуючи його з уст когось іншого, дратує їх і не подобається їм у моїх устах, так, наче це кріава епіграма. Певно це наслідок того, в чому мене докоряє де С***.

Коли я підіймався по сходах, мое серце трохи стукало, і я ще не встиг прийти до себе від хвилювання, як де С***, підштовхуючи мене ліктем, підвів мене до жінки тридцяти приблизно років, — досить гарної, — вдягнутої з скритою роскішшю та з претензією на крайню дитячу простоту, — що, однаке, не заважало їй мати вбрання обкладене червоною матерією, як колесо карети: — це була пані господина.

Де С***, цим своїм тонким та кепкуватим голосом, таким відмінним від його звичайного голосу, і яким він послугувався в світі тоді, коли хотів бути чарівним, сказав їй напів тихо, напів голосно, з сильним підкресленням

іроничної поваги, в якій чулась найглибша зневага:

— Оце й є той молодий чоловік, про якого я вам казав у цих днях: — людина з дуже значними гідностями; — він найкращого походження, і я думаю, що вам буде приємно приймати його в себе; ось чому я й узяв на себе сміливість представити його вам.

— Безумовно, добродію, ви дуже добре зробили, — відповіла дуже манірно дама. Потім вона обернулась до мене і, як зручний знавець, детально, кутком очей оглянувши мене так, що я почевонів аж до вух, сказала:

— Ви можете вважати себе запроханим сюди раз на завжди; приходьте завжди, коли тільки ви будете хотіти втратити вечір.

Я досить незgrabно вклонився й промимрив кілька незвязних слів, які не мусіли їй дати високої уяви про мої здібності; але увійшли другі особи і це увільнило мене від неприємностей, звязаних з першим знайомством. Де С*** потяг мене в куток вікна і почав з важливістю докучати мені повчаннями.

— Чорт візьми! ти ж мене скомпромітуєш; я розповідав про тебе, як про фенікса розуму, як про людину з нестриманою уявою, як про ліричного поста, як про все, що тільки є вищого та жагучого, а ти, ти стоїш як пень і не кажеш ні слова! Яка бідна уява! Я сподівався, що в тебе більш плідне натхнення; та ну ж бо,

дай волю своєму язикові, верзи не розбіраючи, що попало, ти не потрібуєш казати розумні та розсудливі речі, навпаки, це могло б тобі пошкодити; розмовляй, ось що головне; говори багато, довго; зверни на себе увагу; відкинь но від себе всякий страх та скромність; добре затям, що всі тут присутні — дурні, або майже дурні, та не забувай, що промовець, який хоче мати успіх, не мусить мати величного приизирства до своїх слухачів. — Що ти скажеш про господиню дому?

— Вона вже сильно мені не подобається; і хоч я з нею не розмовляв навіть і трьох хвилин, мені було так нудно, наче я її чоловік.

— А! ось що ти про неї думаєш?

— Так.

— Отже твоя огіда до неї цілком непереможна? — Тим гірше; тобі треба б мати її хоч би на один місяць, бо це гарний тон, і всякий трохи порядний молодий чоловік може бути введений в світ тільки нею.

— Ну що ж! я її матиму, — відповів я з досить жалким виглядом, — як-що вже це потрібно; але чи це дійсно так необхідно, як ти це представляєш і ніби цьому віриш?

— На жаль! так, це конечно необхідно, і я поясню тобі причину цього. Пані де Темінес тепер в моді; вона має всі нинішні принади, інколи завтрішні, але ніколи не вчораши: вона завжди дуже в курсі. Всі будуть одягатись так,

як одягається вона, а вона не носить того, що вже носили. До того ж вона заможня, і її вбрання найкращого смаку. — Вона не має розуму, але дуже балакуча; вона має дуже жваві прихильності, але мало пристрасти. Їй подобаються, але її не зворушують; це холодне серце і розпустна голова. Що ж до її душі, хоч я сумніваюся, чи вона її має, то вона одна з найчорніших, і немає таких злих вчинків та підлот, на які б вона не була здатна; але вона надзвичайно спритна і вміє додержати зовнішню пристойність, себ-то як-раз те, що потрібне, щоб не можна було чогось відносно неї довести. Так, наприклад, вона дуже охоче спатиме з чоловіком, але не напише йому й найпростішої листівки. Ось чому й її найближчі вороги не знаходять нічого, що б могли сказати проти неї крім того хіба, що вона занадто високо малює свій румянець і що певні частини її тіла в дійсності не мають тих округостей, які вони немов би мають, — але це вже неправда.

— Звідки ти це знаєш?

— Оце так питання! — звідки взагалі знають про цей рід річей: я сам у цьому впевнився.

— Отже й ти також мав пані де Темінес?

— Звичайшо! А чому ж би я її не мав мати? Як би я її не мав, це була б найбільша непристойність. Вона зробила мені великі послуги, і я їй дуже вдячний.

— Я не розумію, якого роду послуги вона могла тобі зробити...

— Чи ти справді дурний? — сказав мені тоді де С***, дивлячись на мене з найкумеднішим в світі виразом обличчя. — Бігме, я дуже цього боюсь; — отже тобі треба казати все? Про пані де Темінес кажутъ, і цілком справедливо, що вона має в певних царинах спеціальні знання, і молодий чоловік, якого вона взяла і мала на протязі де-якого часу, може відважно всюди зявлятись і бути певним, що не лишиться довго, не маючи одної або скорше двох справ. — Поза цією невимовною заслугою вона має ще одну, й не меншу, ту, що як тільки жінки цього товариства побачать, що ти візнаний коханець пані де Темінес, вони зараз же поставлять собі за втіху та обовязок, одбити тебе у модної жінки, якою вона є, хоч би ти їм зовсім не подобався; і, замісь, щоб ти мав падати перед ними та заходитися коло них, ти тільки матимеш затруднення у виборі і обовязково зробишся предметом уваги та точкою заходів усіх кокетувань та всіх можливих ніжностей.

— Проте, як-що вона викликає у тебе занадто сильну огиду, ти не бери її. Власне ти не безперечно обовязаний робити це, хоч цього вимагає ввічливість та пристойність. Тоді роби швидче свій вибір та наступай на ту, яка тобі найбільше подобається, на ту, яку тобі зда-

ється можна найлекше взяти, бо, проволікаючи, ти згубиш привілею новизни та ту перевагу, яку вона тобі даватиме на протязі кількох днів над усіми присутнimi тут кавалерами. Всі ці дами нічого не розуміють у тих пристрастях, які поволі розвиваються в повазі та мовчанці: вони люблять громові удари, таємничі симпатії; — це чудово вигадана річ, щоб позбавити неприємностей спротиву та всіх цих розтягнутостей та повторень, які почуття примішує до роману кохання й які тільки на марно відтягають закінчення.

— Ці дами дуже бережуть свій час, і він здається їм таким дорогоцінним, що вони були б в одчаю, як би хоч одна хвилина його минулась невикористаною. Вони мають бажання зробити приємність людському родові, за яку їх треба тільки дуже славити, і вони люблять свого близького, як самих себе, що цілком по Євангелію та є похвальне; це дуже благодійні створіння, які ні защо в світі не хотіли б, щоб чоловік умер від одчаю.

— Серед них уже мусить бути три чи чотири, які схиляються в твою користь, і я б порадив тобі по приятельськи з запalom направити своє вістря в той бік, замісць того, щоб бавитись в амбразурі вікна розмовою зо мною, яка тебе не дуже посуне наперед.

— Але, мій любий С***, я цілком новичок у цих справах. Я не володію тим, що треба

мати, щоб з першого погляду відріжнити захоплену жінку від такої, яка зовсім не захоплюється мною; і як-що ти мені не допоможеш своїм досвідом, я можу зробити дивовижні помилки.

— Дійсно, ти такий примітивний, що я навіть не знаю, як тебе назвати; я не думав, що в наш блаженний вік можна бути таким пасторальним та сентиментальним! — Чорт візьми, але що ж ти робиш з цією парою великих чорних очей, які ти маєш, і які мали б величезний успіх, як би ти вмів ними користуватися? — Поглянь но трохи туди, в куток, біля каміну, на цю маленьку жінку в рожевому, яка грає своїм віялом: уже з чверть години вона розглядає тебе крізь льорнет, з цілком виразною та не лишаючою сумнівів сталістю і завзятістю; ніхто в світі не уміє бути непристойною в такий вищий спосіб, та виявляти таке благородне нахабство, як вона. Вона дуже неподобається жінкам, яких охоплює відчай, бо вони не в стані досягти цієї висоти безсоромливости, але, зате, вона дуже подобається чоловікам, які знаходять, що вона має всю пікантність куртизанки. — І справді, вона повна чарівної зіпсутості, повна розуму, запалу та ведреливости. — Це знаменита коханка для молодого чоловіка з забобонами. — У вісім день вона звільняє ваше сумління від усіх докорів і так псує ваше серце, що ви ніколи вже не будете

ні смішним, ні елегічним. Про всі речі вона має думки невимовної позитивності; вона доходить до глибини всього з дивуючою вас швидкістю та певністю. Ця маленька жінка це справжня алгебра; це саме те, що потрібно мрійникові та ентузіастові. Вона швидко позбавила б тебе твого туманного ідеалізму: цим би вона тобі зробила величезну послугу. До того ж вона це зробить з найбільшою присміністю, бо її інстинкт полягає в тому, щоб розчаровувати поетів.

Опис де С*** збудив мою цікавість, і я вийшов з своєї схованки і, посугаючись поміж групами, наблизився до дами та почав її дуже уважно розглядати: — Їй могло бути двадцять шість чи двадцять п'ять років. Вона була маленького зросту, але досить добре збудована, хоч трошки занадто повна; вона мала білі та повні руки, досить благородну кість руки, гарну, навіть занадто маленьку ногу, — товсті та блискучі плечі, невелике лоно, але те, що було, було цілком задовольняюче й давало незлу уяву про решту; що до волосся — воно було надзвичайно блискуче та синьо-чорне, як крила сойки; кутки очей були досить високо підняті до висків, ніс тоненький, піздрі дуже одкриті, рот вохкий і похотливий; на нижній губі була маленька смуга, на смищі майже непомітний пушок. А в усьому цьому — життя, жвавість, здоровля, сила, я не знаю що за вираз роспу-

сти, зруечно змякшений кокетуванням та вмілим поводженням, що все взагалі робило з неї дуже бажане створіння і виправдувало занадто жваві жадоби, які вона постійно викликала і викликає.

Я бажав її; — але я зрозумів одно, що не ця жінка, якою б вона приємною не була, зреалізує мою мрію і змусить мене сказати: — Нарешті я маю коханку!

Я повернувся до С*** і сказав Йому:

— Ця дама мені досить подобається, і я може з нею порозумітись. Але перед тим, як сказати щось певне, що б мене зобовязало, я хотів би, щоб ти був ласкавий показати мені всіх зичливих красунь, котрі були остатільки любі, що зацікавились мною, щоб я міг вибирати. — Ти б зробив мені також приємність, бо ти ж мені служиш тут товмачем, коли б ддав ще маленьку замітку та номенклатуру їх вартиостей та їх вад, способу, яким їх треба атакувати, та тону, який з ними треба вживати, щоб не мати занадто вигляду провінціяла або письменника.

— З охотою, — сказав де С***. — Чи ти бачиш цього мелянхолійного чарівного лебідя, який так гармонійно витягує шию і ворушить рукавами немов крилами? це сама скромність все, що є найчистішого та найневиннішого; це — сніжне чоло, ледяне серце, погляд мадони, посмішка Агнеси; вона має біле убрання й подібну душу; в своєму волоссі вона носить

тільки помаранчеві квіти або листя водяних лілей; вона прикріплена до землі тільки одною ниткою. Вона ніколи не мала жадної поганої думки і зовсім не знає, чим ріжкиться чоловік від жінки. Свята Богородиця, це вакханка в порівнянні з нею, але це не заважає їй мати більше коханців, ніж усі ті інші жінки, яких я знаю, а це вже безумовно не мало каже. Розгляньмо добре горло цієї здергливої особи; — це маленький шедевр і, справді, чи не важко показати стільки, так багато ховаючи; скажи мені, чи ж вона при всіх своїх замовчуваннях та всій своїй робленій суворости не є непристойніша десять разів більше, ніж ця пані, що стоїть ліворуч од неї і яка хоробро виставляє свої дві півкулі, котрі, як би їх обєднати, склали б ґльобус натуральної величини, або ніж ця, яка стоїть праворуч од неї, декольто-вана аж до живота і яка з чарівною відвагою вихваляється своїм неуцтвом.

— Це непорушене, чисте створіння, — не думаю, щоб я помилявся, — вже вирахувало в своїй голові, скільки кохання та пристрасти обіцяють твоя блідість та твої чорні очі; а що власне мене змушує так казати, так це те, що вона ні разу не подивилася в твій бік, принаймні так, щоб це було помітно; вона так майстерно вміє грati своїми зін'яками, вона вміє з такою зручністю посувати їх до кутків своїх очей, що від неї ніщо не може схова-

тись; можна б подумати, що вона бачить задом голови, остільки вона чудесно знає, що робиться позад неї. Це жіночий Янус.

— Як-що ти хочеш мати у неї успіх, то мусиш полишити недбалі та побідні маніри. З нею треба розмовляти, не дивлячись на неї, не рухаючись, в сумній позі, глухим та шанобливим тоном голосу; таким способом ти зможеш казати їй усе, що схочеш, аби тільки це було пристойно прикрито; вона дозволить тобі спершу найвільніші речі на словах, а потім і на ділі. Подбай тільки про те, щоб ніжно крутити очима, коли вона спустить свої, і кажи їй про роскіш плятонічного кохання, про сполучення душ, одночасно вживаючи з нею найменш плятонічної та найменш ідеальної в світі пантоміми! Вона дуже похотлива і дуже приступна; обіймай і цілуй її, скільки хочеш; але і в найштимішому забутті не забувай принаймні тричі в кожнім реченню назвати її пані; вона посварилася зі мною, бо лежучи в її ліжку, я сказав їй щось, не пам'ятаю вже що саме, звернувшись до неї на ти. Чорт візьми! Задарма не будеш порядною жінкою.

— Після того, що ти мені розповів, я не маю великої охоти зважитись на цю аванттуру: неприступна Месаліна! нове й дивоглядне поєднання.

— Старе як світ, мій любий! це трапляється що-дня, і нема нічого більш звичайного.

Ти робиш помилку, коли не хочеш спинитись на ній: — Вона має велику перевагу й приємність, бо з нею завжди відається, ніби вчинаєш смертний гріх, і найменший поцілунок здається гідний осуду; тоді, як з другими ледви віриш, що дієш вибачний гріх, а часто певний навіть, що нічого не робиш. — Ось чому я зберігав її довше, ніж усіх інших коханок. — Я мав би її ще аж досі, як би вона сама мене не кинула, а за це я маю до неї певне почуття поваги. Вона має маленькі, надзвичайно делікатні витонченості сласноти і володіє цим великим мистецтвом змушувати вимогати у себе те, на що вона сама дуже радо згожується: а це надає кожній з її милостей чарування насильства. В світі ти знайдеш принаймні з десять її коханців, котрі присягатимуть своєю честю, що вона найдоброчинніше створіння, яке коли-будь існувало. Вона — як-раз протилежнє. — Анатомувати цю добродійність на подушці, — це дуже цікавий дослід. — Ти вже попереджений і тому не ризикуєш мати невзручність стати щиро в неї закоханим.

— Який же вік має ця чарівна особа? — спитав я де С***, бо я не міг його визначити, хоч і розглядав її з найдобросовіснішою увагою.

— А! який вона має вік? ну, це таємниця, і тільки Господь це знає. Хоч який я вправлений в означуванні віку жінок з точністю до одної хвилини, я ніколи не міг вгадати, скільки

їй років. Я тільки приблизно можу сказати, що вона має від вісімнадцяти до тридцяти шести років. — Я бачив її в балевому убрани, в домашній сукні, під білизною, але я нічого не можу тобі сказати певного з приводу цього: мого знання не вистарчає; найбільш відповідний для неї вік це вісімнадцять років, проте вона не може їх мати. — Це тіло незайманої діви, а душа жінки втіх; щоб зіпсуватись так глибоко й так виїмково, треба багато часу або геніяльності; треба бронзового серця в стальових грудях; вона не має ні того, ні другого; отже я думаю, що їй тридцять шість років, але, зрештою, я нічого не знаю.

— Хіба у неї нема інтимної приятельки, яка б могла тобі висвітлити цю справу?

— Ні; вона прибула до цього міста два роки тому. Вона приїхала з провінції, чи з за кордону, я вже не пригадую звідки — це чудесне становище для жінки, яка вміє його використати. З таким обличчям, яке вона має, вона може собі дати такий вік, який схоже, і може почати рахувати свої роки тільки з того дня, в який приїхала.

— Це дійсно надзвичайно приємно, особливо, коли не приходять вас спростувати нахабні зморшки, і коли час, цей великий руїнник, має ласкавість погодитися на таку підробку свідоцтва народження.

Він вказав мені ще на кількох, які, на його

погляд, милостиво прийняли б усі ті прохання, які б мені подобалось направити до них та обійшлись би зі мною з особливою філантропією. Але жінка в рожевому біля каміну та скромна горлиця, котра була її протилежністю, були без порівняння кращі за всіх останих; і, хоч вони й не мали всіх якостей, які я хочу, вони мали, принаймні на зовні, де-які з них.

Я розмовляв з ними цілий вечір, особливо з останньою, і я дбав про те, щоб висловлювати мої думки в найшанобливішій формі; — хоч вона ледви дивилась на мене, мені кілька разів здалось, що її очі блестіли під заслоною вій, а при кількох досить виразних ніжностях, прибраних в найпристойніші покривала, на які я відважився, в двох чи трьох лінійках під її шкурою перебігав якийсь невиразний стриманий та згаслий червоний кольор, досить подібний до того, який створює рожевий лікер, влитий у незовсім прозору чашку.

Її відповіді були здебільшого стримані, помірковані, але, в той же час, гострі й дотепні, та дозволяли думати більше, ніж вони висловлювали. Все це було змішане з мовчаннями, натяками, полусловами, кожний склад мав свій змисл, кожне мовчання своє значіння; піщо в світі не було дипломатичнішим та чарівнішим. — Проте, хоч короткий час, я й дуже цим тішився; я не міг би довго переносити подібної розмови. Треба бути постійно на сто-

рожі й обережним, а я в розмові найбільше люблю щирість та вільність.

Ми балакали спершу про музику, а це зовсім природно привело нас до розмови про Оперу, потім про жінок, потім про кохання,— тема, в котрій лекше ніж в усіх інших знайти перехід від загального до особливого. — Ми виявляли, як тільки могли, своє гарне серце; ти б сміявся, як би мене почув. — Справді, Амадіс з бідної Скелі був в порівнянні зо мною тільки холодним педантом. Це була така велиcodушність, саможертва, відданість, які могли б змусити почервоніти від сорому покійного Ромена Кіортіоса.

Щиро кажучи, я не вважав себе здібним на таку високу нісенітницю та патос. — Я, що розмовляю про вицвіт плятонічності, — чи ж це не видається тобі найбільш блазенською річчю, найкращою сценою комедії, яку тільки можна побачити? А потім, цей досконало лицемірний вигляд, ці мої маленькі тихолюбні манери святоші! Чорт візьми! — Я мав такий чеснотливий вигляд, що всяка мати, яка б чула, що я говорю, не вагаючись дозволила б мені спати з своєю дочкою, а кожний чоловік довірив би мені свою жінку. Це був вечір, коли я мав найдоброчинніший вигляд, ніж коли-будь, але коли я найменш таким був. — Я гадав, що бути лицемірним та казати речі, яким зовсім не віриш, — значно трудніше. Мабуть це досить

легко або, може, я маю дуже великий нахил до цього, коли мені це так гарно вдалось з першого ж разу. — Дійсно, у мене були чудові хвили.

Що ж до пані, то вона сказала багато дуже тонко висловлених речей, котрі, не зважаючи на невинний вигляд, з яким вона їх вимовляла, доводять, що вона має надзвичайно досконалий досвід; неможна собі уявити тонкості її висловів. Ця жінка розрізала б натроє волосину по її довжині та засоромила б усіх янгольських та серафімських докторів. Нарешті, з її манерою розмови неможна повірити, що вона має хоч би тінь тіла. — Це щось таке нематеріальне, повітряне, це щось до неможливого ідеальне, і коли б де С*** не попередив мене про поводження цеї істоти, я був би певно в розпуці від невдачі моїх заходів, і знебожившись тримався б здалеку. Чорт візьми, коли впродовж двох годин якась жінка каже вам з дуже здержанівим виглядом, що кохання живе тільки стриманням, жертвами та іншими гарними речами в цьому ж дусі, чи можна надіятись, що переконаєте її одного дня лягти з вами між двома простирадлами, щоб ви могли порівняти комплекцію та побачити, чи ви збудовані одно подібно до другого?

Коротко кажучи, ми розлучилися дуже по приятельськи, радіючи з величині та чистоти наших почувань.

Як ти можеш собі уявити, розмова з другою велась в цілком протилежному тоні. Ми стільки ж сміялися, скільки й розмовляли. Ми насміхалися, й дуже дотепно, з усіх присутніх тут жінок; коли я кажу: „ми насміхалися, й дуже дотепно“, — я помиляюсь; я повинен був би сказати: „вона насміхалася“; чоловік ніколи добре не насміхається з жінки. Я ж, я слухав і згождувався, бо неможливо жвавіш, ніж вона це робила, підкреслити якусь рису та сміливіше накласти фарбу; це була найцікавіша галерія карикатур, яку я колись бачив. Не зважаючи на переборщування, почувалось, що під цим криється правда; де С*** мав цілковиту рацію: призначенням цієї жінки було розчаровування поетів. Навколо неї панує прозаїчна атмосфера, в котрій не може жити якась поетична думка. Вона чарівна, має близьку чистий розум, а проте, біля неї думаєш тільки про огидні та вульгарні речі; розмовляючи з нею, я все почував силу непристойних бажань, яких не можна було виконати в тім оточенні, де я знаходився; як ось: наказати принести вина й напитись до повної спяніlosti, посадовити її до себе на коліна та цілувати її шию, підняти край її спідниці й поглянути, чи її підвязка лежить вище чи нижче коліна, у всю глотку заспівати якусь соромицьку пісню, запалити люльку, чи побити шкло: хіба я знаю що ще? В мені підіймалась моя звірська, груба частина; я б дуже охоче

плонув на Гомерову Іліяду й став би павко-люшки перед шинкою. Сьогодня я чудесно розумію алєгорію сопутників Одисея, перевернених Цірцею у свиней. Цірце, мабуть, була якась жартівниця, подібна до моєї маленької жінки в рожевому.

Мені соромно казати, але я зазнавав великої насолоди, коли відчував, як мною опановувало звірство; я не противився йому, я допомагав йому всіми моїми силами, бо остільки властива людині зіпсованість і стільки бруду має в собі та глина, з якої вона виліплена.

Між тим, на одну хвилину, я відчув острах перед цією ґаніrenoю, яка опановувала мною, я хотів покинути цю прізвідницю, але паркет, здавалось, піднявся до моїх колін і я був наче прикріплений до свого місця.

Нарешті я переміг себе й покинув її, і, через те, що вже було пізно, повернувся я до дому дуже заклопотаний, дуже схвильований, не знаючи добре, що я повинен робити. — Я вагавсь у виборі між манірною та любязною. — Я знаходив сласноту в одній та пікантність у другій; і після дуже докладного та дуже глибокого допиту мого сумління я зрозумів, що не люблю ні одної з них, але бажаю обох, одну так само як другу, з жагучістю, якої було досить, щоб викликати заклопотаність і мрійність.

Все вказує на те, о мій дружелі, що я ма-

тиму одну в цих двох жінок, а може я їх матиму навіть обох, а все ж, признаюсь, що володіння ними задовольняє мене тільки на половину: це не тому, що вони не гарні, але при зустрічі з ними в мені пішо не скрикнуло, пішо не затремтіло, пішо не сказало: — Це вони; — я їх не впізнав. — Проте я не думаю, що зможу зустріти когось кращого з боку походження або краси, і де С*** радить мені триматись їх. Певно я так і зроблю; одна або друга буде мосю коханкою і нехай мене чорт забере, як-що це не станеться дуже швидко; але в глибині моого серця якийсь таємничий голос докоряє мене за брехню в коханні, за це рішення, яке я прийняв при першій посмішці жінки, котрої я зовсім не люблю, замісць того, щоб нестомно шукати по всьому світі, в монастирях і поганих місцях, в палацах і харчівнях, ту, яка створена була для мене, ту, яку призначає мені Господь Бог, принцесу або служницю, черницю або куртизанку.

Потім я сказав собі, що роблю химери, що зрештою цілком однаково, чи я сплю з цею жінкою чи з тою; що з-за цього земля ні на однієїньку лінію не ухиляється від свого шляху і що чотири доби року не змінять з-за цього свого порядку; що нема нічого в світі більш незначного за це і що я дурень, коли мене турбують подібні нісенітниці. Ось що я собі

сказав. — Але скільки б я не казав, я від того не роблюсь ані спокійнішим, ані рішучішим.

Може це наслідок того, що я багато живу сам з собою, що найменші дрібнички такого одноманітного життя, як мое, набирають занадто великого значіння. Я занадто прислухаюсь до свого життя та думок, я слухаю биття моїх артерій, стукання моого серця; силою уваги я вилучаю мої найбільш неуловимі думки із того неспокійного туману, в якому вони вітають, і надаю їм тіла.

Коли б я більше діяв, я б не помічав усіх цих маленьких річей і я б не мав часу розглядати свою душу в мікроскоп, як я це роблю цілісінський день. Шум праці змушував би відлітати це насіння порожніх думок, котрі пурхають у моїй голові та приголомшують мене гудінням своїх крил; замісць переслідувати привиди, я б боровся з реальностями; я б вимагав від жінок тільки того, що вони в силі дати: — втіхи, — і я б не шукав поцілунку не знати якого фантастичного ідеалу, оздобленого в тманисті достоїнства.

Це несамовите стремління ока моєї душі до незримого об'єкта зіпсувало мій зір. Я не вмію добачити того, що істнує, бо занадто дивився на те, чого нема, і мое око, таке чутливе до ідеалу, зовсім короткозоре до реальності; — так, я знав жінок, яких усі вважали чарівними і які мені зовсім не здавались та-

кими. — Я дуже захоплювався малюнками, які загалом вважались поганими, а дивовижні або незрозумілі вірші робили мені більшу приемність, ніж найбільш мистецькі твори. — Я не був би здивований, коли б після того, як я вислав стільки зітхань до місяця і дивився на зорі обома очима, після того, як я склав стільки елегій та сентиментальних звертань, — я закохався в якусь дівчину дуже бридких утіх чи в якусь виродливу стару жінку; — це була б гарна катастрофа.

Реальність може помститися таким способом за те, що я так мало звертав уваги на неї: — чи це не було б цікаве, як би мене захопила сильна романтична пристрасть до якоїсь мордяки або якоїсь огидної нехлюї? Чи ти уявляєш собі мене граючим на гітарі під вікном якоїсь кухні, або щоб був випханий кухарчиком, чи носив кунделя якоїсь старої удовиці, що випльовувє свій останній зуб?

Може також статись, що не знайшовши нічого в світі, що було б варте моого кохання, я кінчу тим, що кохатиму сам себе, подібно до себелюбної памяти покійного Нарциса. — Щоб забезпечити себе від такого великого нещастя, я дивлюсь на себе у всі дзеркала та стрінуті струмки. Правду кажучи, з огляду на маріння й блукання, я страшенно боюсь вдастись у дивовижне та надприродне. Це серіозно, і треба цього уберегтись.

Прощай, мій друже; — я йду зараз до рожевої дами, бо боюсь віддатись моїм звичайним спогляданням.

Я не думаю, що ми багато займатимемось фільософуванням над принципами життя, і я гадаю, що, як-що ми чимсь займемось, цим напевні не буде спіритуалізм, хоч це створіння і дуже „спіритуальне“*): я старанно згортаю та кладу до шухляди зразок моєї ідеальної коханки, щоб не рівняти його до цієї. Я хочу спокійно насолоджуватись красою та прикметами, які вона має. Я хочу, щоб вона вдяглась у відповідну до її стану сукню, не пробуючи навязати їй вбрання, котре я заздалегідь та на всякий випадок скроїв для пані моїх думок.

Це все дуже розсудливі постанови, не знаю, чи я їх додержу.

Ще раз, прощай.

*) Гра слів: Spirituelle — по французьки значить: дотепна. Прим. пер.

III.

Я займаю місце коханця при рожевій пані; це майже стан, посада, і це дає положення в світі. Я вже не маю вигляду школяра, котрий шукає щастя поміж бабунями і котрий зважиться продекламувати мадригаль якій-небудь жінці, хіба тільки тоді, коли вона вже має коло ста років; я помічаю, з часу моого приміщення, що мене значно більш поважають, що всі жінки розмовляють зі мною з заздрісним кокетуванням та звертають на мене велику увагу.

Мужчини, навпаки, вносять до свого відношення більше холоду, а в тих небагатьох словах, якими ми обмінюємося, є щось вороже та здержливе; вони почувають, що мають у мені суперника, вже небезпечного і який може стати ще небезпечнішим.

До мене дійшло, що багато зпоміж них гостро критикували моє вбрання та казали, що я вдягався з занадто жіночою машірністю; що моє волосся було завите пуклями та зачесане з більшою дбайливістю, ніж це б було пристойно; що це, разом з моїм безбородим обличчям, надає мені надзвичайно кумедний вигляд

чепуристого паничика; що я волію для своїх убрань дорогі та блискучі матерії, від яких несе театральністю, і що я більш подібний до комедіяinta, ніж до чоловіка: — всі банальності, котрі говорять, щоб надати собі право бути брудним та носити бідні й зле викраяні вбрання. Але все це тільки обілює, і всі дами знаходять, що мое волосся найгарніше в цілому світі, що моя дбайливість найкращого смаку, і, здається, вони були б дуже охочі віддячити мені за ці мої заходи, які я роблю для них, бо вони зовсім не настільки дурні, щоб повірити, що вся ця елегантність має виключною ціллю тільки мою особисту прикрасу.

Господиня дому спочатку була немов би трохи вражена моїм вибором, який, вона гадала, обовязково впаде на неї, і, впродовж кількох день, вона мала певну прикрість (тільки відносно своєї суперниці; бо, що до мене, вона все продовжувала розмовляти зо мною так само, як і перед тим), яка виявлялась у де-яких своєрідних висловах, — як: „моя люба“, — які вимовлялись тим сухим та різким тоном, котрий мають тільки жінки, і в де-яких образливих висловах про її туалет, які вимовлялись як найголосніш, як: — „Ви маєте занадто високу зачіску, що цілком не підходить до вашого обличчя“; або: — „Ваш корсаж має мішки під руками; хто бо вам зробив цю сукню?“; або: — „У вас дуже заспані очі; я знаюжу вас зовсім

зміненою"; та тисячу інших дрібних уваг, на що друга, не гаючись, відповідала, коли траплялась нагода, зі всією можливою злістю; а коли нагода занадто довго давала себе чекати, вона її сама собі створювала для цього вжитку, та повертала, і то з додатком, те, що їй дали. Але хутко, коли другий об'єкт звернув на себе увагу зневажливої інфанті, ця маленька словесна війна припинилася і все знову вернулось до звичайного стану.

Я вже тобі загально сказав, що я зайняв місце коханця рожевої пані; цього не вистарчав для такої пунктуальної людини як ти. Ти мене певно спитаєш, як її звати; що до її імені, я тобі його не назву; але, як-що хочеш, для полегшення оповідання та в память кольору її сукні, в котрій я її вперше побачив, — ми назовемо її Розета; це гарне імя: так називався мій маленький цуцик.

Ти захочеш знати все від крапки до крапки,— бо ти любиш точність у справах цього роду,— історію наших кохань з цією гарною Брадамантою, та повз які послідовні ступні я перейшов від загального до часткового, від стану простого глядача до акторського; як з публіки, котрою я був, я зробився коханцем. Я з найбільшою втіхою задовольню твою цікавість. В нашему романі нема нічого таємничого; він рожевого кольору і в ньому не ллється інших сліз, тільки слізи втіхи; в ньому не здибаєш

ні розтягlostей, ані повторень, і в ньому все стремить до кінця з тою поспішністю та швидкістю, які так рекомандував Горацій; — це справжній французький роман.

Проте, однаке, не почни уявляти, що я здобув її з першого ж приступу. Принцеса, хоч і дуже людська в цих річах, не така вже марнотратна в своїх ласках, як то можна було б спочатку про неї подумати; вона занадто знає їх ціну, щоб не змусити вас їх купувати; вона також занадто добре знає, скільки жвавости бажанню надає влучне запізнення, та скільки рагу придає насолоді напів-спротивлення, щоб не віддатись вам сразу, яка б не була гостра та хіть, що ви її у неї викликаєте.

Щоб тобі розповісти в подробицях цілу справу, треба почати трохи здалеку. Я тобі розповів досить докладно про наше перше побачення. Я мав ще одно чи два других у тім самім домі, може навіть три, потім вона запросила мене прийти до неї; звичайно, ти можеш собі уявити, що я не дав себе прохати; я ходив до неї спершу зі здержаністю, потім трохи частіш, потім ще частіш, потім нарешті що-разу, як мені цього хотілось, а мушу признатись, що хотілось мені цього принаймні три чи чотири рази на день. — Після кількох годин моєї відсутності пані завжди приймала мене так, наче б я повернувся з східної Індії; а це мене страшенно зворушувало та змушувало виявляти

свою вдячність тим способом, що я казав їй найгалиантніші та найніжніші речі в світі, на котрі вона відповідала як найкраще.

Розета, ми бо згодились так називати її, жінка великого дотепу, яка на диво гарно розуміє чоловіка; хоч вона на де-який час і затримала закінчення розділу, я ні разу не мав проти неї гніву: а це є справді щось дивовижне; бо ти знаєш ту гарну лють, котра охоплює мене, коли я не маю негайно того, що бажаю, і коли якась жінка перебільшує час, який я їй призначив у своїй голові на те, щоб вона мені віддалась. — Я не знаю, як вона це зробила; з першого ж побачення вона дала мені зрозуміти, що я її матиму, і я був у цьому більш певний, ніж коли б я мав цю обіцянку на письмі, підписану її рукою. Може скажуть, що сміливість та легкість її поведінки лишали вільне поле для появлення надій. Я не гадаю, що це є справжній мотив: я бачив кількох жінок, у котрих дивна вільність виключала, до певної міри, навіть тінь сумніву, котрі не робили на мене цього враження та коло яких я почував безумовно недоречну соромливість та неспокій.

На загал, те, що робить мене менш привітливим до жінок, котрих я хочу мати, ніж до тих, які для мене байдужі, це пристрастне чекання нагоди та непевність, котру я почуваю відносно успіху моого проекту: це робить мене

понурим та піддає мене мрійности, яка відбирає у мене багато моїх здатностей та мішає мені розум. Коли я бачу, як одна за другою зникають години, які я призначав на інший вжиток, обгортав мене, проти моєї волі, гнів, і я не можу здергати себе, щоб не сказати дуже сухих та дуже різких речей, які доходять інколи аж до брутальнosti та які відсовують мої справи назад на сотки верст. З Розетою я нічого подібного не почував; ніколи, навіть у ті хвилини, коли вона мені найбільш противилася, я не мав тої думки, що вона хотіла б уникнути моого кохання. Я дозволив їй спокійно виявити всі її маленькі кокетування, і з терпеливістю прийняв досить довгеньку віддаль часу, яку їй було довгодоби призначати моєму запалові: її суворість мала в собі щось посмішливе, що вас втішало скільки можливо, а в глибині її гірканійських жорстокостей*) було помітне щось людське, що ніяк не дозволяло вам мати дуже серіозне побоювання.

Чесні жінки, навіть коли вони найменш чесні, мають щось таке похмуре та зневажаюче, чого я зовсім не виношу. Вони мають вигляд, наче завжди готові подзвонити та наказати льокаям вишпурнути вас за двері; — мені, справді, здається, що чоловік, котрий завдає собі труду впадти за жінкою (що вже не на-

*) Гірканія — провінція в старовинній Персії.

Прим. пер.

стільки приємне, як це вважають), не заслуго-
вув, щоб з ним поводились таким способом.

Дорога Розета, вона не має подібних по-
глядів; — і я запевняю тебе, що вона знахо-
дить у цьому свою користь; — це однісінка
жінка, з котрою я себе добре почував, і я маю
нахабство сказати, що ніколи не почував себе
так добре. — Мій розум виявляється свобідно; і,
зручністю та вогнем своїх реплік, вона зму-
сила мене виявити його в більшій мірі, ніж
я його в собі запідозрівав і, може, в більшій
мірі, ніж я його й дійсно маю.

Правда, я був досить мало ліричний, — бути
з нею таким зовсім неможливо; — проте, це не
тому, що вона ніби не має поетичної вдачі, —
ні, вона її має, хоч де С*** сказав про неї що
инше; але вона така повна життя, сили, руху,
вона, здається, так гарно себе почуває в своєму
осередкові, що не маєш охоти вийти з нього,
щоб піднятись до хмар. Вона так приємно на-
повняє реальне життя і робить з нього таку
забавну річ для себе й для других, що маріння
не має нічого кращого вам запропонувати.

Предивна річ! ось коло двох місяців, що
я її знаю, і з того часу я нудьгував тільки
тоді, коли не був з нею. Ти мусиш згодитись,
що звичайна жінка не в стані зробити подіб-
ного впливу, бо звичайно жінки роблять на
мене саме протилежне вражіння і подобаються
мені значно більше здалеку, ніж зблизу.

Розета мав найкращий в світі характер, розуміється, у відношенні до чоловіків, бо що до жінок, то вона зла, як чорт; вона весела, жвава, спритна, готова на все, дуже оригінальна в своїй манері розмовляти; вона завжди мав вам сказати кілька чарівних жартів, яких не чекаєш почути: — це скорше прегарний приятель, чудесний товариш, з котрим лежиш разом у ліжку, ніж коханка; і як-що я мав би кілька років більше і кілька романтичних ідей менше, для мене це було б зовсім однаково, і, навіть, я почував би себе найщасливішим з усіх смертних. Але... але... — ось частка, котра не віщує нічого доброго, і це бісове маленьке обмежуюче слівце є, на жаль, тим, яке найчастіше вживається в усіх людських мовах; — але я йолоп, ідіот, справжнє гусеня, яке не вміє нічим задовольнитись і яке завжди хоче знайти південь у чотирнадцятій годині; і, замісць того, щоб бути зовсім щасливим, я щасливий тільки наполовину; — наполовину, це вже багато для цього світу, а між тим я знахожу, що цього не досить.

В очах усіх я маю коханку, котрої багато бажає та заздрить мені, і від якої ніхто б не відмовився. Отже, моб бажання, назверх, ніби виконалось, і я більш не маю права шукати сварки з долею. А між тим, мені не здається, що я маю коханку; я розумію це міркуванням, але я цього не почуваю, і, як-що

хтось спитав би мене звіснацька, чи я маю якусь коханку, я думаю, що відповів би: ні.

Однаке володіння жінкою, яка мав красу, молодість та розум, складає те, що у всіх часах та у всіх країнах називалось та називається мати коханку, і я не думаю, що істнує можливість називати це інакше. Це не заважає мені мати дивні сумніви з цього приводу, і ці сумніви доходять до того, що коли б кілька осіб умовилось підтримувати в мені переконання, що я не фаворизуваний коханець Розети, я, проти ясної очевидності справи, кінчив би тим, що повірив би їм.

Не почни думати з огляду на це, що я тобі кажу, щоб я її не кохав, або щоб вона мені в чомусь не до вподоби: навпаки, я її дуже люблю і знахожу її такою, якою знайшли б її усі: гарним та пікантним створінням. Просто я не почуваю, що володію нею, ось і все. А між тим ні одна жінка не дала мені стільки насолоди, і як-що я коли будь зрозумів насолоду, так це в її обіймах. — Один єдиний з її поцілунків, найчистіше з її милувань, змушує мене здрігнутись аж до підошв моїх ніг та жсне всю мою кров до серця. Пояднайте все це. А проте справа стоїть так, як я тобі оповідаю. Але серце чоловіка повне оцих абсурдів; і як-що б доводилося погоджувати всі ті суперечності, які воно в собі містить, було б забагато праці.

Звідки це може з'являтись? Правду сказати, я не знаю.

Я бачу її цілісінський день, і навіть цілу ніч, як-що хочу. Я її голублю так, як мені це тільки подобається; я маю її голу чи вдягнену, в місті чи десь на селі. Вона невичерпано ласкава й цілковито погоджується на всі мої капризи, які б дивні вони не були: одного вечора на мене найшла ця фантазія, оволодіти нею посеред залі, при люстрах, запалених свічках, при палаючім камині, поміж настановленими в коло, немов для великого вечірнього приняття, кріслами; вона мала бути в балевій сукні з своїм букетом та своїм віялом, з усіми своїми брилянтами на пальцях і шиї, з піррями на голові, в можливо найроскішнішім убранині, а я вдягнений ведмедем; вона згодилася на це.

Коли все було приготовано, слуги були дуже здивовані, бо отримали наказ замкнути всі двері й нікого не впускати; вони нічогісінсько в цім не розуміли і віддалились з таким дурацьким виглядом, що ми почали реготати. Безумовно вони подумали, що їх господиня певно збожеволіла; але те, що вони думали або не думали, зовсім нас не цікавило.

Цей вечір найкумедніший у моїм житті. Чи ти собі уявляєш, який я мусів мати вигляд з шляпою з піррями під лапою, з перстнями на всіх кігтях, з маленькою шпагою з срібним

держаком та небесно блакитною стрічкою на її ручці? Я наблизився до красуні; і, зробивши їй найграціозніший реверанс, сів біля неї та почав по всім правилам її облогу. Перебільшенні упадання, вишукані мадригали, котрі я їй казав, увесь той жаргон, який вживається в подібних випадках, все це набірало дивовижного відтінку, проходячи через мою ведмежу морду; бо я мав роскішну намальовану на картоні голову, яку я був хутко змушеній кинути під стіл, остильки було в цей вечір принадним моє божество й остильки сильною була моя жадоба поцілувати її руку, і більше ніж руку. Незабаром шкіра послідувала за головою; бо, не маючи звички бути ведмедем, я дуже добре, і більш ніж це було потрібно, задихувався в ній. Тоді, як ти можеш собі уявити, розпочалась сильна гра з балевим туалетом: як сніг падало пірря навколо моєї красуні, плечі хутко вийшли з рукавів, груди з корсета, ніжки з чевреків і ноги з панчох: рознізане кольє покотилося по підлозі, і я гадаю, що ніколи свіжіша сукня не була ще так немилосердно зімнята та потріпана; сукня була з сріблястого газу, а підкладка з білого отласу. При цій нагоді Розета виявила героїзм, зовсім не істотний її половині, і який надав мені про неї найвищу опінію. — Вона була присутна при грабунку свого туалету, як незацікавлений свідок, і не виявила ані на хвилинку найменшого жалю за своєю

сукнею та своїми мережевами; навпаки, вона була скажено весела, та сама допомогала розривати та роздирати те, що не досить швидко, згідно з моїм або її бажанням, розвязувалось або відстъобувалось.

Чи ти не знаходиш цього таким гарним, що його варто б занести до історії, поруч з найблискучішими вчинками героїв античності? Найбільший доказ кохання, який тільки може дати жінка своєму коханцеві, це коли вона не каже йому: будьте обережні, не зімніть мені убрання та не зробіть плям, — особливо, як-що її сукня нова. — Нова сукня це більша гарантія безпечності для чоловіка, ніж це загально прийнято вважати.

Розета мусить мене або дуже міцно кохати, або ж її фільософія вища навіть фільософії Епікета.

В кожному разі, я певний, що гарно оплатив Розеті вартість її сукні і більш за цю вартість, монетою, котра від того, що не мав курсу у торговців, не менш, однаке, поважана й цінна. Такий героїзм дійсно заслуговував подібної винагороди. Зрештою, як щедра жінка, вона мені чудово звернула те, що я їй дав.

Я мав божевільну насолоду, майже конвульсійну, таку, якої я не вважав себе здібним відчувати. Ці дзвінкі поцілунки, змішані з оглушливим сміхом, ці тремтячі й повні нетерпіння голублення, всі ці жагучі та дратуючі сласно-

сти, ця насолода, не вповні спробована з огляду на вбрания та на ситуацію, але в сто раз жвавіша, ніж коли б вона не мала перешкод, усе це так вплинуло на мої нерви, що мене схопили спазми, котрих я позбавився тільки з деяким трудом.

Ти не можеш собі уявити того ніжного і гордовитого вигляду, з котрим Розета дивилась на мене, дбаючи, щоб я прийшов до себе, і туповну радості та неспокою манеру, з якою вона захожувалась навколо мене: її обличчя сяяло ще від задоволення, яке вона відчувала від того, що робить на мене подібне вражіння, тоді як її очі, зовсім зрошені ніжними слізми, свідчили про її боязнь бачити мене хорим, та про участь, котру вона виявляє до моого здоровля. — Вона ніколи не здавалась мені такою роскішною, як у цю мить. В її погляді було щось таке материнське та невинне, що я цілковито забув про ту більш ніж анакреонтичну сцену, яка тільки що відбулась, і став на вколюшки перед нею, прохаючи у неї дозволу поцілувати її руку; вона дозволила мені це зробити, з дивною поважністю й гідністю.

Безумовно, ця жінка не остільки розпустна, як про це запевняє де С***, і якою вона мені самому дуже часто здавалась; її зіпсованість в її розумі, але не в її серці.

Я оповів тобі про цю сцену з поміж двадцяти інших: я гадаю, що після цього можна

без перебільшеного самохвальства вважати себе коханцем жінки.

Ну й що ж! саме цього я й не роблю. — Як тільки я повернувся додому, ця думка знов охопила мене та почала працювати в мені, як звичайно. — Я чудесно памятаю усе те, що робив і що робилося. — Найслабші рухи, найнезначніші пози, всі найменші деталі дуже ясно вирисовувались у моїй памяті; я памятаю усе, аж до найлекших модуляцій голосу, аж до найнепомітніших нюансів насолоди; тільки мені здавалось, що всі ці речі трапились не зі мною, а скорше з кимсь іншим. Я не був певний, чи це не була ілюзія, фантасмагорія, мрія, або, чи я не перечитав цього де-небудь, або, навіть, чи це не була одна з тих скомпонованих мною історій, які я собі дуже часто уявляв. Я боявся, чи я не ошахрований своєю довірливістю, чи я не іграшка якоїсь містифікації; і, не зважаючи на свідоцтво моєї стоми та на матеріальні докази, що я спав не вдома, я б охоче повірив, що я ліг до свого ліжка в звичайну годину і що я спав до самого ранку.

Я дуже нещасливий, що не можу придбати моральної певності в річі, в якій маю фізичну певність. — Звичайно буває противне, і факт доводить думку. Я хотів би собі довести факт думкою; я цього не в стані зробити; хоч це й досить дивно, але це є так. Від мене, до певної міри, залежить мати коханку; але я не

можу змусити себе повірити, що я маю її, хоч я її й маю. Як-що я не маю в собі необхідної віри навіть у такій очевидній справі, я так само не в стані повірити в якийсь простий факт, як хтось інший у Пресвяту Тройцю. Віри не можна придбати, вона — це чистий дар, спеціальна милостість неба.

Ніхто ніколи так не бажав жити життям інших та прищепити собі чужу природу як я; ніхто ніколи не встиг досягти у цьому менше за мене.

Що б я не робив, інші люди для мене тільки привиди й я не почиваю їх істнування; однаке в мене не бракує бажання пізнати їх життя і прийняти в нім участь. — Це нездатність або брак реальної симпатії до чого б то не було. Істнування або неістнування якоїсь речі чи якоїсь особи не цікавить мене досить, щоб це вражало мене чутливим та переконуючим способом. — Коли я бачу якусь жінку або чоловіка, котрий зявляється мені реально, це не лишає в моїй душі сильніших слідів за фантастичне марево сну; — навкруги мене хвилюється блідий світ тіней та фальшованих або справжніх примар, що глухо гудуть, у цьому світі я почиваю себе, остильки, оскільки це можливо, самітним, бо ні одна з тих тіней не впливає на мене добре чи зло, і вони, так мені здається, мають зовсім відмінну від мене природу.

Як-що я промовляю до них і вони мені щось відповідають, що має приблизно загальний змисл, я так само здивований, як коли б мій собака або мій кіт раптом взяли собі слово та встриали до розмови: — згук їх голосу завжди дивує мене і я дуже охоче повірив би, що вони є тільки таке втікаюче марево, об'єктивним дзеркалом котрого я сам є. Нижчий чи вищий, я безумовно не належу до їх породи. Бувають хвилі, коли я визнаю вищим за себе тільки Бога, — й інші, коли я вважаю себе рівним із мокрицею під камнем чи слімаком на його піскуватій мілині; але в якім би стані розуму я не знаходився, високо чи низько, я ніколи не зміг себе упевнити, що люди справді до мене подібні. Коли мене називають „добродію“, або коли, говорючи про мене, кажуть: — „цей чоловік“, — мені це здається дуже дивним. Навіть само мое імя вважається мені якимсь ім'ям у повітрі, що не є мое справжнє; між тим, як би тихо його не промовили посеред найсильнішого галасу, я обертаюсь зненацька з конвульсійною та гарячковою поспішністю, котрої я ніколи не міг відповідно зрозуміти. — Чи це може побоювання знайти антагоніста або ворога в цій людині, що знає мое імя і для якої я вже не являюсь юрбою?

Особливо, коли я жив з якоюсь жінкою, почував я найліпше, оскільки моя природа не-

помітно відштовхувала всякий зв'язок та всяке змішування. Я наче крапля оліви в шклянці води. Скільки б ви не вертіли та не струшували, оліва ніколи не зможе з водою звязатись; вона поділиться на сотню тисяч малесеньких кульочок, котрі зєднаються та випливуть знов на поверхню при першій хвилинці спокою; крапля оліви та шклянка води — оце моя історія. Навіть сама насолода, цей ланцюг діамантів, що звязує всі істоти, цей важкерливий вогонь, котрий розтоплює скелі й металі душі та змушує їх падати назад до неї слізами, подібно до того, як матеріальний вогонь розтоплює залізо й ґранит, хоч яку могутність має вона, ця насолода, вона ніколи не змогла мене приборкати або помягчити. Між тим, я маю дуже жваві почуття; але моя душа являється для мого тіла ворогуючою сестрою, і нещасна пара, як усяка інша законна чи незаконна пара, потребуває в постійному стані війни.

Обійми жінки, себ-то те, що, як кажуть, найкраще звязує на землі, це для мене дуже слабкі привязи, і я ніколи не бував більш віддалений від моєї коханки, ніж коли вона мене пригортала до свого серця. — Я задихувався, ось і все.

Скільки раз я зlostився сам на себе! скільки зусиль проробив я, щоб не бути таким! Як я себе умовляв бути ніжним, закоханим, пристрастним! як часто я брав свою душу за во-

лосся і тяг її до своїх уст під час якогось поцілунку! Що б я не робив, вона завжди усувалась, зникаючи, як тільки я її пускав. Яка мука для цієї нещасної душі бути присутньою при розпустах моого тіла та постійно сидіти на бенкетах, на котрих вона не має жадної їжі!

Так ось, я рішив саме з Розетою раз на завжди спробувати, чи я не являюсь може дійсно негромадським, і чи я можу бути досить зацікавлений в істнуванні другого, щоб вірити загалом у його істнування.

Я дійшов у своїх досвідах аж до виснаження, і не дуже ясно розбірався в своїх сумнівах. З нею насолода така жвава, що часто душа стає як-що не схвильована, то принаймні розвіяна, що трохи заважає точності спостережень. Зрештою, я переконався, що це не проходило повз шкіру і що я відчував тільки насолоду епідерми, в котрій душа приймала участь тільки з цікавости. Я маю задоволення, бо я молодий і палкий; але це задоволення походить у мені від мене, а не від когось іншого. Причина знаходитьться скоріше у мене самого, ніж у Розети.

Як я не намагався, я не зміг ні на хвилину вийти із себе.

Я все той же, чим був, себ-то щось дуже нудьгуюче і дуже нудне, що мені дуже не до вподоби. Я не зумів перейняти свого мізку уявою про когось іншого, мові душі почуттям

когось іншого, моє тіла — стражданням або насолодою когось іншого. — Я увязнений сам у собі, і неможливе жадне вмішування: вязень хоче втікти, стіни тільки й чекають того, щоб впасті, двері — того, щоб відкритись та дати йому прохід; я не знаю, яка фатальність не-переможно затримує кожен камінь на його місці, а кожен засув у його оправах; мені так само неможливо впустити когось до себе, як і самому піти до інших; я не можу ні робити ні приймати візити, і я живу в оточенні юрби в найсумнішій ізольованості: мое ліжко може не бути ліжком удовиці, але мое серце лишається завжди таким.

Aх! не бути в силі побільшитись на одну єдину частинку, на один єдиний атом; не бути в стані змусити текти кров других по своїх жилах; завжди бачити своїми очима, ані ясніш, ані далі, ані інакше; чути згуки все тими ж вухами та з тим же хвилюванням; доторкатись до всього все тими ж пальцями; помічати ріжні речі незмінним органом; бути засудженим на один і той самий тембр голосу, на поворот тих самих тонів, тих самих речень та тих самих слів, і не могти віддалитись, втікти від самого себе, сковатись у якомусь куткові, куди не пішов би сам за собою; бути приневоленим завжди мати себе при собі, обідати й спати з собою, — бути все тим самим чоловіком для двадцяти нових жінок; волочитись поміж найдивовижнішими

пригодами драми нашого життя, як звичайна особа, котрої ролю ви знаєте вже на пам'ять; мислити про одні й ті ж таки речі, мати все одні й ті ж мрії: — яка це мука, яка нудьга!

Я бажав ріг братів Танію, капелюх Фортуната, ціпок Абаріса, перстень Жіжеса; я б продав свою душу, щоб видерти чарівну паличку з рук якоїсь феї, але я ніколи нічого не жадав так жагучо, як зустріти на горі, подібно до божественного Тірезіяса, цих зміїв, котрі примушують змінити пол; але в чому я найбільше заздрю чудодійним та дивовижним індійським богам, так це їх постійним аватар'ам та їх нечисленним трансформаціям.

Я почав хотіти бути іншою людиною; — потім, подумавши, що я можу, по аналогії, передбачити приближно те, що я почував би, і що я можу не відчути тоді того здивування й зміни, що їх чекав, я почав уважати за краще зробитися жінкою; ця думка завжди опановувала мене, коли я мав невиродливу коханку; бо негарна жінка, що до мене, це чоловік; у хвилини втіх я охоче змінявся б ролями, тому що дуже неприємно не бути свідомим того ефекту, який утворюєш, та судити про насолоду інших тільки по своїй власній. Ці думки й багато інших часто надавали мені, в найбільш невідповідні хвилини, роздумливий та мрійний вигляд, котрий був причиною того,

що мене обвинувачували, направду зовсім даремно, в байдужості та невірності.

Розета, яка, на велике щастя, не знає всього цього, вважає мене найбільш закоханим на цілій землі чоловіком; вона приймає цю безсилу шаленість за шаленість пристрасти, і вона віддається як найкраще всім тим експериментальним капризам, які трапляються в моїй голові.

Я зробив усе, щоб упевнитись, що володію нею: я пробував спуститись до її серця, але я завжди зупинявся на першім приступку сходів, на її шкірі або на її вустах. Не зважаючи на інтимність наших тілесних відносин, я чудово почуваю, що між нами нема нічого-сінько спільнного. Ніколи думка, подібна до моїх, не випростовувала своїх крил у цій молодій та посміхаючійся голові; ніколи це повне життя й вогню серце, що підносить таке трепечуче, кріпке та непорочне горло, не стукало в унісон з моїм серцем.

Моя душа ніколи не зедновалась із цією душою. Купідон, бог з яструбовими крилами, не цілавав Психеї в її роскішне із слонової кости чоло. Nil — ця жінка не є моєю коханкою.

Як би ти зінав, чого тільки я не робив, щоб присилувати свою душу взяти участь у коханні моого тіла! з яким запалом я поринав своїми вустами до її вуст, опускав свої руки в її волосся й як я міцно стискав її округлий та гнуучкий стан. Подібно до античної Сальмаціс,

коханки молодого Гермафродита, я намагався злити її тіло з моїм; я пив її подих і теплі сльози з повних чашечок її очей, котрі насолода викликала в ісі. Чим більше зединувались наші тіла, чим інтимніші ставали наші обійми, тим менше я її кохав. Моя душа, лишаючись сумна, дивилася із жалісним виглядом на цей журний шлюб, на котрий її не було запрошене, або вкривала від огиди своє чоло завивалом та мовчазно плакала під полою своєї мантії. — Все це, можливо, походить від того, що я справді не люблю Розети, хоч як вона заслуговує бути коханою й хоч як я бажаю її кохати.

Щоб позбавитись думки, що я це *й є я*, я створив собі дуже дивні осередки, де було зовсім неймовірно мені самого себе здібати, і, не будучи в стані викинути мою індивідуальність до крапиви, я намагався принаймні так її сплутати, щоб вона сама себе більш не впізнала. Я мав у цьому дуже незначний успіх, і це чортове *я* настирливо йде за мною, нема можливості позбавитись його; — я не маю змоги наказати передати йому, як іншим уїдливим, що я вийшов кудись чи виїхав на село.

Я мав свою коханку під час купання, і як тільки міг, намагався бути Тритоном. — Морем був дуже великий мармуровий чан. — Що ж до Нереїди, то те, що вона давала побачити, виявляло, що вода, яка б вона не була прозора, все ж не є досить проглядна для досконалої

краси тих річей, котрі вона ховала. — Я мав її вночі, при сяйві місяця, в ґондолі, під гру музики.

Це дуже звичайне в Венеції, але тут це дуже мало звичайне. — В її кареті, що неслася вперед швидким ґальопом, під гуркіт колес, скоків та товчків, то в світлі ліхтарів, то впірнувшись в найглибшу темряву... — це спосіб, якому не бракув певної пікантності, і я тобі раджу ним скористатись: але я забув, що ти поважний патріярх, і що ти не кохаєшся в подібних витонченостях. — Я влезив до неї через вікно, маючи ключ у моїй кишені. — Я змусив її прийти до мене серед білого дня, і, нарешті, я так скомпромітував її, що тепер ніхто (вилючаючи мене, звичайно) не має сумніву, що вона моя коханка.

Завдяки всім цим винаходам, котрі, як-що. я б не був такий молодий, мали б вигляд пересичної розпусти, Розета страшенно кохав мене, більш, ніж усіх інших. Вона бачить у цьому запал буйного кохання, котрого ніщо не всилі стримати і котре лишається однакове, не зважаючи на ріжници в часі та в місці. Вона бачить у цьому безнастанно відроджений вплив її чарувань та тріумф її краси, і, правду сказати, я хотів би, щоб вона мала рацію, і не моя вина, а також і не її, — треба бути справедливим, — як-що вона її не має.

Єдина провіна, котру я маю супроти неї,

це те, що я — я. Як би я їй сказав це, дитина відповіла б дуже швидко, що в її очах у цьому як-раз моя найбільша вартість; а це було б скорше чемно, ніж розумію.

Одного разу, — це було на початку нашого звязку, — мені здалось, ніби я досяг своєї цілі, одну хвилину мені навіть здалось, що я кохав; — я кохав. — О мій друже! Я жив тільки впродовж цієї хвилишки, і коли б вона була годиною, я міг би зробитись богом.

Ми виїхали вдвох на конях, я на моєму любому Феррагюсі, вона на сніжно білій кобилі, котра нагадує однорога, такі в неї свободні ноги та тонка шия. Ми їхали по широкій алеї, поміж на диво високими вязами; сонце спускалось на нас — теплувате й біляве, пересіване через прорізи листви; — ультрамаринові ромби місцями виблискували в дрібно розпорошених хмарах, довгі, блідоблакитні лінії встеляли краї обрію та змінялись на надзвичайно ніжні зелено-яблучні, коли зустрівались з оранжевими тонами заходячого сонця. — Вигляд неба був чарівний та дивний; вітрець доносив до нас не знати який надзвичайно роскішний запах диких квітів. — Час від часу перед нами летів якийсь птах та перелітав, співаючи, алею. — Дзвін з якогось села, котрого не було видко, тихо дзвонив Ангелюс, і сріблясті звуки, які доносилися до нас тільки дуже ослаблені віддаленням, мали безмежну ніжність. Наші коні

йшли ходою та ступали поруч так рівно, що один не випережував другого.

Мое серце розширювалось, а душа моя виступала з меж моого тіла. — Я ніколи не був ще такий щасливий. — Я нічого не казав, Розета також ні, а між тим ми ніколи так добре не розуміли одно одного. — Ми були так близько одно від одного, що моя нога торкалась черева коня Розети. Я схилився до неї та обійняв її стан свою рукою; вона з свого боку зробила подібний же рух та поклала свою голову на мое плече. Наші вуста з'єднались; о який невинний та чарівний поцілунок!

Наші коні все ще йшли з вільно спущеною на шию уздечкою. — Я почував, що рука Розети все слабшає, а поясниця її все більше й більше згинається. Сам я теж слабшав і був недалекий від зомління.

Ах! Запевняю тебе, що в цю мить я зовсім не мислив про те, чи я був собою, чи кимсь іншим. Ми їхали так до кінця алеї, де гуркіт ходи змусив нас раптом прийняти знов наше перше положення; це були наші знайомі, також верхи; вони підіхали до нас і почали з нами балакати. Коли б я мав пистолі, мені здається, я стрільнув би в них.

Я дивився на них з похмурим та розлюченим виглядом, котрий мусів їм здатись дуже дивним. — Зрештою, я не був у праві, коли так сильно роззлостиився на них, бо вони, не

бажаючи того, зробили мені послугу, вчасно спинивши мою насолоду, в мить, коли саме, з огляду на свою інтенсивність, вона перетворилася би в страждання або виснажилась би під виливом своєї власної сили.

Вміння спинитись у пору — це наука, котрій не дають усієї тієї пошани, на яку вона заслуговує. Инколи, лежучи з жінкою, простягають руку під її стан: спочатку це велика насолода почувати палку теплоту її тіла, ніжну та оксамитову шкіру її поясниці, мягкую білизність її боків та торкатись своєю рукою її горла, що випростовується та здрігається. — Красуня засилає в цій закоханій та чарівній позі; згиб її поясниці стає менш виразним; її живіт підіймається більш широким та рівним подихом сну; її мязи випростовуються, її голова ховається в її волоссі. — Між тим, ваша рука все більше здушена, ви починаєте помічати, що це жінка, а не сільфіда; але ви ні за що в світі не витягнете своєї руки, на це є багато причин: перша, бо досить небезпечно збудити жінку, з котрою спиш; треба бути в стані замінити чарівний сон, котрий їй сниться, ще чарівнішою реальністю; — друга, бо, прохаючи її піднятись, щоб витягти вашу руку, ви її кажете в непрямий спосіб, що вона важка і вам заважає, а це ж нечесне; або ще — ви даєте їй пізнати, що ви слабий чи стомлений, річ для вас надзвичайно принижуюча

і котра вас безконечно припизить в її уяві; — третя полягає в тому, що коли раз мали привідність у цій позі, гадають, що, лишаючись у ній, може відчути її знов, у чому помилляються. — Нещасна рука лежить під пригноблюючою її масою, кров зупиняється, нерви пошарпані, а здеревенілість коле вас своїми міліонами голок: ви щось подібні до малого Мільона Кротоніята, а матрас вашого ліжка та спина вашого божества уявляють досить вірно дві частини дерева, котрі зедналися. Нарешті, надходить день, що визволяє вас від катування, і ви вискачуєте з цієї катувальні з більшою поспішністю, ніж з якою злізає який-будь чоловік із шлюбного ешафоту.

Така історія багатьох кохань.

Це історія всіх насолод.

У чому б тут не була справа, — не зважаючи на перерву або завдяки їй, я ніколи не відчував ще подібної насолоди: я дійсно почував себе іншим. Вся душа Розети пройшла в моє тіло. — Моя душа покинула мене та наповнювала її серце, як її власна душа наповнювала мое. — Мабуть вони зустрілись по дорозі в цім довгім поцілунку на конях, як його називала від тоді Розета (що мене трохи сердило), та перетялися і змішались так інтимно, як тільки можуть зробити це душі двох смертних істот на зерні тлінної грязі.

Янголи напевне цілуються так, а справжній рай не на небі, а на вустах коханої істоти.

Я надармо чекав подібної хвилини і безуспішно намагався викликати знов її поворот.

Ми дуже часто робили знов прогулянки верхи по тій лісній алєї, при роскішних заходах сонця; дерева мали таку саму зелень, птахи співали ту ж пісню, але сонце здавалось нам безбарвним, листва пожовклою, спів птах здавався нам пронизливим та недоладним, гармонія нас облишила. Ми пускали наших коней, щоб ішли ходою й ми пробували повторити той же поцілунок. — Та ба! єднались тільки сами наші уста, і це було тільки спогадом колишнього поцілунку. — Гарний, величний, божествений, єдиний справжній поцілунок, який я дав та дістав у своїм житті, відлетів на віки, на завжди.

Від цього дня я завжди повертаєсь з лісу з невимовним почуттям суму. — Розета, хоч яка вона завжди дуже весела та жартівлива, не може уникнути цього враження й її мрійність зраджує себе невеличкою делікатно зібрanoю зморшкою, яка, що найменше, варта її посмішки.

Тільки спянілість від вина та ярке світло свічок в стані позбавити мене цеї мелянхолії. Ми пімо обое, як присуджені до смерти, мовчики, шклянку за шклянкою аж доти, доки ми не осягнемо потрібної нам дози; тоді ми починаємо сміятись і насміхатися від широго

серця над тим, що ми називаємо нашою сентиментальністю.

Ми сміємось, — бо ми не можемо плакати.

Aх! хто зможе викликати сльозу в глибині
мого висохлого ока?

Чому я мав таку насолоду в той вечір? це було б мені дуже важко сказати. Між тим, я був тоді тим самим чоловіком, Розета тою ж самою жінкою. Це не вперше прогулювавсь я верхи; вона — так само. Ми вже бачили, як заходило сонце, і це видовище нас не більше зворушувало, піж якась картина, якою захоплюються в залежності від того, які на ній фарби: більш або менш близкучі.

На світі існує багато алей вязів та каштанових дерев, і ця не була перша, по котрій ми проїздили; хто ж допоміг нам знайти на ній таке найвище зачарування, хто перетворив зівяле листя в топази, зелене листя в смарагди; хто позолотив усі ці перелітаючі атоми та зробив перли з цих краплинок води, розсіяних на лужку, котрий надавав такої ніжної гармонії згукам дзвону, що були звичайно недоладні, — та цвірінканню не знати яких там пташок? — Мабуть у повітрі була справді дуже глибока поезія, бо ж здавалось, що навіть і наші коні її почували.

Між тим, ніщо в світі не було натуральнішим та простішим: кілька дерев, кілька хмар, п'ять чи шість паростків богородської травки,

жінка та промінь сонця, який зявлявся на всьому, наче золота смужка на якомусь гербі.

Проте в моїм почуванні не було ні здивування ні подиву. Я добре себе пізнавав. Я ніколи не бував у цій місцевості, але я чудово памяタв і форму листя і положення хмар, цієї білої смуги, що перетинала небо, пливучи в тім же напрямку; цей маленький сріблястий дзвін, котрий я чув уперше, дуже часто бренів у моїх вухах і голос здавався мені голосом друга; ніколи не бувши на ній, я проїздив по цій аллії багато разів з принцесами, які їхали на однорогах; найярливіші з моїх снів прогулювались тут що-вечора, а мої пристрастні бажання обмінювались тут поцілунками цілком подібними до того, котрий злучив мене й Розету.

В цьому поцілункові для мене не було нічого нового; але він був такий, яким я його собі уявляв. Це може вперше в моїм житті я не був розчарований у своїх надіях і реальність показалась мені такою ж гарною, як ідеал. Коли б я міг знайти жінку, краєвид, архітектуру, щось, що б відповідало моєму інтимному бажанню так досконало, як ця ось хвилина відповідала тій хвилі, про котру я мріяв, я б у нічому не заздрив богам і я б дуже охоче відмовився від свого крісла в раю. — Але, справді, я не вірю, щоб звичайна людина могла опіратись впродовж години таким проймаючим насолодам; два такі поцілунки випомпували б

ціле існування та утворили б повну порожнечу в душі й у тілі.

Звичайно, це розумування не стримало б мене; бо, коли я не в стані до безкінечності продовжити своє життя, мені однаково коли померти, і я охотніше помер би від насолоди, ніж від старості та нудьги.

Але ця жінка не існує. — Та ні, вона існує; — може я відділений від неї тільки одною перегородкою. — Може я вчора або сьогодня доторкнувся до неї ліктем.

Що бракує Розеті, щоб бути цією жінкою? — Їй бракує моєї віри в те, що вона нею є. Яка ж фатальність силує мене завжди мати коханками жіноч, яких я не люблю? Її шия досить ясна, щоб повісити на неї найроскішніше мистецьки оброблене кольє; її пальці досить тонкі й гідні найгарніших та найдорожчих перстнів; рубин червонів би від приємності, що може блестіти на румяному кінчикові її делікатного вуха; її стан міг би оперезатись цестом Венери; але тільки одне кохання вміє завязати повязку її матері.

Вся цінність, котру має Розета, в ній самій, я їй нічого не дав. Я не накинув на її красу цього покривала досконалости, котрим обгортає кохання улюблену особу; — покривало Ізиди прозоре поруч і в порівнянні з цим. — Підняти його куточек може тільки пересиченість.

Я не люблю Розети; принаймні, кохання,

яке я маю до неї, як-що я його маю, не схоже до того уявлення, яке я створив собі про любов. — Звичайно, може мое уявлення не є правдиве. Я не смію нічого рішати. — В кожнім разі, вона робить мене цілком не чутливим до вартостей інших жінок, і від часу, як я її маю, я зовсім не бажав ні одної з них.

Як-що вона й має до кого мене ревнувати, так це тільки до привидів, а ці досить мало її турбують; між тим, моя уява — це найстрашніший ворог; це така річ, якої вона, при всій своїй тонкості, мабуть не помітить ніколи.

Як-що б жінки знали це! — Скільки невірностей доконує найменш пустотливий коханець своїй найкоханішій коханці! — Можна припустити, що жінки відповідають нам тим самим, і, навіть, у більшій мірі; але вони роблять так, як і ми, вони про це нічого не кажуть. — Коханка це звичайна тема, яка зникає під фіорітурами та прикрасами. — Часто-густо поцілунки, які їй дають, не для неї; в її особі обіймають уяву іншої жінки і вона не раз користується (як-що це можна назвати користуванням) бажаннями, викликаними якоюсь другою. Ax! бідна Розето, скільки разів ти служила тілом моїм мріям і надавала реальності своїм суперницям; скільки невірностей була ти мимохітним спільником! Коли б ти могла подумати, що коли мої руки стискали тебе з такою силою, коли мої вуста зливалися з твоїми,

твоя краса й твоє кохання були тут не при чому, і що твоя уява була за тисячу верстов від мене; як би тобі сказали, що ці, повні за коханої втоми, очі заплющаються для того, щоб тебе не бачити й не розвіяти ту ілюзію, яку ти лише доповнюєш, що замісць того, щоб бути коханкою, ти була тільки предметом насолоди, засобом для обдурення неможливого до здійснення бажання!

О небесні створіння, гарні крихкотілі й прозорі діви, що схиляєте свої барвінкові очі та складаєте свої руки, подібні до лілей, на золотому фоні малюнків старих німецьких майстрів, святі — на великих розписних шклах церкви, мучениці требника, що так солодко посміхаєтесь між визерунками арабесків та виходите такі біляві та свіжі з дзвону квітів! — о ви, вродливі куртизанки, що лежите зовсім голі, сховавшись у волоссі на всипаних рожами ліжках, під широкими пурпуровими фіранками, з браслетами та кольє з великих перел, з вашими віялами та вашими дзеркалами, на які заходяче сонце підвішує в тіні свої палаючі блески! — смагляві доньки Тіціяна, що так сласно виставляєте перед нами свої хвилясті стегна, свої міцні й тверді кульші, свої блискучі ясні лона, свою гнуничку та мязку поясницю! — античні богині, що підіймаєте свій білий привид у темрявах саду! — ви також побували в моєму гаремі; я володів вами по

черзі. — Свята Урсуле, я цілував твої руки на гарних руках Розети; — я грав чорним волоссям Мюранези, і ніколи Розеті не було після того так важко знов зачесатись; невинна Діяно — я був до тебе близьче, ніж Актеон, але не був перевернутий в осеня: я заступив твого вродливого Ендиміона! — Скільки суперниць, яких навіть і не запідозривають, і на котрих неможна помститись! а вони ж ще й не завжди бувають намальовані чи зроблені різьбаром!

Жінки, коли ви бачите, що ваш коханець стає ніжніший ніж звичайно, коли він стискає вас у своїх обіймах з надзвичайним зворушеннем, коли він кладе свою голову на ваші коліна й піднімає її, щоб подивитись на вас вохкими та блукаючими очима, коли насолода буде тільки побільшувати його бажання і він заглушатиме ваш голос своїми поцілунками, немов би боявся його почутти, будьте певні, що він навіть не знає, чи ви тут, чи ви з ним; що в цей мент у нього *rendez-vous* з химерою, яку ви робите реальною й якої ролю ви грате. — Багато покоївок скористалось коханням, яке запалювали королеви. — Багато жінок скористалось коханням, яке запалювали богині, і досить вульгарна реальність часто служила підніжкам ідеальному ідолові. Ось чому поети звичайно вибирають собі коханками досить брудних шлюх. — Можна десять років спати з якоюсь жінкою, ніколи її не бачивши; — це історія

багатьох великих геніїв, яких негідні або тмяні звязки дивували світ.

Я був невірний Розеті тільки в подібних випадках. Я обдурював її тільки з малюнками та статуями і в ошукуваннях вона брала рівну участь. На сумлінні я не маю ні одного найменшого матеріяльного гріха, котрим міг би собі дорікати. З цього боку я такий білий, як Юнг-Фрау, а, однаке, не будучи ні в кого захочаним, я хотів би бути закоханий у когось.

Я не шукаю нагоди, але я не гнівався б, коли б вона зявилася; коли б вона прийшла, я може б і нескористався нею, бо я маю внутрішнє переконання, що так само було б і з другою, і я волію краще, щоб так було з Розетою, ніж з усякою іншою; — бо, поза жінкою, мені, принаймні, лишається гарний приятель, повний дотепу і дуже приємно здеморалізований; а це міркування не з тих найменших, які мене стримують, бо, гублячи коханку, я був би страшенно огорчений, що втрачу друга.

IV.

Чи ти знаєш, що як-раз минає ось уже пять місяців, — так, пять місяців, це майже все одні, що пять віків, — як я ніжний коханець пані Розети? Це надзвичайно. Повірь, я не вважав себе здатним на таку сталість і не сподівався, щоб вона була така. Ми справді пара обскубаних голубів, бо тільки горлиці й здатні на такі ніжності. Як ми воркували! Ах, як ми цілувались! Чи ж ми не звивались в обіймах, як плющ! Яке істинування вдвох! Нішо в світі не було зворушливіше, і наші обов'їдні маленькі серця могли б бути поставлені на годинник, проколоті однією шпилькою, з бурхливим полум'ям, намальованим навколо них.

Пять місяців, так би мовити, в *tête-à-tête*, бо ми бачились що-дня й майже що-ночи, — двері ж для всіх інших були зачинені; — чи не досить цього, щоб шкіра, тільки при думці про це, стала така, як у курки! Ну ось! я муши сказати ще на славу незрівняної Розети, що я не дуже нудьгував, і цей час буде без сумніву найприємнішим, який я зазнав у житті. Мені здається, що неможливо розважати більш

витриманим та цікавим способом не маючого пристрасти чоловіка, бо хіба не відомо, яке страшне бував ледацтво, котре походить від порожнього серця! Неможна собі навіть уявити засобів цієї жінки.

Вона почала витягати їх із свого розуму, потім із свого серця, бо вона кохає мене до обожування. — З яким мистецтвом використовує вона найдрібнішу іскру, і як вона вміє зробити з неї полум'я! Як вона влучно керує найменшими рухами душі! Як вона обертає притлуму в ніжне маріння! І якими манівцями змушує вона повернутись до себе розум, який від неї віддаляється! — Це дивовижне! — Я захоплююсь нею, як одним з найвищих істнуочих геніїв.

Я прийшов до неї дуже похмурий, у дуже лихім настрої та шукаючи сварки. Я не знаю, як вона — чарівниця — робила це, але через кілька хвилин вона примусила мене казати їй галантні речі, хоч я не мав до цього найменшої охоти, цілувати їй руки та сміятись від усього серця, хоч я й почував страшенну злість. Чи хто має уяву подібної тиранії?

Між тим, яка б вона не була спритна, tête-à-tête не може довше продовжуватись і в останніх тижнях мені досить часто траплялось те, чого я ніколи не робив до цього часу: одкривати книжки, що лежать на столах, та читати в них кілька рядків під час перерв у розмові. Розета

помітила це, відчула від того жах, який ледви вгамувала, і наказала віднести всі книги до своєї кімнати. Признаюсь, що я за ними нудьгую, але не смію попрохати, щоб їх повернула.

На цих днях, — страшний симптом! — хтось приходив у той час, як ми були разом, і замісць зробитись скаженим від того, як це було на початках, я відчув якусь радість. Я був майже ввічливий: а підтримував розмову, яку Розета намагалась скінчити, щоб цей добродій пішов, а коли він віддалився, я почав казати, що він має розум і що бути в його товаристві досить приємно. Розета нагадала мені, що два місяці тому я як-раз знайшов його дурнем і найгіршим йолопом, який є на землі, і на це я не мав що відповісти, бо справді я це сказав; а проте я мав рацію, не зважаючи на своє очевидне протиріччя: бо в перший раз він заважав чарівному *tête-à-tête*, а в другий — він приходив на поміч виснаженій та млявій розмові (принаймні з одного боку), та позбавляв мене, на цей день, необхідності грати досить втомлюючу сцену ніжності.

Ось так стоїть тепер справа; — положення серіозне — особливо коли при цьому один з обох ще закоханий та безнадійно привязується до останків кохання другого.

Хоч я й не закоханий у Розету, але почуваю до неї дуже сильну приязнь, і я не хотів би зробити нічого такого, що могло б їй заподіяти

біль. — Я хочу, щоб вона думала, як тільки можна довше, що я її кохаю.

Я хочу цього, в подяку за всі ті години, котрі вона зробила криластими, в подяку за любов до насолоди, яку вона мені дала.

Я її дуритиму; але хіба приемна облуда не варта більш, ніж гірка правда? — бо ніколи я не осмілююсь сказати їй, що я її не кохаю. — Марна тінь кохання, якою вона живиться, здається їй такою роскішною та дорогою, вона цілує цей блідий привид з такою ніжністю та з таким запалом, що я не смію його примусити зникнути; проте, я боюсь, щоб вона не помітила під кінець, що, зрештою, це тільки примара. Цього ранку ми мали розмову, яку я передам для більшої вірності в її драматичній формі, і яка примушує мене боятись, що ми не зможемо на дуже довго продовжувати нашого звязку.

Сцена уявляє з себе ліжко Розети. Через фіранки дивиться сонце: десята година. Одна рука Розети під моєю шиєю; вона не ворушиться, боючись мене збудити. Час від часу вона трохи підводиться на лікоть та схиляє своє обличчя до моого, стримуючи свій подих. Я бачу все це повз ґрати моїх вій, бо вже година, як я більш не сплю. На сорочці Розети зовсім розірвані мережева й ковнір: ніч була бурхлива; її волосся тікає без ладу з її маленького чепчика. Вона така гарна, якою може

бути жінка, котрої не любиш, але з якою лежиш.

Розета (бачучи, що я вже не сплю). О, брид-кій сплюха!

Я (позіхаючи). Гааа!

Розета. Не позіхайте ж так, бо я вас не поцілую впродовж вісімох днів.

Я. Уф!

Розета. Здається, добродію, ви не дуже зацікавлені в тому, щоб я вас цілувала?

Я. А так.

Розета. Ви кажете це дуже відважно! — Добре; числіть, що від сьогодня я вісім днів до вас не доторкатимусь краями своїх уст. — Сьогодня вівторок; отже, до слідуючого вівторка.

Я. Ба!

Розета. Як, ба?!

Я. Так, ба! Ти мене поцілуєш ще до сьогодняшнього вечора, або я умру.

Розета. Ви помрете! Ну й самохвал! — Я вас зіпсувала, добродію.

Я. Я житиму. — Я не самохвал і ти мене не зіпсувала, навпаки. — Поперше, я прохajo тебе знести слово добродію; я остільки добре з тобою знайомий, що ти можеш мене називати по моєму імені та звертатись до мене на „ти“.

Розета. Я розбалувала тебе, Альберте!

Я. Добре. — Тепер наблизи свої вуста.

Розета. Ні, у найближчий вівторок.

Я. Лиши! хіба тепер ми будемо голубитись тільки з календарем у руках? Для цього ми обов' ще трохи за молоді. — Ну, дай же твої уста, моя інфантю, або я дістану ревматизм шиї.

Розета. Ні.

Я. А! ви хочете, щоб вас знасилували, моя гарна; чорт візьми! вас знасилують. — Це річ можлива, хоч мабуть її ще ніколи не було зроблено.

Розета. Нахаба!

Я. Вважай, моя красуне, що я тобі сказав приємність словом мабуть; це дуже чесно з моого боку. — Але ми віддалюємося від теми. Схили свою голову. Слухай: що з тобою, моя найбільш кохана султанше? Чому ми маємо такий похмурий вираз обличчя? Ми хочемо поцілувати посмішку, а не ґrimасу.

Розета (схилившись, щоб мене поцілувати). Як же я можу сміятись? Ти мені кажеш такі неприємні речі!

Я. Мій намір був казати тобі ніжні. Чому ж би я мав тобі казати неприємні речі?

Розета. Я не знаю; — але ви мені їх кажете.

Я. Ти приймаєш за різкості незначні жарти.

Розета. Незначні! Ви називаєте це незначним? Усе має значіння в коханні. — Слухайте, я б краще воліла, щоб ви мене били, ніж сміялись, як ви це робите.

Я. Отже, ти хотіла б бачити, як я плачу?

Розета. Ви завжди йдете від одної крайності до другої. Вас не прохають плакати, але балакати розсудливо й полишити цей насмішливий тон, який вам дуже не до лиця.

Я. Для мене розмовляти розсудливо та не насміхатися — це неможлива річ; отже, коли вже ти маєш до цього смак, я буду тебе бити.

Розета. Бийте.

Я (даючи їй кілька маленьких стусанців по плечу). Я краще б дав відтяти собі голову, ніж згодився б зіпсувати твое чудесне маленьке тіло та вкрити синяками білявість твоєї чарівної спини. — Моя богине, яке не в велике задоволення жінки бути побитою, але, справді, ви його не матимете.

Розета. Ви мене більш не любите.

Я. Ось що не дуже прямо випливає з переднього; це майже так же льогічно, як сказати: — Йде дощ, отже не давайте мені парасолі; або: на дворі холодно, одчиніть вікно.

Розета. Ви мене більш не любите, ви ніколи мене не любили.

Я. А! справа ускладняється: ви мене більш не любите і ви мене ніколи не любили. Це досить нельогічно: як я міг перестати щось робити, чого я ніколи не починав? — Ти добре бачиш, моя маленька королівно, що ти не знаєш, що кажеш і що ти цілковито безглазда.

Розета. Я так хотіла, щоб ви мене кохали, що я сама допомогла собі утворити цю ілюзію.

Охоче вірять тому, чого бажають; але тепер я добре бачу, що я помилилась. — Ви сами також помилились; ви прийняли прихильність за кохання, а бажання за пристрасть. — Це трапляється що-дня. Я на вас за це не гніваюсь; не від вас залежало те, що ви не закохались; я повинна обвинувачувати себе за брак чарів. Я повинна була бути гарніша, більш весела та кокетлива; я повинна була подбати піднести до тебе, о мій поете! замісць того я хотіла тебе знизити до себе; я боялась, що втрачу тебе в хмара, я мала страх, що твоя голова відбере в мене твоє серце. — Я увязнила тебе в моєму коханні, і я думала, що коли віддамся тобі цілком, ти збережеш щось від мене...

Я. Розето, відсунься трохи; твое стегно пече мене, — ти наче гарячий вугіль.

Розета. Як-що я вам заважаю, я встану. — Ax! серце із скелі, краплі води пробивають камінь, але мої слізни не проймають тебе. (Вона плаче.)

Я. Коли ви будете так плакати, ви обернете наше ліжко в купіль. — Що я кажу, в купіль? В океан! — Чи ви вмієте плакати, Розето?

Розета. Злодій!

Я. Ну ось, я вже став злодієм. Ви мене лестите, Розето, я не маю цієї чести; та бай всього тільки тихий буржуа, і я не зробив найменшого лиходійства; я може зробив одну

дурницю, а саме ту, що шалено закохався у вас: ось і все. — Невже ж ви хочете за всяку ціну примусити мене цього жалкувати? — Я вас кохав, і я кохаю вас, як тільки можу. З того часу, як я зробився вашим коханцем, я весь час ішов у вашій тіні: я вам віддавувесь мій час, мої дні й мої ночі. Я не казав вам гучних фраз, бо я люблю їх тільки коли вони написані, але я вам дав тисячу доказів моєї ніжності. Я не кажу вам про свою найточнішу вірність, це само собою розуміється; нарешті, з того часу, як ви зробились моєю коханкою, я схуд на сім картеронів. Чого ж ви ще хочете? Ось я у вашому ліжку; я був тут учора, я буду тут завтра. Хіба так поводяться з людьми, яких не люблять? Я роблю все, що ти хочеш; ти кажеш: „ходім“, — я йду; „лишаємось“, — я лишаюсь; мені здається, що я зразок закоханого на цілий світ.

Розета. Ось як-раз на це я й скаржусь, — дійсно, світовий зразок закоханого.

Я. Чим ви можете мені докорити?

Розета. Нічим, але я воліла б краще мати щось, за що могла б на вас скаржитись.

Я. Ось дивна сварка.

Розета. Це значно гірше. — Ви мене більш не любите. — Ні я, ні ви тут ні при чому. Що ж ви хочете, з цим нічого не поробиш? Певно, я б воліла краще, щоб ви зробили якусь помилку, за котру я могла б вам вибачити. —

Я б вас виляяла; ви б вибачились якось і ми помирилися би.

Я. Вся користь була б для тебе. Чим значніший був би злочин, тим яскравіше було б і примирення.

Розета. Ви добре знаєте, добродію, що я ще не мушу вживати цього засобу, і як би я тепер хотіла, то не зважаючи на те, що ви мене не любите, і що ми тепер сваримось...

Я. Так, я згожуюсь, що це справжній наслідок твого милосердя. — Отже забажай трохи; це буде краще, ніж ті безкрай фільософування, якими ми займаємося.

Розета. Ви хочете припинити непріємну для вас розмову; але, будь ласка, мій гарний друже, ми задовольнимось тільки балачками.

Я. Це не дуже цінне частування. Запевняю тебе, що ти не маєш рації, ти чарівно гарна і я почуваю до тебе щось...

Розета. Що ви виявите іншим разом.

Я. Ну ж бо, — моя кохана, та ж ви сьогодня маленька тигриця з Гірканії? Ви сьогодня безмірно жорстока! — Чи може це вас охопило палке бажання зробитись весталькою? — Це була б оригінальна примха.

Розета. А чому ні? Траплялись іще більш дивовижні примхи; але певно, весталькою для вас я буду. — Знайте, добродію, що я віддаюсь лише тим людям, які мене кохають, чи тим, яким я вірю, що вони мене кохають. Ви

не належите до жадного з цих двох родів. — Дозвольте мені встати.

Я. Як-що ти встанеш, я також встану. — Тобі буде потім трудніш знов лягти: ось і все.

Розета. Лишіть мене!

Я. Бігме, ні!

Розета (боронячись). О! ви мене пустите!

Я. Я смію, пані, довести вам протилежне!

Розета (бачучи, що вона не сильніша). Ну добре, я лишаюсь; ви мені стискаєте з такою силою руку!... Чого ви хочете від мене?

Я. Я думаю, що ви це знаєте. — Я не дозволив би собі сказати те, що я дозволяю собі робити; я занадто поважаю пристойність.

Розета (яка вже не в стані захищатись). На умові, що ти мене будеш дуже кохати... Я здаюсь.

Я. Коли ворог уже в місті, тоді вже трохи запізно капітулювати.

Розета (обіймаючи мою шию, напів зомлена). Без умов... Я покладаюсь на твою милость.

Я. Це добре.

Тут, мій любий друже, я думаю не буде недоречним поставити рядок крапок, бо решту діяльного можна б перекласти хіба тільки згукоподібними словами.

.....

Промінь сонця встиг від початку цієї сцени пройти круг цілої кімнати. З саду надходить запах липи, ніжний і проймаючий. Година най-

краща, яка тільки буває; небо синє, як зініця Англійки.

Ми встаемо, і, поснідавши з великим апетитом, ідемо зробити довгу прогуллянку по полях. Прозорість повітря, величъ сельської місцевості та вигляд цієї радісної природи надали моїй душі досить сентиментальности й ніжності, так що я змусив Розету визнати, що, зрештою, у мене таке ж таки серце, як і у всякого іншого.

Чи ти ніколи не помічав, як тінь лісів, шепотіння водограїв, спів птахів, радісні краєвиди, пающі листви та квітів, увесь цей бараж екльоґ та опису, з котрих прийнято глузувати, які б ми не були зіпсовані, тримають тим не менше нас під впливом своєї таємникої могутньості, котрій неможливо опіратись? Я признаюсь тобі, під умовою найбільшого секрету, що я ще зовсім недавно піймав себе на найпровінціяльнішому розчуленні в місці, де виспівував соловейко.

Це було в саді де ***; небо, хоч це вже було зовсім вночі, було світле, майже таке, яке буває в середині найкращих днів; воно було таке глибоке й таке прозоре, що погляд вільно сягав аж до бога. Мені здавалось, ніби я бачу, як розвиваються останні складки убрання янголів на білих закрутках дороги святого Якова.

Місяць зійшов, але велике дерево цілком ховало його; він пронизував його чорну листву міліоном маленьких сяючих дірочок, та навя-

зував до нього більше блистоқ, ніж їх коли будь мало віяло якоєсь маркизи. Тиша, повна шумів і здушених зітхань, чулась у цілому саді (це може нагадувати пафос, але це не з моєї вини); хоч я нічого не бачив крім синього світла місяця, мені здавалось, немов би я оточений якимсь населенням незнаних і коханих привидів, і я не почував себе самітним, хоч на терасі й не було нікого крім мене.

Я не думав, я не мріяв, я злився з природою, що оточувала мене, я почував, що здригаюсь разом з листвою, виблискую разом з водою, свічуясь разом з промінем, розгортаюсь разом з квіткою; я був собою не більше за дерево, воду чи чудоцвіт. Я був усім цим, і не гадаю, що можна бути більш позбавленим самого себе, ніж був я в цю мить. Зненацька, так наче мало статись щось зовсім надзвичайне, лист спинився на краї гілки, крапля води з водограя зависла в повітрі і не впала. Срібний промінь, що злетів з краю місяця, став нерухомий на своїм шляху: тільки мое серце стукало з такою звучністю, яка, здавалось мені, заповняла шумом усю цю велику просторінь.

Мое серце перестало стукати й настало така тиша, що можна було почути, як росте трава та як згучить те слово, яке хтось зовсім стиха промовив за дві сотні верств. Тоді соловейко, котрий мабуть тільки й чекав цієї хвилини, щоб

почати свій спів, кинув із свого горла таку різку та оглушливу поту, що я почув її грудьми не менше як вухами. Згук несподівано розповсюдився в цьому прозорому небі, порожньому від шелестів, та утворив у ньому гармонійну атмосферу, в котрій інші поти, що пішли за ним, літали, махаючи крилами.

Я чудово розумів усе те, що він казав, так наче б мав секрет пташиної мови. Соловейко оспівував історію кохання, якого я не зазнав. Ніколи історія не була точнішою та правдивішою. Він не опускав іні одної найдрібнішої подробиці, ні одного незловимого відтінка. Він казав мені про те, чого я не міг собі сказати, він пояснював мені те, чого я не міг зрозуміти; він давав голос моїм мріям і примушував відповідати на німий досі привид. Я знов, що мене кохають, і найтомніша руляда, яку він витягав, казала мені, що скоро я буду щасливий. Мені здавалось, що через трелі його співів, під дощем нот, до мене простягаються в промінні місяця білі руки моєї коханої. Вона поволі підводилася із паходжами серця великої столистої рожі.

Я не пробуватиму описувати тобі її красу. Є речі, для яких не вистарчаб слів. Як висловити невисловиме? Як намалювати те, що не має ні форми, ні кольору? Як записати голос без тембрі й без слів? — Я ніколи не мав стільки кохання в серці; я б притулив природу до своїх

грудей, я б стиснув порожнечу між руками так, як обійняв би стан діви; я цілував повітря, котре проносилось біля моїх уст, я плавав у промінні, яке виходило з мого сяючого тіла. Ax! як би Розета знаходилася тут! Яку чарівну нісенітницю розповів би я їй! Але жінки ніколи не вміють прибути вчасно.

Соловейко перестав співати; місяць, якому вже страшенно хотілось спати, натяг собі на очі чепчик із хмар; я покинув садок, бо нічний холод починав уже проймати мене.

Мені було холодно, і я цілком природно подумав, що в ліжку Розети мені буде тепліш, ніж у своючу, і я пішов спати до неї. — Я вийшов, скориставшись своїм ключем, бо в домі всі вже спали. — Спала й Розета, і я одержав задоволення побачити, що вона заснула, маючи ще нерозрізаний примірник моїх останніх віршів. Її обидві руки лежали понад головою, вуста посміхались і були трохи відкриті, одна нога була простягнута, друга трохи підгорнута, вона лежала в позі, повній ґрації забуття; вона була така гарна в цій позі! Я почув смертний жаль, що я більш у неї не закоханий.

Дивлячись на неї, я думав про те, що я такий дурний, як струс. Я мав, чого бажав уже так віддавна, свою коханку, свою, як свого коня та свою шпагу, молоду, гарну, закохану й розумну; що не мала матері з великими

принціпами, батька з орденами, похмурої тітки, задиракуватого брата, але мала ту невимовну приємність, що її чоловік був як слід запечатаний та забитий у чудовій дубовій, підбитій оливом труні, прикритий значкою кількістю камяних плит, а цього не слід зневажати; бо, зрештою, дуже мала розвага бути схопленим під час жагучих спазм, та полетіти доповнити насолоду на бруку, проробивши, в залежності від поверху, на котрому знаходивсь, 40 або 45 градуси дугу; — коханку вільну, як гірське повітря, і досить заможну, щоб дозволити собі найвибагливіші витонченості та приємності; до того ж таку, що не мала жадного сорту моральної уяви, яка ніколи не говорить вам ні про чесноту, коли сама випробовує якесь нове положення тіла, ні про свою репутацію, так ніби вона її ніколи й не мала, яка не бачить інтимно жадної жінки, та зневажає їх усіх майже так, ніби сама вона була чоловіком; яка дуже мало присвячує уваги плятонізмові і не ховає зовсім цього, і, між тим, завжди вкладає в кохання своє серце; — жінку, котра, коли б вона знаходилася у іншій сфері, стала б безсумнівно найчарівнішою куртизанкою в світі і примусила б збліднути славу Аспазій та Імперія!

Отже, ця жінка, з цими заслугами, була моєю. Я робив з нею все те, що хотів; я мав ключ від її кімнати й від її шухляд; я розпе-

чатував її листи; я забрав у неї її ім'я і дав їй друге. Це була моя річ, моя власність. Її молодість, її краса, її кохання, все це належало мені, всим цим я користався, всим цим я зловживав. Я примушував її спати вдень та вставати вночі, як-що мені приходила така фантазія, і вона корилась просто, не прибираючи вигляду покірливої жертви. — Вона була уважна, ніжна, і, дивна річ, цілковито вірна; — інакше сказати, як би шість місяців тому, в час, коли я жалівся, що не маю коханки, мені б показали, навіть здалеку, подібне щастя, я б зробився від того скажений від радості, і в знак задоволення я б підкинув свій капелюх аж до небес. І що ж! тепер, коли я його маю, це щастя лишає мене холодним; я ледви почуваю його, я його не почуваю, і той стан, у котрому я знахожусь, так мало на мене впливає, що я часто сумніваюсь, чи він у мене мінявся.

Я покину Розету, в цьому я внутрішнє переконаний, я певний, що через місяць, може й скорше, я так цілком та так старанно забув би її, що зовсім би й не знав, чи я з нею знайомий, чи ні! Чи це ж саме трапилось би також із нею?

Думаю, що ні.

Отже, я мислив про всі ці речі та, в якімсь почутті каяття, я поцілував у чоло сонну красуню, найчистішим та найбільш мелянхолійним

поцілунком, яким коли-будь обдаровував молодий чоловік молоду жінку в дванадцятій годині ночі.

Вона зробила якийсь маленький рух, але не пробудилася.

Я поволі роздягся, та, залізши попід ковдру, простягся вздовж неї як вуж. — Свіжість моого тіла здивувала її; вона відкрила свої очі, і, нічого не кажучи, наблизила свої вуста до моїх, та так добре оповіла мене, що я в мить зігрівся. Весь ліризм вечора обернувся в прозу, але, принаймні, в поетичну прозу. — Ця ніч одна з найчудовіших білих ночей, які я провів: я не можу більше сподіватись подібних.

У нас ще бувають приємні хвиlinи, але вони трапляються тільки тоді, коли їх підготують та приведуть якісь зовнішні, подібні до цієї, обставини, а на початках я не потрібував накручувати собі уяви зорінням на місяць та слуханням співу словая, щоб мати всю ту насолоду, яку тільки можна мати, коли не справді закоханий. В нашій основі нема ще розірваних ниток, а там і тут є вузли, і ланцюжок не так уже добре поєднаний.

Розета, яка ще закохана, робить усе можливе, щоб недопустити до цих неприємностей. На нещастя істнують на світі дві речі, котрим ніхто не в стані наказувати: кохання та нудьга.

Я, з свого боку, роблю надлюдські зусилля, щоб перемогти цю сонливість, яка мене охоп-

лює проти моєї волі і, подібно до тих провінціялів, які засипають в десятій годині у сальонах міст, я тримаю свої очі як тільки можна більш витріщеними й підіймаю свої вій пальцями! — ніщо не допомагає, і я починаю позіхати найбільш непристойно.

Люба дитина, якій на цих днях дуже подобалась гулянка по полі, повела мене вчора на село.

Може б не було зайвим зробити тобі маленький опис цієї сельської місцевости, яка досить гарна; це б трохи звеселило всю цю метафізику, а, до того, потрібний же і якийсь фон для персонажів; обличчя не можуть вималюватись на порожнечі або на цім темнім та неяснім відтинку, котрим малярі заповнюють поле свого полотна.

Її околиці дуже величаві. — Наближаєшся широкою дорогою, обведеною старими деревами, до зорі, посеред котрої знаходиться камяний обеліск, увінчаний позолоченою оливяною кулею: п'ять шляхів творять її вістря; — потім, зненацька, ґрунт поглибується. — Дорога спускається до досить вузької долини, на дні якої тече маленька річка; дорога переступає через цю річку одноарковим мостом, потім знову підіймається великими кроками на противлежний схил, на котрому сидить село; гостра дзвіниця його просвічує поміж дахами хатинок та округлими головами яблунь.

Обрій не дуже широкий, бо він з обох боків обмежений гребнем пригорку, але він веселий та дає відпочити оку.

Коло мосту стоїть млин та будівля з червоного каміння у формі башти; майже безперестанне гавкання, кілька вижелів та кілька молодих даксів з кривими лапами, що гріються на сонці перед дверима, коли б вам і надали сумнів водопроводи, то ості, прибиті до віконниць, оповіщають вас, що тут мешкає доглядач за полюванням. — В цім місці починається алея горобин, котрих червоні плоди притягають хмари птахів; через те, що по ній не дуже часто проїздять, по середині її є тільки смуга білого кольору; все ж останнє вкрите коротким та тонким мохом, і в подвійній колії, зробленій колесами повозок, крюкають та стрибають жаби, такі зелені, як хрізопрази.

Пройшовши якийсь час, опиняєшся перед залізними ґратами, які були позолочені та покрашені і сторони яких прикрашені корчохами та рогатками. Потім дорогою прямуєш до замку, якого ще не видко, бо він скованався в зелені, як пташине гніздо, не дуже однаке поспішаючи та досить часто звертаючи вбік, щоб піти відвідати якесь джерельце або водограй, елегантний кіоск або гарний краєвид, йдучи та знов вертаючи через річку по китайських та сельських мостах.

Нерівність ґрунту та піднесені для потреб

млинів греблі роблять те, що в кількох місцях річка має спади висотою від чотирьох до пяти футів, і нема нічого приємнішого, як чути коло себе дзюрчання всіх цих каскадів, найчастіш не бачучи їх, бо верби та бузина, що оточують беріг, творять над ним майже непроникливу за- вісу; але вся ця частина парку являється, тільки до де-якої міри, передпокоєм другої частини: широка дорога, що проходить повз цей маєток, нещасливо розтинає її на двоє; але це незручність, яку виправили дуже хитромудрим способом. Дві високі зубчасті стіни, повні бійниць та амбразур та імітуючі зруйновану кріпость, підносяться по обох боках дороги; вежа, з якої спускається величезна купа плющу й котра обернена в бік замку, перекидає на протилежний бастіон справжній звідний міст з залізними ланцюгами, котрий спускають що- ранку.

До середини башти проходиш через роскішну лучкову аркаду, а звідсіль до другого проходу, в котрому стоять дерева, які не підрізувались уже більш століття, величезної височини, з оповитими паразитарними рослинами стовбурами, найгарніші та найдивовижніші з усіх тих, які я коли бачив. Де-котрі з них мають листя тільки на вершках та закінчуються широкими зонтиками; другі розпускаються китицями; інші, навпаки, мають буйний пук зелені коло прикорня, звідкіль оголений стовбур

здіймається до неба, наче друге дерево, що росте в першому; можна б сказати, що це передні пляни складного краєвиду або куліс театральної декорації, такі вони дивовижні в своїм безпорядку; — плющі, що тягнуться від одного до другого і цілуєть їх так, що ледви не задушують, змішують свої чорні серця з зеленим листям і здаються їх тінями. Нема нічого більш мальовничого в світі.

В цім місці річка поширюється й творить щось подібне до маленького озера, і невелика глибина дозволяє бачити під прозорістю води роскішні водяні рослини, котрі вкривають килимом її річище. Це німфи та льотоси недбало й лініво плавають у найчистішім кришталі, відсвітлюючи хмари та схилені на березі плакучі иви; замок на другому боці, але маленький човник, пофарбований в яблучно-зелений та червоний колір, позбавляє вас необхідності проробити досить довге коліно, щоб досягти мосту.

Це збір будівель, побудованих у ріжких добах, з нерівними стінами та купою маленьких дзвінничок. Цей павільон із цегли, з рогами з каміння; цей головний будинок в рустичному стилі, повний випусків та дрібних оздоб. Цей другий павільон зовсім модерний; він має італійський плоский дах з вазами та балюстрадами з черепиці і сіни в формі шатра: всі вікна ріжкої величини та неподібні одно до од-

ного; в ріжномаштіні: можна побачити навіть хрестоподібні та гостроверхі, бо каплиця в готичному стилі. — Де-які частини мають, як китайські будинки, пофарбовані в ріжні кольори ґрати, по котрих повзе жимолость, жасмин, красоля та дикий виноград, котрого віття вільно впovзають у кімнати й наче простягають вам руку, кажучи добриден.

Не зважаючи на цю відсутність правильності, або скорше завдяки цій відсутності правильності, вигляд будівлі чарує: принаймні, не оглянеш усього одразу; є вибір, і постійно помічаєш щось нове, чого ще не бачив. Цей будинок, якого я не знав, бо він приблизно в двадцяти ле*), одразу подобався мені й я був дуже вдячний Розеті за те, що таї прийшла ця чудова думка обрати подібне гніздо для нашого кохання.

Ми прибули туди на заході дня; і через те, що ми стомились, ми повечеряли з великим апетитом і поспішили зараз же піти лягти спати (само собою розуміється, окремо), бо ми мали намір серіозно спати.

Мені спився, не знаю напевно який саме, сон рожевого кольору, повний квітів, походить із птахів, коли я почув, що до моого чола доторкнувся гарячий подих і що на цього тремтючими крилами спустився поцілунок. Ніжне приторкнення уст та солодка вохкість на чолі дали

*) Коло 4 верств. Прим. пер.

мені зрозуміти, що це не був сон: я одкрив очі, і перше, що я помітив, це була свіжа й біла шия Розети, котра схилялась над ліжком, щоб мене цілувати.

Я схопив її стан в обійми та повернув їй поцілунок з таким закоханням, як це я вже давно не робив.

Вона пішла спустити фіранку та відчинити вікно, потім повернулась і сіла на краю моого ліжка, тримаючи мою руку поміж обома своїми та граючись моїми перстнями.

Її вбрання було дуже просте, але й дуже кокетливе. Вона була без корсета, без спідниці, і мала на собі виключно довгий пенюар з білого, як молоко, батисту, дуже просторий і з широкими складками; її ноги з слонової кости сяли в вишиваних яркими та сорокатими фарбами пантофлях, надзвичайно гарненькі, хоч вони й були трохи за-великі, майже такі, як у молодих римлянок.

Бачучи її такою, я жалкував, що я вже її коханець, а не маю ще ним ставати.

Сон, який мені снився в хвилину, коли вона прийшла мене збудити таким приємним способом, не був дуже далекий від дійсності.

Моя кімната виходила на маленьке озерце, котре я недавно описував. — Жасмині оправляв вікно та струшував свої зірки, подібні до сріблястого дощу, на мій паркет; великі чужоземні квіти гойдали свої урни під моїм бальконом,

немов би для того, щоб зачарувати мене; ніжні та неясні пахощі, створені з тисячі ріжних парфумів, досягали аж до мого ліжка, з котрого я бачив, як одсвічує та виблискує міліонами своєї луски вода; птахи розмовляли, цвірінвали, щебетали й висвистували: це був гармонійний та неясний гомін, подібний до шуму якогось свята. — Напроти, на освітленім сонцем пригорку, розгортається муріжок позолоченої зелені, на котрому там і тут, під додзядом малого хлопця, паслось кілька великих бугайів. — Зовсім на горі, десь там, у далечині, виднілись величезні квадрати лісу, вже темно-зелені, від яких підіймався, скручуючись у спіралі, синюватий дим вугляренъ.

У цім краєвиді все було спокійне, свіже та усмішливе, і куди б я не кинув оком, я всюди бачив тільки гарне й молоде. Моя кімната була обита ситцем, мала рогожку на підлозі, блакитні японські вази, що мали округлі боки та довгі шийки, були повні дивного квіття й були артистично приладжені на етажерках та на камені з синього мармуру, також повному квіття; на верхніх частинах дверей були присмно намальовані сельські або пасторальні сцени в веселих кольорах; канапи й дивани стояли в усіх кутках; — а потім, гарна та молода жінка, вся в білому, котрої тіло робило прозору сукню ніжно рожевою в тих місцях, де вона його доторкалась: не можна уявити

нічого кращого для втіхи душі й для втіхи, так само, очей.

Мій задоволений та безжурний погляд переходив, з однаковою приємністю, від роскішного горщика, всього усіяного крилатими зміями та мандаринами, до пантофлі Розети, а звідсіль до краю її плеча, яке блестіло попід батистом; він затримувався на тремтючих зірках жасмину та на білому волоссі верб, що схиллялись над берегом, переходив по воді та гуляв по пригорку, а потім вертався знов до кімнати, щоб спинитись на рожевого кольору вузлах корсетки якоїсь пастушки.

Крізь розрізи листви небо одкривало тисячі синіх очей; вода зовсім тихо дзюрчала, а я, я віддавався всій цій радості, поринувши у спокійний екстаз, не розмовляючи, все ще тримаючи свою руку в обох маленьких ручках Розети.

Що б не робили: щастя біле й рожеве; інакше його неможливо представити. Ніжні кольори належать йому по праву.

Воно має на своїй палітрі тільки зелень води, синяву неба та жовтий кольор соломи; його малюнки всі ясні, як малюнки китайських мальярів. — Квіти, світло, парфуми, шовковиста та ніжна шкіра, яка торкається вашої, завуалена й невідомо звідкіль ідуча гармонія, — це дає повне щастя; немає змоги бути щасливим без цього, інакше. Я сам, що ненавижу зви-

чайне, що тільки й мрію про дивні пригоди, сильні пристрасти, горячкові екстази, дивовижні та важкі ситуації, я буваю зовсім по дурному щасливий як-раз таким чином і, що б я не робив, я не знаходив іншого способу.

Прошу тебе повірити, що я не мав тоді ні одного з цих міркувань; вони зявилися уже потому, коли я писав тобі; а в ту мить я був зайнятий тим, що насолоджувається, — єдиним заняттям розсудливого чоловіка.

Я не буду тобі описувати того життя, котре ми тут проводимо; його легко собі уявити. Воно складається з прогулянок по великих лісах, з фіялок та полуниць, з поцілунків та маленьких блакитних квітів, із сніданків на траві, з читання та забутих попід деревами книжок; — з плавання човном на воді, коли кінчик шарфа чи біла рука тягнеться по струмку, з довгих пісень та довгого сміху, котрі повторяються луною річки; — найбільш аркадське життя, яке тільки можна собі уявити!

Розета осипає мене ласками та запобіганнями; вона воркує піжніше, ніж горлиця в травні; вона кружляє круг мене та огортає мене своїми складками; вона дбає про те, щоб я не мав іншої атмосфери за її подих і іншого обрію за її очі; вона робить дуже точно свою облогу й ніщо не може до мене війти або вийти без її дозволу; вона збудувала собі біля серця маленку вартівну, з котрої пильнує день і

ніч. — Вона мені каже чарівні речі; вона мені складає дуже милі мадригали; вона стає біля мене навколошки й поводиться зо мною, як покірлива невольниця із своїм власником та паном; а це мені досить подобається, бо я люблю ці покірливі манери; я маю нахил до східного деспотизму. — Вона не робить найдрібнішої речі, не спитавши мого погляду, і, здається, цілком відмовилася від своїх примх та від своєї волі; вона намагається вгадати мою думку і запобігти їй; вона пудна із своїм розумом, ніжністю, поблажливістю; вона така досконала, що цю її досконалість хочеться викинути за вікно.

Як, біс його візьми, я міг би покинути таку чудову жінку, не скидаючись на недолюдка? — Цим можна назавжди знеславити своє серце.

О! як би я бажав зловити її на якісь помилці, знайти в неї хибу! з яким нетерпінням я чекаю приводу для сварки! але нема надії, що вона, ця негідниця, мені його дастъ! Коли, щоб викликати суперечку, я починаю розмовляти з нею грубим та різким голосом, вона відповідає мені такими солодкими речами й таким срібним голосом, з такими вохкими очима, з таким сумним та закоханим виглядом, що я сам роблю на себе враження тигра, або, принаймні, крокодила, і що, продовжуючи все сказеніти, я примушений прохати в неї вибачення.

Вона мене цілком вбиває своїм коханням; вона катує мене й що-дня, потроху, все більше стискує лещата, в які мене взято. — Мабуть вона хоче довести мене до того, щоб я казав їй, що я її ненавижу, що з нею мені до смерті нудно, й що, коли вона не дасть мені спокою, я роздеру їй її обличчя ударами канчука. — Чорт візьми! вона дійсно досягне цього, коли лишиться такою неввічливою, і це станеться хутко, або ж біс мене забере.

Незважаючи на всю цю гарну зовнішність, Розета пересичена мною так само, як я пересичений нею, але, що вона поробила для мене страшні божевілля, вона не хоче взяти на себе перед очима всієї чесної корпорації чутливих жінок вини розриву. — Кожна велика пристрасть має претенсію бути вічною, і дуже зручно взяти собі вигоди цієї вічності, не беручи її затруднень.

Розета міркує так:

Ось молодий чоловік, в якого лишилось не багато прихильності до мене; він досить наївний та лагідний і тому не відважується одверто це виявити й не знає, з якого дерева зробити стрілу; ясно, що я йому надокутила, але він скоріше поволі вмре від суму, ніж перший мене покине. Як усі поети, він має повну голову всяких гарних фраз про кохання й пристрасти, і в своїм сумлінні почуває себе обовязаним бути Тристяном чи Амадісом. — Отже, через

те, що нічого в світі не може бути нестерпиміше за ласки особи, яку перестають кохати (а не кохати жінку, це означає страшенно її ненавидіти), я буду ласкати його до нестягами та всякими способами, і тоді він таки буде змушений послати мене під три чорти або знов покохати так, як у перший день; але цього останнього він дбайливо постарається уникнути.

Не можна вигадати нічого кращого. — Хіба не чудово бути покинутою, немов Аріяна? — Вас жаліють, вами захоплюються, нема досить прокльонів для негідного, котрий мав жорсткість покинути таке принадне створіння; приймають покірливий та страждаючий вигляд, рука підпирає підборіддя, а лікоть кладуть на коліна так, щоб таким способом визначити гарні блакитні жилки своєї кисти руки. Носять більш невтішне волосся, і впродовж де-якого часу вдягають темніші сукні. Уникають вимовляти, але роблять натяки, зітхаючи маленьким, надзвичайно добре модульованим зітханням.

Така добра, така гарна, така жагуча жінка, що принесла такі значні жертви, якій неможна докорити в найменшій речі, виборча урна, перлина кохання, дзеркало без плям, молочна крапля, біла рожа, ідеальна есенція, яка може пройняти паходщами ціле життя; — жінка, яку треба б кохати навколошках, а після смерті порізати на маленькі шматочки, щоб зробити реліквій: і ось таку жінку злочинно, оманою,

підло залишити! І розбійник не зробив би гірше! Нацести їй смертний удар! — бо вона напевно б умерла від цього. — Треба мати асфальт у грудях, замісць серця, щоб поводитись у такий спосіб.

О, чоловіки! чоловіки!

Я кажу собі все це; але може ж це неправда.

Якими б великими комедіянтками не були звичайно жінки, я ледви можу повірити, що вони можуть бути ними до такої міри; і, нарешті, чи всі вияви Розети не являються тільки точним виразом її почуття до мене? — Але, як би там не було, я не можу продовжувати *tête-à-lête* із нею, й гарна господиня замку нарешті розіслала запрошення знайомим сусідам. Ми заняті приготованнями до прийняття цих човажких провінціялів та провінціялок.

Прощай, дорогий.

V.

Я помилувся. — Моє погане серце, нездатне до кохання, дало це пояснення, щоб звільнитись від тягості вдячності, якої воно не хоче переносити; я з радістю схопився за цю думку, щоб вибачити самого себе; я привязався до неї, але ніщо в світі не було таке фальшиве. Розета не грава ролі, і як-що коли-будь жінка була щира, так нею була Розета. — Ну й що ж! я майже сердюсь на неї за щирість її пристрасти, яка є зайвою звязю і робить розрив ще важчим чи менш вибачливим; я б краще волів, щоб вона була брехлива та легковажна.

Яке це дивне становище! Хотів би піти, а лишаєшся, хотів би сказати: „я тебе ненавижу“, а кажеш: „я тебе люблю“; — ваше минуле штовхає вас наперед і заважає вам обернутись назад або зупинитись. — Жалкуєш, що лишаєшся вірний. Я не знаю, який рід сорому заважає вам цілком віддатись іншим знайомим і змушує вас входити в згоду з своїм сумлінням. Дась одному все, що можеш вкрасти у другого, заховуючи зовнішню пристойність; час та випадки побачитись, які колись так натуруально

траплялись, знаходяться тепер уже лише з труднощами. — Починаєш згадувати, що маєш важні справи. — Це повне турбот становище одно з найбільш важких, але воно все ж іще не таке, в якому я знахожусь. — Коли нова приязнь одбирає вас у старої, тоді буває легше звільнитись. — З порогу будинку, який заховує в собі ваше нове кохання, солодко посміхається вам надія. Ще більш русява й рожева ілюзія літає білим крилами над тільки що зачиненою могилою своєї недавно помершої сестри; друга квітка, що ще більш розцвіла та ще більш паухуча, в якій тримтить небесна слізка, зненацька виросла поміж зівялими чашечками старого букету; перед вами одкриваються гарні блакитні перспективи; до обрію простягаються алії вохких та обережних буків; це сади з кількома блідими статуями чи якоюсь лавкою, що притулилась до стіни, вкритої плющем; муріжки з маргаритками, вузенькі балькони, що на них спіраються, дивлячись на місяць, тіні, перерізані промінням таємного світла; сальони з затемненим під широкими фіранками світлом; вся ця темрява це та самітність, що вишукує кохання, не відважуючися вийти на світ. Наче нова молодість приходить до вас. Крім того маєш зміну місць, звичок, осіб; добре почуваєш щось подібне до гризот, але бажання, котре, як весняна бджола, порхає й гуде біля вашої голови, заважає вам чути їх голос;

порожнеча вашого серця наповнена, і ваші спомини зникають під враженнями. Але тут не те ж саме; я нікого не люблю і хотів би розійтись із Розетою не тому, що вона набридла та надокучила мені, але скорше тому, що я сам собі надокучив і набрид.

Мої старі думки, які трохи вгамувались, прокинулись ще більш шалені, ніж коли-будь.— Як колись, я знов зворушений бажанням мати коханку, і як колись, навіть в обіймах Розети, я сумніваюсь, чи я її коли-небудь мав.— Я знов бачу гарну пані у вікна, в її парку часів Людовика XIV, а верховиця на своєму білому коні гальопом переїздить шляхом у лісі.— Моя ідеальна краса посміхається мені з висоти своєї гойдалки з хмар, мені здається, що я пізнаю її голос у співах птахів, у шелесті листя; мені здається, що мене кличуть з усіх боків і що доношки повітря торкаються моого обличчя тороками своїх невидимих шарфів. Як раніш у часі своїх хвилювань, я уявляю собі, що коли б я негайно виїхав і поїхав кудись дуже далеко й дуже швидко, я приїхав би в якусь місцевість, де відбуваються речі, що мене дуже обходять, і де вирішується моя доля. Я почую, що в якомусь кутку землі мене хтось нетерпляче чекає, але я не знаю, в якому самс, якась страждаюча душа жагучо кличе мене і палко мене бажає, але вона не може до мене прийти. Це й є причина моїх турбот, це те

що заважає мені лишатись на місці; але мене страшенно тягне покинути своє оточення. Мій характер не є одним з тих, до яких наближається інші; це не одна з тих постійних зірок, навколо яких і до яких трапітують інші світила; я мушу блукати по небесних полях, як зіпсований метеор, доки не стріну планети, якої сопутником я повинен бути, Сатурна, котрому я мушу накласти свій перстень. О! коли ж буде цей шлюб! Доти я не можу сподіватись ні спокою, ні відпочинку, я буду як та тремтяча й схвильована стрілка компасу, що шукає свого полюса.

Я вмочив до цього віроломного птичого клею крило, в надії лишити там тільки одне перо та думаючи, що зможу одлетіти, як тільки мені того захочеться. Але немає нічого більш важкого; я наче вкритий непомітною сіткою, котру трудніш розірвати, ніж ту, яку змайстерив Вулькан; тканина її очок така тонка та стисла, що немає щілин, крізь які можна було б утікти. Зрештою, ця сітка досить широка, і в ній можна рухатись ніби цілком вільно; її почуваєш тільки тоді, коли намагаєшся її розірвати; але тоді вона спротивляється й робиться міцна, як бронзова стіна.

О, мій ідеал! скільки часу я загубив, не роблячи ані найменшого зусилля, щоб тебе здійснити! Як підло я захопився цією насоло-

дою одної ночі! і я мало гідний зустріchi з тобою!

Інколи я мрію про інші відносини, але в мене нема нікого на увазі; — частіш я рішаю, як-що мені вдасться розірвати, ніколи не вступати в подібні відносини, а між тим ніщо не виправдує подібної постанови: бо це кохання назовні було дуже щасливе й я рішучо ні в чому не можу поскаржитись на Розету. — Вона була завжди дуже добра зі мною й проводилася у відношенні до мене як найкраще; вона була примірної вірності й не дала навіть приводу до підозріння: найбільш невспучта та неспокійна заздрість не могла б нічого знайти сказати про неї й повинна була б заспнути. — Її можна було ревнувати лише до річей минулого; правда, в цьому разі можна було б стати дуже ревнивим. Але заздрість такого роду, це, на щастя, дуже рідка витонченість, і цілком досить сучасного, щоб не йти відшукувати в минулому попід руїнами старих пристрастей, аби добувати там пляшки з отрутою та чашечки ненависті. — Як би ми думали про все це, яку жінку можна було б тоді покохати?

Кожен дуже неясно знає, що всяка жінка мала й до вас коханця: але він каже собі, — остільки пиха чоловіка має нещиріх зворотів та згибів! — що він, він перший, котрого вона справді кохала, і що тільки завдяки збігові фатальних обставин вона мала відносини з негідними її

людьми, або ще, що це була неясна жадоба серця, яке постійно, невтомно шукало свого задоволення, не знаходячи його.

Може бути, що справді кохати можна тільки невинну діву — діву тілом й уявою, — крихкотілий бутон, якого не голубив жадний зефір і нерозкриті груди якого не дістали ще ані краплі дощу, ані перлинки роси, непорочну квітку, яка розгортає своє біле убрання тільки для вас одного, роскішну лілею з срібною урною, котра не зрошуvalась жадним бажанням і котра золотилася лише вашим сяянням, колихалась лише від вашого подиху, поливалась тільки вашою рукою.

Сяяння сонця у південь не варте божественних блідостей світанку, а цілий запал досвідченої душі, яка знає життя, уступає перед небесною невинністю молодого серця, що пробуджується до кохання. — Ax! яка це гірька та соромна думка, думка про те, що витираєш поцілунки якогось другого, що може немає ані одного місця на цьому чолі, на цих устах, на цім горлі, на цих плечах, на всім цім тілі, що тепер вам належить, яке б не червоніло та не відзначувалось чужими губами; що ці божественні шепотіння, котрі приходять на поміч язикові, якому вже бракує слів, — що їх уже хтось чув; що ці такі зворушені почування не від вас навчились екстазу та забуття і що зовсім там, дуже далеко, десь зовсім збоку,

в одному з тих закутків душі, яких ніколи не досягаєш, живе ще невблаганий спомин, який зрівнює колишні наслоди з сьогодняшніми!

Хоч моя природна лінь і змушує мене давати перевагу широким шляхам над непробиваними стежками та публичному водопоєві над гірським джерельцем, мені треба буде обовязково подбати, щоб покохати якусь невинну істоту, таку наївну, як сніг, таку тримтячу, як мімоза, що вміє тільки червоніти та знижувати очі: може бути, під цією прозорою хвилею, в яку не поринав ще жаден ловець, я знайду перлину найчистішої води, гідну зрівнятих з перлиною Клеопатри; але для цього треба б розплутати вузол, котрий привязує мене до Розети, бо не з нею ж, певно, я зреалізую цю жадобу; але, правду сказати, я не почиваю в собі досить сили на це.

А потім, призватись, у глибині у мене істнує глухий та соромницький мотив, який не сміє показатись удень, а про котрий, однаке, я мушу все ж тобі сказати, коли вже я обіцяв тобі нічого від тебе не укривати; аби сповідь була похвальна, необхідно, щоб вона була повна; — цей мотив багато значить у всіх цих непевностях.

Як-що я розірву з Розетою, необхідно мусить пройти якийсь час, доки вона буде замінена, яким би легким не був той рід жінок, серед котрого я шукав би ій заступника; я при-

звичаївся з нею до насолод, від яких мені було б важко відмовитись. Правда, можна звернутись до продажних жінок; — колись я їх досить любив і в подібних обставинах мені їх не бракувало; але тепер вони стали мені страшенно огидні й викликають у мене млість. — Отже про них не треба й думати; але я остільки розпещений насолодою, отрута так глибоко пересякла мої кістки, що я не можу перенести думки лишитись на місяць чи два без жінки. — Ось егоїзм, і найбрудніший; але я думаю, що найдоброчинніші, як-що б вони захотіли бути одвертими, могли б признатись в анальгічних річах.

Ось цим я й найміцніше приклесний; не будь цієї причини, Розета й я вже давно б посварились назавжди. А потім, правду казати, упадати за жінкою — це така смертельно нудна річ, що я не почиваю до цього охоти. Знов починати казати всі ці чарівні дурниці, які я вже казав стільки разів, знов робити з себе закоханого, писати записки та відповідати на них; проводити ввечері красунь дві милі від свого дому; застужувати ноги та схоплювати нежит, стоячи під вікном та стежучи за доро-гою тінню; рахувати, сидячи на дивані, скільки вдягнених тканин відділяє вас від вашої бо-гині; презентувати букети та бігати по балях, щоб нарешті досягти того, що я й тепер маю, — чи ж це чого варте? — Краще вже лиша-

тись при своїх старих звичках. Покинути цю, щоб натрапити на другу, цілком подібну, після того, як багато хвилювався та багато попрацював, — нащо? Коли б я був закоханий, справа посунулась би сама собою і я знайшов би все це чарівним; але я зовсім не закоханий, хоч я й дуже хочу ним бути; бо, зрештою, в світі існує тільки кохання; і як-що втіха, котра є лише його тінню, має для нас стільки приналежності, якою ж мусить бути дійсність? В якій хвили невиразних екстазів, в якому озері чистих наслод повинні плавати ті, чиє серце простромує стріла з золотим вістрям, і які палають приємними запалами взаємного полумя!

Біля Розети я зазнаю той рівний спокій та рід лінивої приємності, які являються наслідком задоволення розуму, але більш нічого; а цього не досить. Часто ця солодка тупість переходить в одубілість, а цей спокій у нудьгу; тоді я вдаюсь у безрічеву розвіяність та в якесь нежиттєве маріння, котрі мене стомлюють та виснажують; — це стан, з якого я мушу вийти за всяку ціну.

О! як би я міг бути таким, як де-які з моїх друзів, що з захопленням цілють стару рукавичку, що вважають себе дуже щасливими, якщо їм стиснули руку, що не проміняють кілька поганеньких квіток, на-пів висохлих від балевого поту, на скриньку з брилянтами султанш, що вкривають слізами та зашиваною

до своїх сорочок біля серця якусь записочку, написану таким бідним та дурним стилем, що думаєш, що її переписано з Досконалого Секретаря, — що дуже кохають жінок, які мають великі ноги, вибачаючи їм це, бо вони мають гарну душу!

Як би я міг, тремтючи, стежити очима за найменшими складками убрання, чекати, доки одчиняться двері, щоб побачити, як у хвилі світла пройде дорога біла постать; як би одно тихо сказане слово примушувало мене червоніти або бліднути; як би я мав цю доброчинність не обідати, щоб раніш прийти на побачення; як би я був здатний заколоти суперника чи битись у поєдинку з чоловіком; як би, особливою милостю неба, я міг вважати розумними виродливих жінок, та добрими — виродливих і дурних; як би я міг відважитись танцювати менуєта та слухати сонати, які молоді особи грають на клавесинах або на арфі; як би мої здібності піднялись до того, що я міг би навчитись ломберу та реверсі*); нарешті, як би я був людиною, а не поетом, — я певно був би значно щасливіший, ніж є тепер; я б менше нудьгував і був би менше пудний.

Я завжди прохав у жінок тільки одного — краси. Я дуже охоче обійшовся б без розуму та душі. Для мене гарна жінка має завжди розум; — вона має розум бути гарною, і я не

*) Картярські гри. Прим. пер.

знаю, який інший вартий цього. Треба багато яскравих фраз та блискучих дотепів, щоб вони стали варті блискавок гарного ока. Я краще волію гарненькі вуста, ніж дотепне слово, й добре збудовані плечі, ніж навіть богословську доброчинність; я б дав п'ятьдесят душ за маленьку ніжку і всю поезію та всіх поетів за руку Жанни д'Арагон або за чоло чистої діви де Фоліньо. — Я люблю красу форми більш, ніж усе інше; для мене краса це видиме божество, це дотикальне щастя, це небо, що спустилось на землю. — Існують певна хвилястість контурів, певні тонкості вуст, певний розріз вій, певні схилення голови, певне подовження овалу, які приводять мене в невимовне захоплення та притягають до себе на цілі години.

Краса, це єдина річ, якої не можна придбати, яка назавжди недоступна для тих, хто її спочатку не мав; це недовгочасна та крихка квітка, що росте непосіяна, чистий дарунок неба! — О красо! найроскішніше сяюча діядемо, якою коронувати чоло може тільки випадок, — ти чудесна й дорогоцінна, як усе, що є по-за досягненням людини, як блакить неба, як золото вірки, як паході янгольської лілеї! — Можна змінити стілець на трон, можна покорити все-світ, багато хто це зробив; але хто може не стати навколошки перед тобою, справжнім втіленням Господньої думки?

Що правда, я хочу тільки краси; але вона потрібна мені така досконала, що мабуть я її ніколи не зустріну. Я бачив тут і там кількох жінок з чудесними частинами тіла; але інші частини були досить звичайні; я кохав у них те, що вони мали найкращого, не приймаючи на увагу решти; але в кожному разі, нищити так половину коханки і в думці ампутувати все, що вона має виродливого або звичайного, звертаючи свої очі тільки на те, що вона може мати гарного, — це досить важка праця та болізна операція.

Краса це гармонія, і дивиться на якусь особу, яка у всьому однаково виродлива, — часто менш неприємно, ніж на жінку нерівномірно у всьому гарну. Ніщо мені не буває так неприємно бачити, як нескінчений шедевр і красу, котрій чогось бракує; — товста пляма менше вражає око на грубій шерсті, ніж на роскішній матерії.

Розета — зовсім гарна; її можна вважати навіть красунею, але вона далека від реалізації того, про що я мрію; це статуя, котрої кілька частин зовсім закінчені; другі ще не так ясно визначаються з цілого; в місця, які виявлені з великою тонкістю та чаруванням, і кілька інших, які випрацьовані більш вяло та неуважно. — Невправним очам здається, що статуя зовсім закінчена і в повній красі; але уважніший споглядач хутко розпізнає в ній

місця, де праця не досить ретельна, а контури, аби досягти чистоти, яка їм належиться, потрібують, щоб по них ще багато разів пройшов та знов перейшов пензель творця; навести полиск і закінчити цей мармур мусить кохання; отже не я його довершу. Зрештою, я зовсім не обмежую краси тим або іншим згибом ліній.

Повітря, рух, хід, подих, фарби, згук, пахощі, все те, що живе, це, на мій погляд, творить композицію краси; їй по праву належить усе, що напарфумоване, що співає чи сяє.

Я люблю дорогоцінну парчу, роскішні матерії з їх просторими та могутніми складками; я люблю великі квіти та коробки, прозорість живої води та відсвічуючий блиск шляхетної зброї, расових коней та великих білих собак, як їх бачиш на картинах Поля Веронез. — З цього боку я справжній поганець і зовсім не шаную негарних вродою богів: — хоч, у глибині, я не вповні те, що називають нерелігійним, проте, ніхто, фактично, не гірший християнин, ніж я. — Я не розумію цього умертвіння тіла, котре творить ество християнства, я вважаю, що вражати твір Бога — святотатство, і я не можу повірити тому, що тіло нечисте, бо він його створив сам своїми руками та подібне до свого образу.

Я не дуже одобрюю ці довгі блюзи темного кольору, з котрих висувається тільки голова

та дві руки, і ці полотнища, на котрих усе залляте тінню, крім чола, яке світиться.

Я хочу, щоб усюди проходило сонце, щоб було яко мога більш світла та менше темряви, щоб фарби блистіли, щоб лінія звивалась, щоб голість гордовито виявляла себе, і щоб тіло не ховало того, що воно істнує, бо воно, так само як і дух, вічний гімн похвали Богові.

Я чудово розумію скажений ентузіазм Греків до краси; і, що до мене, я не знаюжу нічого абсурдного в цім законі, котрий примушував суддів слухати оборонних промов адвокатів тільки в темних місцях, зі страху, щоб врода, грація рухів та постаті цих останніх не впливали на прихильність суддів та не переважували важок.

Я б нічого не купив у виродливої продавщиці; я більш охоче даю жебракам, котрих лахміття та худорлявість мальовничі. — Є маленький Італієць, хорий на лихоманку, зелений як цитрина, з великими чорно-білими очима, які займають половину його обличчя; — можна б подумати, що це Мурільо або Еспаньольє без рями, якого торговець-антіквар виставив коло підпорки: — цей завжди отримує на два су більше, ніж інші. — Я б ніколи не бив гарного коня чи гарного пса, і я не хотів би мати друга або слуги, котрий не мав би приємної зовнішності.

Мені справжня мука — дивитися на гидкі речі або огидні обличчя. Негарного смаку бу-

дівля, негарної форми меблі — не дозволяють мені добре себе почувати в якомусь домі, який би комфортабельний та приваблюючий він не був у всім іншім. Найкраще вино в негарній шклянці здається мені несмашним, і, признаюсь, я б волів краще найпростішу їду Лакедемонян на поливі Бернара де Паліссі, ніж найніжнішу дичину на глиняній тарілці.

Зовнішність завжди сильно на мене впливала, і саме цьому я уникаю товариства старих; воно дає мені смуток та неприємно вражає мене, бо старі мають зморшки й бридкий вигляд, хоч, однаке, де-які з них мають спеціальну красу; і в жалости, яку я до них почиваю, є багато відрази: — з усіх руїн на світі безумовно найсумніш дивитись на людську руїну.

Коли б я був мальром (а я завжди жалував, що я ним не є), я б населяв свої полотнища тільки богинями, німфами, мадоннами, херувімами та коханням. — Присвятити свої пензлі робленню портретів, як-що це тільки не вродливі особи, — це здається мені злочином образи мальрства; і, далекий від бажання подвоїти ці виродливі чи огидні обличчя, ці невиразні чи вульгарні голови, я б скорше схилився до того, щоб їх відтяти з оригіналу. — Жорстокість Калігулі, коли б вона примінювалась у цім напрямі, здавалась би мені майже похвальною.

Єдина річ на світі, якої я справді жагучо бажав, це бути гарним.

Під „бути гарним“ я розумію бути таким гарним, як Парис або Апольон. Не бути виродливим, мати досить правильні риси, себ-то мати ніс посеред обличчя, ані кирпатий, ані крючкуватий, очі, які не є ні червоні, ні з вигорнутими віками, пристойно вирізаний рот, — це не є бути гарним: в цім розумінні й я був би гарний, а я вважаю себе так віддаленим від тої уяви, яку я склав собі про мужеську красу, що скорше порівнюю себе до тих статусток з молотками, які вибивають години на дзвіницях; я був би до них так само подібний і тоді, коли б мав горби на кожнім плечі, кручені ноги, як у такси, ніс та морду малпи.

Часто я дивлюсь на себе в дзеркало, впродовж цілих годин, з такою нерухомістю та уважністю, які трудно уявити, дивлюсь, щоб побачити, чи не трапилось якесь покращання в моїм обличчі; я чекаю, що лінії зрушаться та випростаються або закругляться з більшою тонкістю та ясністю, що мое око запалає та плаватиме в жвавішім плині, що кривина, котра віddілює мое чоло від моого носу, заповниться, та що мій профіль цим способом наберє спокою та простоти грецького профіля; і я завжди дуже здивований, що це не трапляється. Я завжди надіюсь, що цієї або другої весни я позбавлюсь тої форми, яку маю, подібно до змія, що облишає свою стару шкуру.

Подумати тільки, що так небагато треба,

щоб я зробився гарним і що я ніколи не стану таким! В чому ж річ? Пів лінії, соту, тисячу частину лінії придати або відняти в тому чи іншому місці, трохи менш тіла на цій ось кістці, трохи більше на тій, — маляр, скульптор припасували б це в пів години. На чім залежало атомам, котрі мене складають, скристалізуватись таким або іншим способом? Чому було важно, щоб цей контур почався тут, а кінчився там, і в чому полягала необхідність, щоб я був такий, а не інакший? — Справді, коли б я тримав випадок за горло, мені здається, що я задушив би його.

Тому, що якісь нещасній частинці чогось було довгодоби упасти десь там та по дурному згуститись у це недоладне обличчя, яке я маю, я мушу бути вічно нещасний! Чи ж це не найглуїша, не найбільш безглузда в світі річ? Як це так робиться, що моя душа, хоч яке вона має палкє бажання, не може скинути мізерної мерлятини, яку носить, та піти одушевити одну з цих статуй, яких бездоганна краса її засмучує та чарує? Є дві чи три особи, яких я з насолодою убив би, маючи старання не зрашити та не попсувати їх, як-що я володів би тим словом, котре примушує душі переселюватись з одного тіла до другого. — Мені завжди здавалось, що, щоб робити те, чого я хочу (а я не знаю, чого я хочу), мені б була потрібна дуже велика й дуже досконала краса,

і я уявляю собі, що коли б я її мав, мое таке змішане та пошарпане життя було б також гарне.

Стільки гарних облич бачиш на картинах! — чому ні одно з цих не є мое? — Бачиш стільки чарівних голов, котрі зникають під порохом часу в глибині старих галерей! Чи не було б значно краще, щоб вони полишили свої рямі та прийшли розквісти на моїх плечах? Чи дуже б постраждала репутація Рафаеля, коли б один з його янголів, яких він змушував літати роєм у блакитті своїх полотнищ, передав мені на тридцять років своє личко? Є стільки місць, і то найроскішніших, у його фресках які облупились та упали від старости! На це не звернули б і уваги. Що роблять навколо цих стін ці мовчазні красуні, на котрих прості люди ледви кидають неуважний погляд? і чому Бог або випадок не має розуму зробити того, що вміє зробити людина кількома волосинами, приробленими до палиці, та кількома сполученнями ріжких кольорів, розпущеними на дощечці?

Мое перше враження від одної з цих роскішних голів, котрих погляд немов проходить через вас та сягає до безмежного, це захоплення та очаровання, до якого примішується ще певний жах: мої очі робляться вохкі, мое серце стукає; тоді, коли я трохи звик до них і коли я трохи забагнув секрет їх краси, я роблю мовчазне порівняння її до своєї; в глибині моеї

душі заздрість звивається в вузли так, як гадюка, і я вживаю всіх зусиль, щоб не кинутись на полотнище та не розірвати його на шматки.

Бути гарним, себ-то мати в собі чарування, яке робить те, що всі до вас усміхаються й вітають вас; що перед тим, як з вами говорити, всі вже попереджені на вашу користь та схильні бути з вами одної думки; що досить вам пройти по якійсь вулиці, або показатись на якімсь балконі, щоб створити собі в юрбі друзів або коханок; не потрібувати бути привітливим, щоб тебе кохали, бути позбавленим усіх цих видатків дотепу та приємности, до яких вас примушує виродливість; не потрібувати цих тисяч моральних якостей, котрі треба мати, щоб замінити красу тіла; який роскішний та знаменитий дар!

А той, хто зєднав би з найвищою красою найвищу силу, той, хто під шкірою Антіноїса мав би мязи Геркулеса, чого б він ще міг бажати? Я певний, що з обома цими речами і з душою, яку я маю, рапіш, ніж через три роки, я став би імператором всесвіту!

Друга річ, якої я бажав майже таксамо, як краси й сили, це дар переноситись з одного місця на друге, так швидко, як думка.

Краса янгола, сила тигра та крила орла, — і я б почав вважати, що світ не так уже зле організований, як то я гадав спочатку.

Гарне личко, щоб знадити та зачарувати свою здобич, крила, щоб кинутись на неї та

ухопити їй понести її, кігті, щоб її розірвати, — доки я цього не матиму, я буду нещасливий.

Всі пристрасти та всі смаки, які я мав, були тільки замаскованим цих трьох бажань. Я любив зброю, коней та жінок: — зброю, щоб замінити перви, яких я не мав; коней, щоб вони служили мені крилами; жінок, щоб мати хоч у деяких з них ту красу, якої мені самому бракувало.

Я особливо кохав найвигадливіш смертельну зброю, і ту, від котрої рани неможна вилікувати. Я ніколи не мав нагоди скористатись одним із цих крісів чи ятаганів: тим не менш я люблю мати їх павколо себе; я витягаю їх із піхви з невимовним почуттям певності та сили, і я дуже енергійно, не розбіраючи, фехтуюся ними; і коли, випадково, я враз побачу своє обличчя в якомусь дзеркалі, я дивуюсь його жорстокому виразові.

Що ж до коней, я їх до того виснажую, що вони або мусять здохнути, або знайти привід для одпочинку. Коли б я не відмовився їздити верхи на Феррагюсі, він давно б уже здох, а це було б жаль, бо він чудова тварина. Який арабський кінь зміг би мати такі швидкі й тонкі ноги, як міс бажання?

В жінках я шукав тільки зовнішності, і, що досі всі ті, котрих я бачив, далеко не відповідають тій ідеї, яку я створив собі про красу, я знов повернув до картин та статуй; — це, однакож, досить мізерний засіб, коли маєш такі

запальні почуття як мої. — Проте, є щось величне та гарне в коханні до статуї; це те, що любов тут цілковито незацікавлена, що тут не маєш боятись ні пересичення, ні огиди побіди, і що неможна розумно надіятись на друге чудо, подібне до історії Пігмаліона. — Неможливе мені завжди подобалось.

Чи не дивне, що я, який перебуваю ще в найясніших місяцях юнацтва, який не тільки далеко не всім зловживав, але не користався навіть найпростішими річами, що я дійшов до цього ступня пересичення, що мене вже дражнить тільки чудернацьке або важке? Нехіть слідує за втіхою, це природний і зрозумілий закон. Дуже легко пояснити, коли якийсь чоловік, що їв на бенкеті від усіх страв і в великій кількості, не хоче більш їсти і пробув збудити свій заснулий палац тисячами стріл коріннів або зворушуючих вин; але, щоб чоловік, котрий тільки сідає за стіл і котрий ледви спробував перші страви, вже пройнявся цією чванливою відразою і міг доторкнутись без блювоти тільки до страв надзвичайного смаку та любив тільки фазаняче мясо, краплені синевою сирі, трюфелі та вина, що пахнуть кремінем з рушници, — це феномен, який може бути наслідком незвичайної організації; це немов шостимісячна дитина, що знайшла б молоко своєї мамки несмачним і хотіла б смоктати тільки горілку.

Я такий стомлений, наче б проробив усі чудеса Сарданапала, а, між тим, мое життя по зовнішності було дуже невинне й спокійне; це помилка гадати, що володіння єдиний шлях, котрий веде до пересичення. До нього доходиш також бажанням, і здергливість псує більш, ніж нестриманість.

Таке бажання, як мое, це щось, що втомлює інакше, ніж володіння. Його погляд перебігає та проходить до речі, которую хоче мати і яка сяє понад ним, швидче і глибше, ніж коли б він її доторкався: чому б ще навчило вживання її? Який досвід може зрівнятись з цим постійним та пристрасним спогляданням?

Я перейшов через стільки річей, хоч я обійшов їх дуже мало, що тепер мене приваблюють тільки найкрутіші шпилі. — Я маю приступи тої хороби, яку пізнають народи та могутні люди у своїй старості: — неможливості. — Все те, що я всілі зробити, зовсім мене не приваблює.

Тіберію, Калігулью, Нероне, великих Римлянів імперії, ви, котрих так зле зрозуміли і котрих переслідує своїм гавканням зграя реторів, я страждаю вашою болізнью й я вас жалію всим тим лишком жалю, який я ще маю! Я також хотів би збудувати міст на морі та прокласти брук на хвилях; я мріяв про те, щоб палити міста для ілюмінації моїх банкетів; я хотів бути жінкою, щоб зазнати нових солодощів.

Твій озолочений будинок, о, Нероне, це тільки брудні стійла в порівнянні з тим палацом, який я собі будував; моя гардероба краще оздоблена, ніж твоя, Геліогабалю, і зовсім інакше роскішна. Мої цирки мають значно більше звірів та значно кріавіші за ваші, мої парфуми гостріші та більш проймаючі, я маю значно більше та гарніших рабів; я також запрягав до моєї колесниці голих куртизанок, я проходив по людях такими ж зневажливими кроками, як і ви.

Велетні античного світу, в моїх слабких грудях беться таке саме велике серце, як ваше, і, на вашому місці, я б зробив те, що ви робили, а може й більше. Скільки вавилонських веж скупчив я одну на другу, щоб досягти неба, набити зорі по лицах та плюнути звідтіль на цілий всесвіт! Чому ж я не бог, коли я не можу бути людиною?

О! Мені здається, що потрібно сто тисяч віків небуття, щоб я відпочинув від утоми цих двадцяти років життя. — Боги небес, який камінь скотите ви на мене? до якої темряви ви мене вкинете? з якої Лети ви змусите мене напуватись? під якою горою ви поховаете Титана? Чи є моїм призначенням видихати з моїх уст полум'я вулькана та робити землетруси, коли я повернатимусь з боку на бік?

Коли я думаю про те, що народився від такої ніжної, такої відданої матері, що мала

такий простий смак та прості звички, я дуже здивований, що її живіт не розірвався, коли вона мене носила. Як це так сталось, що ні одна з її спокійних та чистих думок не перейшла до моого тіла разом з тою кровлю, котру вона мені передала? і чому я тільки син її тіла, але не її духа? Горлиця створила тигра, котрий хотів би мати здобичю своїх кігтів цілий світ.

Я прожив у найспокійнішому та найневиннішому оточенні. Важко собі уявити так чисто оправлене існування, як мое. Мої роки промінули в тіні материного крісла, з маленькими сестрами та хатньою собакою. Навколо себе я бачив тільки добрі, ніжні й спокійні голови старих слуг, посивілих у нас на службі і до певної міри наслідних, родичів, або поважних та розсудливих друзів, одягнутих у чорне, і які перекладали свої рукавички, то одну, то другу, на краю свого капелюха; кілька тіток певного віку, товстеньких, чистеньких, дискретних, в осліплюючій білизні, в сірих спідницях, вязаних мітенках, що тримали руки коло поясу немов особи, котрі віддалися релігії; сувору, майже сумну мебель, столлярні вироби з голого дубу, скіряне оббиття, цілий *interieur* здержаного та заглушеного кольору, як їх малювали де-які флямандські майстри.

Сад був вохкий та похмурий; бук, що вимальовував у нім його частини, плющ, що

вкривав стіни, та кілька сосен з лисими гілками, мали завдання репрезентувати в нім зелень, але досить зле в цьому встигали; будинок з цегли, з дуже високим дахом, хоч і просторий та в гарному стані, мав щось понуре і стомлене.

Дійсно, ніщо не було так властиве самітному, суворому та мелянхолійному життю, як подібне помешкання. Здавалось неможливим, щоб усі діти, виховані в такому домі, не стали врешті попами або ченцями. І що ж! У цій атмосфері чистоти й відпочинку, під цією тінню та цією серіозністю я помалу-помалу псувається, так, що це було зовсім непомітно, як дерен під соломою. В середині цієї чесної, побожної, святої родини я дійшов до стану жахливої розпусти.

Це не був вплив суспільства, бо я його не бачив; ні вогонь пристрасти, бо я одубівав під льодяним потом цих чесних стін. — Червак не переповз із серцевини іншого плоду до моого серця. Він вилупився сам із себе в самій середині моєго мізкового мякуша, який він згриз та вкрив зморшками у всіх напрямках: на зовні ніщо не виявлялось та не видавало того, що я зіпсувався. Я не мав ні плям, ні червоточин; але в середині я був увесь порожній і у мене лишалась тільки тонка плівка, яку б міг роздерти найменший удар.

Хіба це не непояснена річ, що дитина, рожена від доброчинних батьків, вихована

з дбайливістю та увагою, тримана далеко від усякої злой речі, сама так зіпсувалась і дійшла до того, до чого я дійшов? Я певний, що шукаючи аж до шостої генерації, не можна б знайти поміж моїми предками ні однієї атому, подібного до тих, з яких я складений. Я не належу до своєї родини; я не парость цього шляхетного дерева, тільки отруйний гриб, що виріс у якусь важку ніч грози між його моховим корінням; а проте ніхто не мав більш стремлінь та поривань до гарного, ніж я, ніхто не спробував впертіш розгорнути свої крила; але кожна спроба робила мое падіння ще глибшим, і те, що повинно було мене спасти, мене згубило.

Самітність для мене гірша, ніж світ, хоч я більш бажаю першої, ніж другого. — Все те, що відбирає мене у мене самого, для мене спасенне: товариство наганяє на мене нудьгу, але воно силою вириває мене від цієї порожньої мрійності, по спиралі котрої я підіймаюсь і спускаюсь, схиливши чоло та схрестивши руки.

І ось, від часу як *tête-à-tête* припинився, і тут бувають люди, при котрих я примушений трохи стримуватись, я менш наражений впливам своїх чорних настроїв, я менш у владі цих непомірних бажань, які кидаються на серце, немов зграя шуляків, як тільки я лишаюсь якусь мить незанятій.

Тут у нашому товаристві буває кілька досить

вродливих жінок та один або два досить привітливих та дуже веселих молодих чоловіків; але у всім цім провінціяльнім раї мене найбільш очаровує молодий кавалір, котрий пріїхав перед двома або трьома днями; — він подобався мені з самого початку, і я почув до нього приязнь, побачивши тільки, як він злазить з коня. Неможливо мати більшої ґрації; він не дуже високий, але стрункий та має чудовий стан; в його ході й жестах є щось ніжне й хвилясте, щось надзвичайно приємне; багато жінок позаздрили б його рукам та ногам. Єдина хиба, яка в ньому є, це те, що він занадто гарний та має заделікатні для мужчини риси. Він падлений парою найгарніших та найбільш карих очей у світі, котрі мають невимовну експресію і котрих позір важко витримати; але, що він дуже молодий і не має й ознаки бороди, мягкість та довершеність його нижньої частини обличчя трохи зменшує жвавість його орлиних зіниць; його темне та вилискувате волосся спадає великими пуклями на його шию та надає його голові якийсь особливий характер.

Так ось нарешті зреалізований та йде-передо мною один з типів краси, про котрі я mrіяв! Який жаль, що це чоловік, або який жаль, що я не жінка!

Цей Адоніс, котрий до свого гарного обличчя долучає дуже жвавий та дуже широкий

розум, може ще тішитись тим привілеєм, що може дати до послуг своїм влучним словам та своїм жартам голос сріблястого та дзвінкового тембру, якого трудно слухати без схвилювання.

Він справді досконалий.

Здається, він поділяє мій смак до гарних речей, бо його убрання дуже коштовне та дуже вищукане, його кінь росовий і дуже гарячий; а для повноти й цільності всього, він мав пажа, що їхав позаду нього на маленькому конику; цей паж був білявий, рожевий, гарненький, як серафим, чотирнадцять чи пятнадцять років, він наполовину спав і був такий стомлений від проробленої що-йно подорожі, що його хазяїн був змушений зняти його з сідельця та віднести на своїх руках до кімнати. Розета дуже добре його привітала, і я гадаю, що вона мав замір скористатись ним, щоб збудити мою заздрість та змусити таким способом виявитись тому лишкові полумя, що спить під попелом моєї згаслої пристрасти.

Який би, однаке, не був загрозливий подібний суперник, я мало склонний бути заздрісним, і він мене остильки до себе приваблює, що я досить охоче звіксся б свого кохання, щоб придбати його приязнь.

VI.

Як-що мягкосердний читач буде ласкавий нам це дозволити, ми в цьому місці на де-який час покинемо інтересну своїм марінням особу, яка досі займала собою всю сцену й промовляла на свій власний рахунок, та звернемось до звичайної форми роману, не забороняючи собі однаке потім вжити драматичної форми, як-що будемо мати і в ній потребу, та лишаючи за собою право використати ще цей рід епістолярної сповіді, яку вище згаданий молодий чоловік направляв до свого друга; бо ми переважані, що які б проникливі та розумні ми не були, ми, певно, знаємо про нього значно менше, ніж він сам.

...Маленький паж був такий стомлений, що спав на руках у свого пана й що його маленька, розтріпана голова колисалась наче у мертвого. Від воріт до кімнати, яку було призначено для новоприбувшого, було досить далеко, і слуга, який ішов перед ним, запропонував у свою чергу понести дитину; але молодий кавалір, для якого ця вага, здавалось, була наче перо, подякував та не захотів її

позбавитись: він дуже ніжно, з тисячю обережностей, щоб не збудити пажа, поклав його на канапу; мати не могла б зробити цього краще.

Коли слуга віддалився і зачинились двері, він став перед пажем навколошки та спробував зняти з нього його черевики; але невеличкі опухлі та стомлені ноги маленького, що спав, робили цю операцію досить важкою, і він час від часу неясно та нескладно стогнав, як людина, що ось-ось прокинеться; тоді молодий кавалір спинявся й чекав, доки пажем знов опанує сон. Нарешті черевики піддалися, це було найважніше; панчохи не дуже противились. Скінчивши цю операцію, пан узяв обидві ноги дитини й одну за другою поклав їх на оксамит канапи; це були наїгарніші ноги в світі, дуже маленькі, білі, як нова слонова кістка, трохи порожевілі від тиску черевиків, у яких вони були увязнені впродовж сімнадцяти годин; ці ноги були замалі навіть для жінки і, здавалось, ніколи не ступали; та частина ноги, яку було видко, була округла, повна, блискуча, прозора, з синюватими жилками; нога найдосконалішої чарівної ніжності; нога достойна назви ніжки.

Молодий чоловік, все ще навколошках, дивився на ці маленькі ноги з закохано-захопленою увагою; він схилився, взяв ліву й поцілував її, потім узяв праву й також поцілував її; потім, поцілунок за поцілунком, він піднявся

здовж ноги аж до місця, де починалась тканина. — Паж трохи підвів свої довгі вій і подивився на свого пана доброзичливим і сонним поглядом, у якому не було ніякого здивування. — „Мене давить пояс“, — сказав він, просунувши свій палець під стрічку, і знов заснув. — Хазяїн розстебнув пояс, підняв голову пажа на подушку, і, доторкнувшись до ніг, які з палаючих зробились трохи холодними, дбало загорнув їх своїм плащем, узяв крісло й сів як найближче до канапи. Так минуло дві години; молодий чоловік дивився як спить дитина, стежучи за тінями її снів на чолі. Єдиний шум, який було чути в кімнаті, був рівний подих та тік-так годинника.

Дійсно, це була дуже мила картина. Протилежність цих двох родів краси була така ефектна, що її міг би добре використати зручний маляр. Хазяїн був гарний як жінка, — паж як молода дівчина. Ця округла та рожева голівка, покладена на своє волосся, мала вигляд брески в листях; вона мала її свіжість та її мягкість, хоч утома від подорожі відняла у неї трохи звичайного бліску; напів-одкриті вуста дозволяли побачити білі, як молоко, зуби, а під його повними та вилицуючими висками скрещувались блакитні жилки; вій його очей, подібні до тих золотих ниток, що розквітчуються на требниках навколо голови чистих дів, доходили майже до середини його щок; його довге

та шовковисте волосся мало одночасно відтінок і золота й срібла, — золота в тіні, срібла на свіtlі; його шия, одночасно повна й ніжна, не була істотна тому половині, на який вказувала його одіж; два чи три ґудзинки його жупанчика, розстебнуті, щоб полекшити дихання, дозволяли бачити через отвір його тонкої, з голяндського золотна, сорочки, кривокутник повного та опуклого тіла надзвичайної білявости та початок певної округлої лінії, яку важко пояснити на грудях молодого хлопця; добре приглядуючись, могло б здатись, що його стегна були трохи занадто розвинуті. — Читач може думати про це все, що схоче; ми пропонуємо йому лише прості здогадки: ми й сами знаємо про це не більше за нього, але надіємось через якийсь час дізнатись більше й обіцяємо йому вірно його сповіщати про наші відкриття. — Нехай читач, як-що він має сильніший зір, піж ми, кине свій погляд по-під мережево цієї сорочки і широко вирішить, чи цей контур занадто чи замало випинається; але ми попереджаємо його, що фіранки спущені і що в кімнаті панує напів темрява, яка не сприятиме цього роду розвідкам.

Кавалір був блідий золотистою блідістю, повною сили й життя; його зіниці плавали у вохких та блакитних сочках; прямий та тонкий ніс надавав його профілеві чудесної гордості й відважності, шкіра була така ніжна, що про-

пускала світло на краях контуру; вуста, в певні хвилини, мали найсолідшу посмішку, але звичайно вони згинались у дугу, як у деяких з тих голов, які видко на малюнках старих італійських майстрів; це надавало йому щось мило зневажливе, надзвичайно пікантне, дуже дивний та дуже чарівний вередливий дитячий вигляд.

Які ж були ті звязки, що зєднували пана з пажем, а пажа з паном? Безперечно між ними було щось більше, ніж приязнь, котра може існувати поміж господарем та слугою. Були це два приятелі чи два брати? Тоді, для чого це пересоягання? Але тому, хто побачив би сцену, яку ми тільки що описали, важко було б повірити, що ці дві особи справді були тільки тим, чим вони здавались на перший погляд.

— Мій любий янгол, як він спить! — сказав тихим голосом молодий чоловік; — я думаю, що він ніколи в житті не був стільки часу в дорозі. Двадцять ле верхи, для нього, такого слабенького! Я боюсь, щоб він не занедужав від утоми. Але ні, нічого не буде; завтра ця втома зовсім пройде; він знов дістане свій гарний кольор обличчя і буде свіжіший від троянди після дощу. — Який він тепер гарний! Як би я не боявся збудити його, я б зів його ласками! Яка в нього чарівна ямочка на підборідді! яка ніжність та білявість шкіри! — Спи добре, до-

рогої мій скарбе. Ax! я справді ревную тебе до твоєї матері, я хотів би сам створити тебе. — Чи ж він не хорий? Hi; його подих зовсім рівний і він не ворушиться. — Але, здається, хтось стукає...

Дійсно, в двері двічі постукали так ніжно, як тільки можливо.

Молодий чоловік підвівся, і, боючись, що він помилився, зачекав, щоб знов постукали.

Почулись два других, трохи сильніших удари, і солодкий жіночий голос дуже тихо промовив: — Це я, Теодоре.

Теодор відчинив, але не в тою жвавістю, з якою звичайно молодий чоловік одкриває двері жінці, що має ніжний голос, та яка приходить, коли наступає вечір, таємниче стукається до ваших дверей. Двері на-пів одчинились і пропустили, — вгадайте кого? — коханку нерішучого д'Альбера, саму принцесу Розету, ще більш рожеву, ніж її імя, і з такими схильованими грудьми, які завжди має жінка, коли входить увечері до кімнати гарного мужчині.

— Теодоре! — сказала Розета.

Теодор підвів палець і прикладав його до своїх уст, щоб таким способом уявити статую мовчання, і, вказуючи на дитину, що спала, він провів її до сусідньої кімнати.

— Теодоре, — почала знову Розета, яка, здавалось, знаходила дивну насолоду в повторюванні цього імені й збрала в той же час

свої думки. — Теодоре, — продовжувала вона, не випускаючи руки молодого чоловіка, яку він їй подав, щоб підвести її до крісла, — отже, нарешті, ви повернулися? Що ви робили увесь цей час? де ви були? — Чи ви знаєте, що я вже не бачила вас шість місяців! Ах! Теодоре, це не добре; людям, які нас люблять, навіть тоді, коли ми їх не любимо, належиться все ж деяка увага й жалість.

Теодор. Що я робив? Я не знаю. Я був десь і вертався, я спав і не спав, я співав і плакав, я почував голод і спрагу, мені було занадто жарко й занадто холодно, я нудьгував, я маю менше грошей, ніж мав, і на шість місяців більше віку, я жив, — ось і все. — А ви, що ви робили?

Розета. Я кохала вас.

Теодор. Ви тільки це й робили?

Розета. Так, виключно це. Я зле ужила свій час, правда?

Теодор. Ви могли б його вжити краще, моя Бідна Розето; наприклад, покохати когось, хто міг би відповісти вам на ваше кохання.

Розета. Я не зацікавлена в коханні, як і у всьому. Я не позичаю свого кохання під проценти; я роблю чистий подарунок.

Теодор. Це ви маєте дуже рідку вдачу, яка може народитись тільки в найкращих душах. Я дуже часто хотів мати змогу вас покохати, принаймні так, як би ви цього бажали; але між

нами існує непереможна перешкода, про яку я вам не можу сказати. — Чи ви мали другого коханця з того часу, як я вас покинув?

Розета. Я мала одного, якого ще й тепер маю.

Теодор. Що ж це за людина?

Розета. Пост.

Теодор. А чорт! який же це поет, і що він написав?

Розета. Не знаю добре, якийсь там томик, котрого ніхто не знає і який я пробувала читати одного вечора.

Теодор. Отже ви маєте коханця — недрукованого поета. Це мусить бути цікаво. Чи ж він має діри на ліктях, брудну білизну й такі ж шкарпетки?

Розета. Ні, він досить добре вдягається, миє руки й не має чорнильних плям на кінчикові носа. Це приятель де С***, я зустріла його в пані де Темінес, знаєте, така товста жінка, що удає з себе дитину й приймає нечинний вигляд.

Теодор. А можна внати імя цієї славної особи?

Розета. О! Боже мій, так! він зветься Шевальє д'Альбер.

Теодор. Шевальє д'Альбер! Мені здається, що це той молодий чоловік, який був на балконі, коли я сходив з коня.

Розета. Так.

Теодор. І який дивився на мене з такою увагою?

Розета. Він самий.

Теодор. Він досить гарний. І він не примусив вас забути мене?

Розета. Ні. На жаль, ви не з тих, кого забувають.

Теодор. Він, певно, вас сильно кохав?

Розета. Я не знаю добре. Є хвилини, коли б можна подумати, що він мене дуже любить; але, по суті, він мене не любить і недалекий від того, щоб ненавидіти, бо він сердитий на мене за те, що не всілі мене покохати. Він зробив так, як і інші, досвідченіші за нього; йому дуже хотілось задоволити пристрасть, але він почув себе цілком розчарованим та здивованим, коли його жадоба вгамувалась. Це помилка, коли гадають, що на те, щоб спати з кимсь разом, треба взаємно кохатись.

Теодор. І що ж ви думаете робити з вищезазначеним закоханим, який ним не є?

Розета. Те, що роблять з старими примхами або з модами минулого року. Він не досить відважний, щоб покинути мене першим, і хоч він не любить мене в справжньому зміслі цього слова, він тримається мене звичкою до втіхи, а такі звязки найтрудніш розірвати. Як-що я йому не допоможу, він здатний добросовісно нудьгувати зі мною аж до дня страшного суду, і навіть ще довше; бо в нім є насіння всіх

благородних достоїнств; а квіти його душі тільки й чекають того, щоб розквісти під сонцем вічного кохання. — Справді, мені не-приємно, що я не була промінням для нього. З усіх моїх коханців, яких я не любила, він той, котрого я найбільше любила; і як би я не була така добра, яка я є, я б не повернула йому його волі, і ще б його зберігала. Але я цього не зроблю; саме тепер я кінчує його використовувати.

Теодор. Скільки часу це протягнеться?

Розета. П'ятнадцять днів, три тижні, але напевно менше, ніж би це протяглось, коли б ви не приїхали. Я знаю, що я ніколи не буду вашою коханкою. На це, як ви кажете, є не-відома причина, на яку б я здалась, коли б вам було дозволено мені її отримати. Отже, з цього боку мені заборонена всяка надія, і все ж, коли ви тут, я не можу зважитись бути коханкою іншого; це здається мені профанацією; я гадаю, що не буду більш мати права кохати вас.

Теодор. Збережіть його, як-що ви мене любите.

Розета. Коли вам це робить втіху, я це зроблю. Aх! як би ви могли бути моїм, оскільки мое життя було б відмінне від того, яким воно було! Світ має про мене зовсім фальшиву опінію, і я б прожила так, що ніхто б і не запідозрівав, яка я справді є, ніхто, за виїмком вас, Теодоре, единого, хто мене зрозумів і хто

був до мене не такий жорстокий. Я ніколи не бажала мати вас коханцем, і я вас не мала. Як би ви мене любили, о, Теодор! я була б доброчинна та невинна, я була б гідна вас; замісць цього, я лишу по собі (як-що худь згадає про мене) репутацію легковажної, майже розпустної жінки, яка ріжнилась від подібних жінок з рівчаків тільки своїм становищем і заможністю. Я народилася з найвищими нахилами; але ніщо так не псує, як свідомість, що тебе не кохають. Багато осіб зневажає мене, бо не знають, скільки я страждала, доки дійшла до того, чим я є тепер. Маючи певність, що ніколи не буду належати тому, кому даю перевагу над усіми, я поплила за течією; я не намагалася захищати тіло, котре не могло вам належати. Що ж до моого серця, то його ніхто не мав і не матиме. Воно ваше, хоч ви його й розбили; я відмінна від більшості жінок, які вважають себе порядними, коли не переходять з одного ліжка до другого, і хоч я віддала розпусті своє тіло, але душою й серцем я завжди була вірна вашій думці. — Принаймні, я може зробила кількох щасливими, я може викликала танок білих ілюзій коло ліжок закоханих у мене. Я невинно обманила не одно благородне серце; я була така нещасна від того, що ви мене відштовхнули від себе, що завжди жахалась думки примусити когось вазнати цю муку. Це був єдиний мотив багатьох пригод, які приписували

моєму нахилові до розпусти! Я — розпустниця! О, світі! Як би ви знали, Теодоре, як глибоко болюче почувати, що прогавили своє життя, що пройшли повз щастя, бачити, що всі помиляються в оцінці вас і що неможна примусити змінити опінію, яка про вас склалась, що ваші найкращі достоїнства трактуються як найгірші хиби, ваші найчистіші властивості — як чорні отрути, що у вас виявлялось тільки те, що ви мали поганого; як болюче знаходити двері завжди одчиненими для ваших хиб і зачиненими для ваших доброчинностей; не змогти викохати зпоміж стількох болиголовів та чорного зілля ні одної лілеї ні одної троянди! Ви не знаєте цього, Теодоре.

Теодор. На жаль! На жаль! Те, що ви тут кажете, Розето, це історія усіх; найкраща частина нас, це та, яка лишається в нас і яку ми не можемо виявити. Пости такі самі. Їх найкраща поесма та, котрої вони не написали; вони забирають у домовину більше поем, ніж їх лишають у своїй бібліотеці.

Розета. Я заберу свою поему з собою.

Теодор. А я свою. Хто не склав її в своєму житті? хто той щасливий або нещасливий, що не склав поеми в своїй голові, чи в своєму серці? Кати мабуть також складали поеми, які були вохкі від сліз найніжнішої розчуленості, а поети може склали такі, які б підходили катам, остільки вони червоні й жахливі.

Розета. Так. На мою могилу можна б по-
клести білі троянди. Я мала десять коханців,
але я невинна діва й помру невинною дівою.
Багато дів, що на їх гробовище безупинно
сиплеється снігом жасмии та флер д'оранжки, були
справжніми Месалінами.

Теодор. Я знаю, чого ви варті, Розето.

Розета. Ви єдиний в світі, що бачили, що
я з себе уявляю; бо ви знали мене під час моєго
зовсім широкого дуже глибокого кохання, котре
не мало надій; а той, хто не бачив жінки за-
коханою, не може сказати, чим вона є; ось це
мене втішає у моїй тузі.

Теодор. А що думає про вас цей молодий
чоловік, який тепер в очах світа є вашим
коханцем?

Розета. Думка коханця — це безодня, глиб-
ша від португальської затоки, і дуже важко
сказать, що є в глибині людини: зонд, при-
вязаний на мотузку довжиною в сто тисяч
туазів*), розмотаний до кінця, і той би розтягся,
не зустрівши нічого, що могло б його затри-
мати. Але все ж я доторкнулась у кількох місцях
його дна і оливниця приносила інколи бруд,
інколи гарні черепашки, але частіше бруд та
уламки коралів, змішані до купи. Що ж до
його опінії про мене, то вона багато разів
змінювалась; він почав з того, чим інші кін-
чали; він ставився до мене з призирством;

*^o) Toise = 6 футів.

молоті люди, котрі мають жваву уяву, часто піддаються цьому. — В першому кроці, який вони роблять, є завжди величезне падіння, — перехід від їх химери до дійсності не може статись без хитання.

Він ставився до мене з призирством, але я його бавила; тепер він мене поважає, але йому нудно. В перші дні наших взаємин він бачив у мені тільки банальну сторону, і я думаю, що певність не зустрінути спротиву відограла значну роль в його постанові. Здавалось, що він надзвичайно бажає мати якусь турботу, і спочатку я мислила, що це одно з тих переволнених сердець, які ось-ось переллються, одно з тих кохань, які бувають у травні молодості й які змушують, за браком жінок, обійтися стовбури дерев, цілувати квіти та траву піль. Але це було не те; він переходив повз мене тільки для того, щоб дійти до іншої речі. Я була для нього шляхом, а не метою.

Під свіжою зовнішністю своїх двадцяти років, під першим пушком юнацтва він ховав цілковиту зіпсованість. Він був вжалений у серце; це плід, який містив у собі тільки попіл. У цьому молодому та сильному тілі ворушилась стара, як Сатурн, душа, — душа така невилічимо нещасна, якої ще досі ніколи не було.

Я признаюсь вам, Теодоре, що коли я схилилась над чорними глибинами цього істнування, я жахнулася і ледви не зомліла. Ваші та мої

страждання ніщо в порівнянні з його. Як би я більше кохала його, я б його вбила.

Його приваблює та кличе до себе щось, що не є земне й що не є на землі, і він не може мати спокою ні вдень ні вночі; як геліотроп у темнику, він викручується, щоб пісвернутись до сонця, якого не бачить. Це один з тих людей, котрого душа не досить впінула у воду Лети перед тим, як сполучитись зі своїм тілом, котрого душа зберігає з неба, звідкіль вона спустилась, уяву про вічну красу, яка її мучить та турбує, душа, яка згадує, що вона мала крила, а тепер має всього тільки ноги.

Коли б я була Богом, я б позбавила винного в такій недбалості янгола поезії впродовж двох вічностей.

Замісць того, щоб будувати пишно розмальований папіряний замок, аби дати в ньому притулок на весну русявій та молодій фантазії, треба було ставити башту, вищу за всім, накладених один на другий, храмів Белюса.

Я не мала на це досить сили, зробила вигляд, ніби нічого не зрозуміла, і лишила його, щоб повзвав на своїх крилах та шукав верховини, з якої він міг би кинутись у безмежну просторінь.

Він думає, що я нічого з цього не помітила, бо згодилася на всі його примхи, удаючи, що немов би не здогадуюся мети. Не маючи можливості його вилікувати, я хотіла, принаймні,

дати йому це щастя вірити, що його пристрасно кохали; і я певна, що колись це промовить за мене перед Богом.

Він викликав у мене досить великий жаль та цікавість, тому я легко могла взяти з ним тон та маніри досить ніжні, щоб дати йому ілюзію. Я грала свою роль, як досконала артистка; я була жвава й мелянхолійна, чутлива й солодка; я робила вигляд, ніби я неспокійна та заздрісна, я проливала нещирі слези, я викликала на своїх устах силу складних посмішок.

Я вдягнала цей манекен кохання в найблискучіші тканини; я змушувала його прогулюватись по аллях моїх парків; я прохала всіх моїх птахів, щоб співали, коли він буде проходитися, а всі мої квіти, георгіини та дурнопяни, щоб віталії його, схиляючи голови; я примушувала його переїздити через озеро на сріблястій спині мого любого лебедя; я сковалась у середині манекена кохання, я позичила йому мій голос, мій розум, мою красу, мою молодість, я дала йому таку спокусливу зовнішність, що дійсність не була варта мобі брехні. Коли прийде час розбити на шматки цю порожню статую, я зроблю це так, щоб він вважав, що вся вина на моєму боці, і був позбавлений гризот. Я сама зроблю ту дірку, через яку повинно вилетіти повітря, що наповнює баллон.

Чи ж це не свята проституція, не шанобливе

обдурення? В криштальовій урні я маю кілька сльозинок, котрі зібрала в ту мить, коли вони мали впасти. Ось моя скринька і мої брилянти, і я подам їх янголові, що прийде за мною, щоб одвести мене до Господа Бога.

Теодор. Це найгарніші з тих, які можуть сяяти на шиї жінки. Убір королеви не вартий цього. Що до мене, то я гадаю, що плин, який Магдалина вилила на ноги Христа, складався з колишніх сліз тих, котрих вона втішила, і я думаю також, що дорога святого Якова була усіяна подібними ж слізми, а не, як запевняють, краплями молока Юнони. — Хто ж зробить для вас те, що ви зробили для нього?

Розетта. Та ба! Коли ви цього не зробите, — ніхто.

Теодор. О, люба душа! чому я цього не можу! Але не губіть надії. Ви гарна та ще дуже молода. — Ви мусите ще перейти багато алей з лип та розквітлих акацій раніш, ніж дійдете до цього вохкого, облямованого буксами й деревами без листя шляху, що веде від могили з порфіру, в котрій поховають ваші гарні померші роки, до могили з грубого, вкритого мохом каміння, куди будуть спішити штовхнути останки того, що було вами, зморшкувату й тремтячу примару днів вашої старости. Вам лишилось ще багато шляху, щоб піднятись на гору життя, і ще довго ви не досягнете вони, на котрій знаходиться сніг. Ви перебуваєте ще

в країні пахучих рослин, прозорих водограїв, де веселка підвішує свої трьохкільзорові арки, в країні гарних зелених дубів та пахучих сосен. Підійміться ще трохи вище, і звідтіль, на більш широкому обрію, який розгорнеться у ваших ніг, ви може побачите, як підіймається синюватий дим з даху, під яким спить той, хто буде вас кохати. Не треба відчаюватись з самого початку життя; в нашій долі інколи одкриваються такі перспективи, яких ми вже більш і не чекаємо.

Чоловік у житті часто нагадує мені мандрівця, який підіймається по кручених сходах готичної вежі. Довгий ґранітовий змій ве в темряві свої кільця, яких кожне линовище являється приступком. Після кількох оборотів біля основного центру, те слабке світло, яке надходило через двері, загасло. Тінь будинків, котрих ще не перевищили, не дозволяє сонцю війти крізь продувини: стіни чорні, вохкі, маєш скорше враження, що спускаєшся до вязниці, з якої ніколи не маєш вийти, а підіймаєшся на ту башту, яка знизу здавалась вам така струнка, така тонка, вкрита мережевом та визерунками, ніби вона збрідалась піти на баль. Ця вохка мряка так важко давить на ваше чоло, що ви вагаєтесь, чи йти вище.

Сходи повертають іще кілька разів, і більш часті димниці виділяють свої золоті трьохлистники на противлежній стіні. Починаєш бачити

мережисті причілки будинків, різьби карнізів, дивовижні форми димарів; ще кілька кроків, і око озирає ціле місто; це ліс шпилів, стріл та веж, які настовбурчуються з усіх боків, мережисті, розрізані, обточені, покраяні різцем, дозволяючи світлові перейти крізь тисячу їх розрізів.

Склепіння та куполи закруглюються, як груди якоєсь жінки-велетня, або як черепи Титанів. Островки будинків та палаців вирисовуються тманистими та освітленими плямами. Ще кілька ступнів, і ви будете на платформі; тоді ви побачите далі, за огорожею міста, як зеленіють оброблені поля, синіють горбки, біліють вітрила на муаровій стрічці річки. Вас затоплює власліплоючий день, а ластівки літають біля вас, пускаючи маленькі радісні крики. Далекі звуки міста доходять до вас як приятельське шепотіння або як гудіння бджолиного рою; всі дзвіниці розносять у повітрі свої кольє з гучних перлів; вітри приносять вам пающі сусіднього лісу та гірських квітів. Це виключно світло, гармонія й пающі. Коли б ваші ноги стомились, коли б вас охопив відчай і ви б лишились посидіти на одному з низьких приступків, або як би ви зовсім зійшли вниз, ця картина була б для вас втрачена. — Инколи, однаке, башта мав тільки одну відтулину посередині чи на горі. — Вежа вашого життя збудована так само; отже тоді треба мати на-

стирливішу відвагу, постійність, озброєну більш крючковатими нігтями, щоб у темряві чіплятись за виступи каміння та досягти сяючого трьохлистника, з котрого краєвид простирається на цілу місцевість; але може статись, що амбразури закладено, або, що їх забули прорубати, і тоді треба йти аж до верху; але чим вище піднімаєшся, нічого не бачучи, тим величнішим здається обрій, тим більші втіха й здивування.

Розета. О, Теодоре, дай Боже, щоб я швидко досягла того місця, де є вікно! Ось уже досить довго я йду по спиралі серед глибокої ночі; але я боюсь, що відтулина закладена цеглою і що треба буде підніматись аж до вершини; а що, як ці сходи з нечисленними приступками закінчуються замурованими дверима, або склепінням з плит?

Теодор. Не кажіть цього, Розето; не думайте цього. Який архітект буде будувати сходи, що не приводили б ні до чого? Чому припускати, що спокійний архітект всесвіту дурніший та непередбачливіший, ніж звичайний архітект? Господь не помилляється й нічого не забуває. Неможна думати, що він бавився в те, щоб зробити вам покій та заперти вас у довгім камянім комині без виходу та відтулини. Чому ви гадаєте, що він заперечував би нам, бідним мурашкам, наше злиденне щастя одної хвилини та непомітну, тисячну долю зерна, яка приходиться на нас у цьому величезному творі? Для

цього треба було б, щоб він був жорстокий як тигр або як суддя, і коли ми йому вже так не подобаємось, він міг би наказати котрійсь кометі, щоб звернула трохи з свого шляху та нас усіх задушила кінчиком свого хвоста. Як, чорт візьми, ви гадаєте, що бог бавився тим, що нанизував нас одного за другим на золоту шпильку, як це робив з мухами імператор Доміціян? Господь не є ані сторожихою, ані церковним старостою, і хоч він старий, але ще не впав у дитинство. Він стоїть вище понад ці маленькі злости і ще не остильки дурний, щоб з нас кепкувати та жартувати над нами. — Сміло, Розето, сміло! Як-що ви задихались, зупинітесь трохи, наберіться сили, а потім знов ідіть далі; може вам лишилось пройти ще всього тільки двадцять приступнів, щоб досягти до відтулини, з котрої ви побачите ваше щастя.

Розета. Ніколи! о ніколи! як-що я дійду до верху башти, то тільки для того, щоб кинутись звідтіль униз.

Теодор. Моя бідна, моя нещасна, проганяй ці похмурі думки, котрі літають біля тебе, як кажани, й кидають на твоє чоло тінь своїх непрозорих крил. Як-що ти хочеш, щоб я тебе кохав, то будь щаслива й не плач. (Він ніжно притягає її до себе й цілує її очі.)

Розета. Яке це нещастя для мене, що я вас пізнала! і все ж, коли б треба було знов починати історію, я б знов захотіла вас пізнати.

Ваша суворість була для мене солодша, ніж пристрасть інших, і хоч ви примусили мене багато страждати, але всі радощі, які я мала, прийшли мені від вас; ви мені показали, чим я могла б бути. Ви були близкавкою моєї ночі і ви освітили багато темних місць моєї душі; ви одкрили в моєму житті зовсім нові перспективи. Я зобовязана вам тим, що зазнала кохання, правда нещасного кохання, але кохати й не бути покоханою — в цьому є мелянхолійне та глибоке чарування, і приємно згадувати тих, хто нас забуває. Мати можливість кохати на віть тоді, коли любиш тільки сам один, це вже щастя, і багато людей вмірає, не зазнавши його; часто треба більше жалкувати тих, котрі зовсім не любили.

Теодор. Що до цих, то вони страждають, вони почивають свої рани, але принаймні вони живуть. Вони за щось тримаються; вони мають світило, навкруги якого кружляють, полюс, до якого жагучо тягнуться. Вони мають чого бажати; вони можуть сказати собі: як-що я досягну цього, як-що я це матиму, я буду щасливий. Вони мають страшні агонії, але, вміраючи, вони можуть принаймні сказати: „Я вміраю для нього“. Вмерти так, це відродиться. Справжні єдині непоправимо нещасні — це ті, що їх шалені обійми стискають увесь всесвіт, ті, які хочуть усе і не хочуть нічого, які, коли до них спуститься янгол чи фея й зненацька їм скаже:

побажайте чогось, і ви це матимете, — будуть у замішанні й пімі.

Розета. Як би прийшла фся, я добре знаю, чого у неї прохати.

Теодор. Ви знаєте, чого бажати, Розето, і ось у чому ви щасливіша, ніж я, бо я цього не знаю. В мені ворушиться багато неясних бажань, які плутаються між собою і народжують інші, які потім їх пожерають. Мої бажання — це наче хмара птахів, які кружляють і літають без усякої мети; ваше — це орел, з очима, зверненими на сонце, котрому заважає піднятись на витягнених крилах — брак повітря. Ах! як би я міг знати, чого я хочу; як би думка, яка мене переслідує, висвободилася левною та ясною з туману, який її оточує; як би милостива або фатальна зірка зявилася у глибині моого неба; як би світло, за яким я повинен слідкувати, засяло уночі; віроломний блукаючий вогонь чи гостинний маяк; як би моя вогняна колона йшла передо мною, хоч би навіть мені довелось переходити через пустелі без манни та без джерел; як би я знов, куди йду, хоч би навіть дійшов до безодні! — я б волів краще цей шалений біг проклятих ловців через ритви й гущини, ніж цю одноманітну й безглузду ходу. Жити так, це робити ремесло, подібне до ремесла копей, які з завязаними очима крутять колесо якоїсь гірської копальні і проходять тисячі лв, нічого не бачучи та не

міняючи місця. Я кружляю так уже досить давно і відро повинно було б уже піднятись.

Розета. Ви маєте багато спільногого з д'Альбером, і коли ви промовляєте, мені ніколи здається, що це каже він. Я не маю сумніву, що коли ви його краще пізнаєте, ви будете дуже до нього прихильні, ви певно порозумієтесь із ним.

Він мучиться, як і ви, цими самими пориваннями без мети; він безмежно любить, не знаючи що, він хотів би піднятись на небо, бо земля йому здається лавою, ледви гідною одної з його ніг, і він має більше гордості, ніж Люцифер до падіння.

Теодор. Спочатку я мав страх, що він може один з тих поетів, яких так багато й які прогнали поезію з землі, один із цих нанизувачів фальшивих перлів, що нічого в світі не бачуть, крім останнього складу слова, і які, коли вони зрифмували *ombre* з *sombre*, *flamme* з *âme* та *Dieu* з *lieu**, схрещують добросовісно руки та ноги і дозволяють сферам виконувати свою революцію.

Розета. Він зовсім не належить до цих. Його вірші не варті його і не містять його в собі. Як-що б судити по його ділах, можна дістати цілком неправдиву опінію про його особу; його справжня поема — це він сам, і я не певна, чи він коли-будь створить іншу.

*) Тінь з тмінним, полумя з душою, Бог з місцем.
Прим. пер.

В глибині своєї душі він має гарем гарних думок, які він обвів потрійною стіною і до яких він ревнивіший, ніж султан до своїх одалісок. Він вкладає у свої вірші тільки ті думки, в яких він не зацікавлений або які йому не подобаються; це двері, через які він їх проганяє від себе, і суспільство має тільки те, чим він більше вже не дорожить.

Теодор. Я розумію цю заздрість та цю соромливість. Багато людей признається до кохання, яке вони почували, тільки тоді, коли вони його вже не мають, і визнають коханок тільки тоді, коли ті вже померли.

Розета. Так важко володіти чимсь у цьому світі! Кожне світло притягає стільки метеликів, кожний скарб — стільки злодіїв. — Я люблю цих мечтавців, котрі забирають свою думку до своєї могили й не хочуть її віддати брудним поцілункам та безсоромним доторканням юрби. Мені подобаються ті закохані, які не пишуть імені своєї коханки на жадній корі, які не довіряють його жадній луні, і які навіть у сні бояться, що сон може змусити їх його промовити. Я належу до цього числа; я не виявляла своєї мрії, і ніхто не дізнається про моє кохання...

Але хутко буде вже одинадцять годин, мій любий Теодоре, а я заважаю вам відпочити; ви мабуть почуваете в цьому потребу. Коли я повинна вас залишити, я завжди вазнаю стискання серця і мені здається, що я вас бачу

в-останнє. Я залишаюсь з вами скільки можу довше; але все ж, нарешті, треба таки йти. Отже, прощайте, бо я боюсь, що д'Альбер може мене шукає; прощайте, дружел

Теодор поклав їй руку на стан і так довів її до дверей; тут він зупинився і довго стежив за нею очима; коридор був зрідка перерізаний вікнами з вузенькими шклами, освітленими місяцем, що робило гру світла і тіни дуже фантастичною. Біля кожного вікна ясна та біла постать Розети блестіла як срібна примара; потім вона згасала, щоб трохи далі зявитись ще більше сяючою; нарешті вона зовсім зникла.

Теодор, занурений у глибокі мрії, лишався кілька хвилин нерухомий, схрестивши руки; потім він провів рукою по чолі, рухом голови відкинув назад волосся, повернувся до кімнати і, поцілувавши в чоло пажа, який усе ще спав, поклався до ліжка.

VII.

Як тільки Розета прокинулась і в неї почався день, до неї заявився д'Альбер, з невиичною в нього поспішністю.

— А, ось і ви, — промовила Розета, — я б сказала, в дуже ранню годину, коли б тільки ви могли коли-будь зяявлятись у ранню годину. Ну, щоб вас нагородити за вашу ґаянітність, я дозволяю вам поцілувати мою руку.

І вона витягла зпід ковдри з флямандського полотна, вкрашеного мережками, найгарніші маленькі пальчики, які коли-будь хтось бачив на кінці округлої та пухкої руки.

Д'Альбер поцілував її з журбою.

— А другу, маленьку сестрицю, хіба ж ми не поцілуємо і її також?

— Боже ж мій, звичайно. Це дуже легко зробити. Сьогодня я в своїм святочнім настрої; ось вона.

І вона висунула з ліжка свою другу ручку, котрою легенько вдарила його по устах.

— Чи ж я не найздатливіша жінка на цілім світі?

— Ви — сама принада, і в вашу честь треба

було б збудувати храми з білого мармуру в міртових гайках. Правду сказати, я дуже боюсь, щоб з вами не трапилось того, що трапилось з Психеєю, та щоб Венера не стала вам заздріти, — промовив д'Альбер, зєднюючи обидві руки красуні та несучи їх разом до своїх уст.

— Як ви все це викладаєте одним духом! можна б подумати, що це речення ви вивчили на память, — сказала Розета з чарівною маленькою ґримаскою.

Д'Альбер відповів:

— Ні; ви справді гідні того, щоб речення складалось спеціально для вас, і ви створені, щоб зривати вінок мадригалів.

— От так, так! ні, правда, що вас сьогодня вкусило? чи ви не занедужали, що зробились такий ґаянтий? Ви знаєте, що коли хтось раптом зміняє характер, і то без очевидної причини, це зло віщування? Отже, опінія всіх жінок, які брали на себе труд вас кохати, сконстатувала, що ви, звичайно, до неможливості сумний, але не менш певно, що в цю ось мить ви до неможливості милий та цілком непояснімо привітливий. — Ну, справді, я знаюжу вас блідим, мій бідний д'Альбере: дайте мені вашу руку, я спробую ваш пульс; — і вона трохи підняла його рукав та почала рахувати з кумедною серіозністю биття його живчиків. — Ні... вам як найкраще і ви не маєте навіть

найлекшого симптому лихоманки. В такому разі, я сьогоднія мабуть надзвичайно гарна! Підійті принесіть мені мое дзеркало, щоб я могла подивитися, оскільки виправдана або невиправдана ваша ґалантність.

Д'Альбер приніс маленьке дзеркальце, що стояло на туалеті, і поклав його на ліжко.

— Дійсно, — сказала Розета, — ви не зовсім помилилися. Чому ви, пане поете, не складаєте сонету про мої очі? Ви не маєте жадної причини цього не робити. Подивіться ж, яка я нещаслива! Мати такі очі й ось такого поета і не мати сонетів, так, ніби ти одноока і маєш коханцем якогось водоноса! Ви мене не любите, добродію; ви не присвятили мені навіть сонета акrostиха! А якими ви знаходитите мої уста? Між тим я ж вас цілувала цими устами і може ще цілуватиму, мій гарний, похмурий; і, правду сказати, це ласка, котрої ви зовсім не варті (це я кажу не про сьогодня, бо сьогодня ви заслуговуєте на все); але, — аби не говорити весь час про мене — ви цього ранку незрівняної свіжості та краси, ви нагадуєте брата Аврори; і хоч ще ледви починає світати, ви вже вкрашені та вдягнені наче на баль. Чи не маєте ви, випадково, якихось замірів що до мене? може ви хочете нанести удар кінжалом моїй чесноті; чи ви може хочете мене звоювати? Але я ж забиваю, що це вже було й належить до старовинної історії.

— Розето, не жартуйте так; ви ж чудово знаєте, що я вас кохаю.

— Ну це, як розуміти. Мені це недобре відомо; а вам?

— Цілком добре, і до тої міри, що, коли б ви мали ласку заборонити мені вступ до ваших дверей, я спробував би це довести вам на очі, і, я смію надіятись, з успіхом.

— Що до цього, ні: яке б не було моє бажання бути переконаною, мої двері лишаться відкриті; я занадто гарна для того, щоб лишатись за зчиненими дверми; сонце світить для всіх і моя краса, коли ви знайдете це гарним, зробиться нині, як сонце.

— Слово чести, я знаюжу це дуже злим; але робіть так, ніби я знаюжу це надзвичайно гарним. Я ваш дуже покірний раб, і я кладу свої бажання до ваших ніг.

— Ось це надзвичайно приємне; лишайтесь з подібними почуттями та залишіть сьогодня ввечері ключ у дверях вашої кімнати.

— Пан шевале Теодор де Серан, — промовила велика привітна та товстощока голова негра, що зявилась у відкритих дверях, — прохаб передати вам свою пошану та благає вас зволити його прийняття.

— Проведіть сюди пана шевале, — сказала Розета, натягаючи ковдру аж до свого підборіддя.

Теодор спершу підійшов до ліжка Розети,

котрій дуже глибоко та ґраціозно вклонився, на що Розета відповіла йому дружнім кивом голови, а потім обернувся до д'Альбера, котрого привітав також з свободним та чесним виразом.

— На чому ви спинились? — сказав Теодор. — Може я перебив цікаву розмову; продовжуйте, зробіть мені ласку, та, в кількох словах, введіть мене в її курс.

— О ні! — відповіла Розета з лукавою посмішкою; — ми розмовляли про справи.

Теодор сів у піг ліжка Розети, бо д'Альбер зайняв місце коло узголовя, по праву першоприбувшого; якийсь час розмова переходила з одної теми на другу, була дуже дотепна, дуже весела і жвава, і тому ми й не дамо її перегляду; ми б боялись, що вона може забагато втратити, коли б почали її переказувати. Вираз, тон, вогонь слів та рухів, тисячі способів промовляти слово, цілій цей змисл, подібний до піни шампанського вина, котра близьтить та одразу випарюється, це все речі, які неможливо вловити та передати. Це прогалина, котру ми лишимо заповнити самому читачеві, що він і виконає безумовно краще, ніж ми; хай він уявить собі на цім місці п'ять або шість сторінок, повних усього найтоншого, найбільш примхливого, найдивніш вигадливого, найелектантнішого та найблискучішого.

Ми чудово розуміємо, що використовуємо тут лукавість Тиманта, котрий, втративши надію

зуміти добре передати обличчя Агамемнона, накинув йому на голову покривало; але ми краще воліємо бути соромливі, ніж необережні.

Може б не було недоречі пошукати мотивів, завдяки яким д'Альбер встав так рано, і те, яке жало змусило його прийти до Розети в таку ранню пору, ніби він був ще в неї захочаний; чи не було мабуть у цьому трохи глухої та невиявленої заздрості. Безсумнівно, він не дуже дорожив Розетою, і був би навіть дуже задоволений, коли б міг звільнитись від неї, — але він хотів принаймні покинути її сам, а не бути покинненим нею, що завжди глибоко ображав пиху чоловіка, навіть як би добре не було приглашене перше полумя.

Теодор був надзвичайно гарний кавалір, і було важко не боятись того, що коли він захоче мати якусь звязь, трапиться те, що дійсно нераз уже траплялось, себ-то, що всі очі обернуться в його бік, а серця слідкуватимуть за його очима; і дивна річ, хоч він відібрав багато жінок, у жадного коханця не лишалось до нього того довготривалого почуття, яке мають звичайно до осіб, що зайняли ваше місце. В усьому його поводженні було стільки побідного чарування, така природна принада, щось таке тихе та гордовите, що це впливало навіть і на самих чоловіків. Д'Альбер, котрий прийшов до Розети з наміром дуже сухо розмовляти з Те-

одором, коли б він зустрів його там, був дуже здивованій, що не відчув у його присутності найменшого почуття злости, і навпаки, дуже привітливо відповідав на ті приємні речі, котрі казав йому Теодор.

Через півгодини ви б сказали, що це два друзі з дитинства, а між тим д'Альбер був внутрішньо переконаний, що, як-що Розета коли-будь кохатиме, вона кохатиме цього чоловіка, і він мав рацію бути ревнивим, принаймні на будущину, бо в сучаснім він ще не припускати нічого; що б це було, як би він побачив, що красуня в білім пенюарі, подібна до нічної нетлі, перелетіла під промінням місяця до покою гарного молодого чоловіка, та вийшла з нього з таємничими обережностями тільки через три або чотири години? Він, дійсно, міг би вважати себе нещаснішим, ніж був на ділі, бо не дуже то часто бачиш, щоб гарна закохана жінка вийшла з кімнати каваліра така ж гарною, яка вона туди ввійшла.

Розета слухала Теодора з великою увагою, так, як слухають людини, котру кохають; але те, що він розповідав, було таке цікаве, ріжно-манітне, що ця увага була зовсім природна й легко пояснювалась.

Отже д'Альбер нічого не підозрівав. Тон Теодора у відношенні до Розети був вічливий, товариський, але не більше.

— Що ми будемо робити сьогодня, Те-

одоре? — сказала Розета, — може б ми поїхали плавати човном? Як вам здається? чи може ми поїдемо на полювання?

— Поїдемо на полювання, це не так сумно, як сковзти по воді поруч з якимось нудьгу-ючим лебедем та згинати вправо та вліво листки водяної лілеї, — чи ви не такої ж думки, д'Альбере?

— Я може так само хотів би плисти в човні по течії, як і шалено гальопувати по слідах бідного звіра; але куди б ви не пішли, я піду за вами; тепер справа йде тільки про те, щоб дати можливість пані Розеті встати та відповідно вдягтись.

Розета зробила знак згоди і подзвонила, щоб прийшли допомогти їй піднятись. Обидва молоді чоловіки вийшли, взявши підруку, і бачучи їх у такій добрій згоді, можна було легко припустити, що один був на посаді коханця, а другий справді коханим одної й тої самої особи.

Хутко всі були готові. Д'Альбер і Теодор були вже на конях на передньому дворі, коли на перших східцях біля воріт зявилаась Розета, вдягнена як амазонка. В цьому убраниі вона мала жвавий та свободний вигляд, який був їй до лиця як найкраще; вона вскочила на сідло з своєю звичайною швидкістю, і вдарила бичом свого коня, який полетів як стріла. Д'Альбер стиснув свого обома острогами і хутко наздогнав її. Теодор дав їм можливість проїхати впе-

ред, маючи певність, що їх догонить, як тільки буде мати до того охоту. Він, здавалось, чогось чекав і часто обертався в сторону замку.

— Теодоре! Теодоре! де ж бо ви! хіба ви їдете на деревляному коні? — гукала до нього Розета.

Теодор пустив свого коня ґальопом і зменшив просторонь, яка відділяла його від Розети, але не підіхав зовсім близько до неї.

Він усе ще дивився в бік замку, який починав уже зникати з обрію; на краю шляху зявилася маленька курява, в якій дуже жваво рухалось щось, чого неможна було розпізнати. В кілька хвилин курява опинилася коло Теодора і, одкриваючись, як класичні хмари Іліяди, дозволила побачити рожеве та свіже обличчя таємничого пажа.

— Теодоре, їдьте ж бо! — гукнула вдруге Розета, — стисніть острогами вашу черепаху та наближайтесь до нас!

Теодор дав волю своєму коневі, який від нетерплячки парадував та ставав на дibi, і в кілька хвилин випередив д'Альбера та Розету на кілька голов.

— Хто любить мене, той іде за мною, — сказав Теодор, стрибаючи через барієр вишиною в чотири фути. — Ну що ж! пане поете, — сказав він, коли був на другому боці, — ви не стрибаєте? але ж кажуть, що ви їздите верхи, як на крилах.

— Бігме, я волію краще обіхати; зрештою я маю тільки одну голову, яку можу розбити; як би я мав їх кілька, я б спробував, — відповів посміхаючись д'Альбер.

— Отже ніхто мене не любить, коли ніхто не пішов у мої сліди, — сказав Теодор, ще нижче ніж звичайно спускаючи кутки своїх уст. Маленький паж із докором підвів на нього свої велики сині очі й наблизив закаблуки до черева свого коня.

Кінь зробив чудесний скік.

— Так! хтось, — сказав паж на другому боці барієра.

Розета кинула на дитину дивовижний погляд і почервоніла до вух; потім, шалено ударивши свого коня бичом по шиї, вона перестрибнула через тин з зеленуватого дерева, що перерізував шлях.

— А я, Теодоре, — ви думаете, що я вас не люблю?

Дитина кинула на неї знизу косий погляд і наблизилась до Теодора.

Д'Альбер був уже на середині алеї, — й нічого з цього не побачив; бо вже з давніх давен батьки, чоловіки та коханці володіють привілеєм нічого не бачити.

— Існабель, — сказав Теодор, — ви божевільний, а ви Розето, ви теж божевільна! Існабель, ви не досить розігнались, щоб скочити, а ви, Розето, ви ледви не зачепились спідницею за стовпі. Ви могли забитись на смерть.

— Ну так що ж? — відповіла Розета таким сумним та мелянхолійним тоном, що Існабель вибачив їй, що й вона також скочила через барієр.

Проїхали ще якийсь час та прибули до округлої площі, де мали знаходитись собаки та доїзджачі. Шість прорубаних в гущавині лісу арок закінчувались коло маленької камяної вежі з шістю гранями, що на кожній з них було вигравіроване назвисько дороги, яка тут кінчилась. Дерева підіймались такі високі, що вони, здавалось, хотіли зачесати вовнисті та кудлаті хмари, котрі були примушені досить жвавим вітерцем гойдатись на верхівях дерев; висока та густа трава, непролазні чагарники створювали схованки та леговиська для дичини; можна було сподіватися, що полювання буде щасливе.

Це був справжній старовинний ліс, із старими, більш ніж віковими дубами, яких уже не бачиш більше тепер, коли не насаджують дерев і коли не мають терпіння чекати, щоб ті, які вже насаджено, встигли вирости; наслідний ліс, насаджений прадідами для батьків, батьками для внуків, з надзвичайно широкими алєями, з увінчаним кулею обеліском, з водограєм, прикрашеним мушлями, з трясовиною, і напорошеними білим сторожами в штанях з жовтої шкіри та в убраниі блакиті неба; — один з тих густих та темних лісів, у котрих знаменно виділюються атласні та білі крупи великих коней

Вувермана, та широкі частини цих ловецьких сурм а ля Дамп'єр, які Паросель любить малювати виблискуючими на спинах доїзджачих.

В курній хмарі скучилось багато жвавих собачих хвостів, подібних до півмісяців або до серпів.

Дали сигнал, спустили з мотузка собак, які так натягали свої шиури, що ледви не задушувались, і полювання почалось.

Ми не будемо дуже докладно описувати закрутів та крюків оленя по лісі; ми навіть не дуже певні в тому, чи це був десятирогий олень, і хоч які досліди ми поробили, не змогли впевнитись у цьому, — й це справді дуже прикро.

Тим не менш ми гадаємо, що в такім лісі, остільки старовиннім, такім темнім, такім панськім, повинні бути тільки десятирогі олені, і ми не бачимо причини, чому б не мав бути такий саме цей, за котрим гальопували на ріжно-кольорових конях та *non passibus aequis* чотирі головні особи цього знаменитого роману.

Цей олень біг, як справжній олень, він же ж і був ним, і тих п'ятьдесят псів, яких він чув у погоні за собою, були тими гострими острогами, що підгоняли його природну швидкість. Погоня була така швидка, що гавкання псів було чути тільки коли-не-коли.

Теодор, що мав найкращого коня і був найліпшим їздцем, з неймовірним запалом летів слідом за собаками. Д'Альбер слідував зараз же

за ним. Розета й маленький паж їхали відділені просторонню, яка побільшувалась усе з хвилини на хвилину.

Хутко ця просторонь зробилася досить велика, так що вже неможна було надіятись наздогнати передніх.

— Може б ми трохи спинилися, — сказала Розета, — щоб дати віддихатись коням? — Полювання звернулось в бік озера, і я знаю коротшу дорогу, котрою ми змогли б прибути одночасно з ними.

Існабель натяг повід свого маленького гірського коня, який спустив голову, струшуючи над своїми очима звисаючі з його гриви пасма й почав копати пісок своїми копитами.

Цей маленький кінь уявляв поруч з конем Розети найбільший контраст; він був чорний, як ніч, другий був атласно білий; цей був цілком щетинастий та зовсім кудлатий; той мав заплетену в косиці синю гриву, зачесаний та фризований хвіст. Другий мав вигляд однорога, а перший пуделя.

Подібна ж ріжниця була й між хазяями коней.

Розета мала остільки темне волосся, оскільки волосся Існабеля було світле; її брови були дуже ясно та в дуже помітний спосіб окреслені; брови пажа не були виразніші ніж його шкіра та були схожі на пушок брек. Кольор одної був яркий та міцний, як світло півдня; кольор обличчя

другого мав прозорість та червоні плями народжуючогося світанку.

— Як-що б ми спробували тепер здогнати ловців? — сказав Розеті Існабель: — коні мали вже час відпочити.

— Ідьмо! — відповіла гарна амазонка, і вони кинулись ґальопом по досить вузькій перетиняючій алеї, що вела до води; обидва коні бігли поруч та займали майже всю її ширину.

Збоку Існабеля сплутане та крючкувате дерево видвигало, наче якусь руку, довгу гиляку та, здавалось, показувало верхівцям кулака. Дитина не побачила її.

— Бережіться, — гукнула Розета, — лягайте на сідло! вас вибє з нього!

Порада прийшла запізно; гиляка вдарила Існабеля в груди. Сила удару була така, що він втратив стремена; його ж кінь ґальопував, а що гиляка була занадто міцна, щоб зігнутись, Існабеля вибило з сідла і він жорстоко вдарився об землю.

Дитина одразу ж зомліла. Дуже переляканана Розета скочила з свого коня та побігла до пажа, котрий не подавав ознак життя.

Його капелюшок упав і чудове світле волосся розливалось з усіх боків, розвіяне на піску. Його маленькі ручки були такі бліді, що нагадували віск. Розета стала коло нього навколошки та спробувала привести його до пам'яті. Вона не мала при собі жадних ліків і була

в великом затрудненні. Врешті вона побачила досить глибоку вибоїну, в котрій зібралась чиста дощова вода; вона вмочила туди свої пальці, що дуже злякало маленьку жабу, яка була наядою цих хвиль, та струсила кілька крапель на блакитні виски молодого пажа. Він, здавалось, не почув цього, і перлинки води текли вздовж його білих лиць, як слози сільфіди вздовж листів лілеї. Думаючи, що йому могло заважати його убрання, Розета розпустила пояс, відстъобнула ґудзики його жупанчика, та, щоб його груди могли дихати вільніше, відкрила його сорочку.

Тоді Розета побачила таке, що було б для чоловіка найприємнішою несподіванкою, але яка, здавалось, не зробила їй великої приємності, — бо її брови здвинулись, а верхня губа легко здрігнулась, — вона побачила дуже білу шийку, ще не зовсім сформовану, але яка подавала вже найкращі надії й багато обіцяла; округлу, блискучу, слоновокістну, як сказали б наслідувачі Ронсара*), чаруючу очі, і ще більш чаруючу уста шийку.

— Жінка! — сказала вона, — жінка! axl
Теодоре!

Існабель, бо ми йому зберігаємо це ім'я, хоч воно й не його, почав трохи дихати та утомлено підвів свої довгі віки; він ніде не був зранений, тільки оголомшений.

*) П'єр де Ронсар (1524—1585), відомий француцький поет, що склав собі славу своїми сонетами. Пр. пер.

Хутко він сів і, за допомогою Розети, зміг стати на ноги та знову сісти на свого коня, котрий зупинився, як тільки перестав почувати на собі свого їздця.

Вони поїхали тихою ходою до води, де вони обидва, або, вірніш, вони обидві справді застали інших учасників полювання. В кількох словах Розета розповіла Теодорові те, що трапилося. Цей мінявся під час оповідання Розети кілька разів в обличчі, і весь останок дороги тримав свого коня коло копя Іспабеля.

До замку повернулися дуже рано. Цей день, що розпочався так весело, закінчився досить сумно.

Розета була мрійна; д'Альбер, здавалось, теж пірнув у глибокі думи.

Читач хутко знатиме, що дало до цього привід.

Кінець першого тому.

У Видавництві „Чайка“
можна замовляти також оці книжки:

- В. Винниченко: ТВОРИ, том I. Краса і сила й інші оповідання. 8⁰, 260 сторін.
- ТВОРИ, том II. Голота й інші оповідання. 8⁰, 292 сторін.
- ТВОРИ, том III. Боротьба та інші оповідання. 8⁰, 252 сторін.
- ТВОРИ, том IV. Кузь та Грицунь та інші оповідання. 8⁰, 218 сторін.
- ТВОРИ, том V. Історія Якимового будинку й інші оповідання. 8⁰, 212 сторін.
- ТВОРИ, том VI. Рівновага (роман з життя емігрантів). 8⁰, 274 сторін.
- ТВОРИ, том VII. По-свій, роман. 8⁰, 208 сторін.
- ТВОРИ, том VIII. Божки, роман. 8⁰, 356 сторін.
- ТВОРИ, том IX. Босяк і інші оповідання. 8⁰, 248 ст.
- ТВОРИ, том X. Чесність з собою, роман. 8⁰, 268 ст.
- ТВОРИ, том XI. Хочу, роман. 8⁰, 304 сторін.
- Між двох сил, драма на 4 дії. 8⁰, 136 сторін.
- Р. Кіплінг: Брати Моулі, переклад Ю. Сірого. 8⁰, 233+(5) сторін, з 27 малюнками.
- А. Крушельницький: Артистка, драма в 3 діях. 8⁰, 124 сторін.
- Буденний хліб, оповідання. 8⁰, 284 сторін.
- Ірена Оленська і інші оповідання. 8⁰, 296 сторін.
- Як пригорне земля, повість у двох частинах (I. ч.: Як промовить земля. 8⁰, 152 сторін; II. ч.: Як пригорне земля. 8⁰, 300 сторін).
- В. Павлусевич: З пісень кохання. 8⁰, 144 сторін.
- А. Паннекук: Марксізм і Дарвінізм, переклад М. Галагана. 8⁰, 70 сторін.
- Ю. Сірий: Про світ Божий (Бесіди по природознавству). 8⁰, 104 сторін, з 46 малюнками.
- До гір, до моря! (Подорож на Крим). 8⁰, 71+(1) ст., з 15 малюнками і картою Криму.
- Світова мандрівка краплинами води, З. видання. 4⁰, 16 ст., з 4 малюнками й кольоровою окладинкою.
- Про горобця, славного молодця, З. видання. 4⁰, 16 ст., з 5 малюнками і кольоровою окладинкою.
- С. Черкасенко (П. Стак): Твори, том I (Поезії). 8⁰, 204 сторін з портретом автора.
- Твори, том II (Поезії). 8⁰, 198 сторін.

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

Друкуються:

- Г. Бальзак: *Батько Горіо*, роман, пер. В. О'Коннор-Вілінська. 8⁰.
Е. Бульвер: *Останні дні Помпей*, роман, переклав Ю. Русів. 8⁰.
А. Доде: *Сафо*, роман, 2 томи переклав Б. Чорний. 8⁰.
Еберс: *Адріян і Антіна*, роман в часів римського цісарства, 3 томи, переклав М. Троцький. 8⁰.
Е. Золя: *Рим*, роман, переклав С. Пащенко. 8⁰.
І. Мопасан: *Монт Оріоль*, роман, пер. М. Шраг. 8⁰.
В. Скот: *Айвенго*, роман, пер. Др. Н. Суровцова. 8⁰.
Л. Толстой: *На кожній день*, IV—XII томи. Квітень—Грудень. 8⁰.
І. Тургенев: *Записки мисливця, оповідання*, пер. С. Назаренко. 8⁰.
І. Фльобер: *Салімбо*, роман, 3 томи пер. В. Чорний. 8⁰.

Готуються до видання переклади творів таких авторів: *Андерсен, Бальзак, Гердер, Гете, Гольдсміт, Грільпарцер, Дікенс, Доде, Достоєвський, Еліот, Кінгслей, Лессінг, Меріме, Мультатулі, Такерей, Тургенев, Шерідан, Шіллер, Штифтнер, Якобсен*.

III. Бібліотека „Українській дитині“.

Досі пончилися:

- Ч. 1. *Лісовий царь Ох*. Народна казка. З 5 образками і 3 коль. мал. Ю. Русова і коль. оклад. 4⁰, 24 сторін.
Ч. 2. *Влідні*. Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4⁰, 11 + (1) ст.
Ч. 3. *Царь Лев*. Народна казка. З 29 мал. (в два кольори) Олени Кульчицької і коль. оклад. 4⁰, 32 сторін.
Ч. 4. *Хатка в лісі*. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4⁰, 16 ст.
Ч. 6. *Царенка і змій*. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і коль. окладинкою. 4⁰, 32 ст.
Ч. 8. *Про морського царя й його дочок*. Народна казка. З 5 коль. мал. Ю. Вовка і коль. оклад. 4⁰, 20 ст.
Ч. 10. *Царевич Яків*. Народна казка. З 9 кольор. малюнками Ю. Вовка і коль. окладинкою. 4⁰, 32 ст.

Готуються до друку далі випуски (оповідання чіршом О. ОЛЕСЯ і народні казки) з кольоровими малюнками і кольоровою окладинкою.

Замовляти можна в кожній українській книгарні або просто у видавництві „Чайка“ у Відні

(Wien V, Nikolsdorfergasse 7–11).